

Monitor topsectoren

2015

Methodebeschrijving en tabellenset

Monitor topsectoren

2015

Methodebeschrijving en tabellenset

Verklaring van tekens

Niets (blanco)	Een cijfer kan op logische gronden niet voorkomen
.	Het cijfer is onbekend, onvoldoende betrouwbaar of geheim
*	Voorlopige cijfers
**	Nader voorlopige cijfers
2014-2015	2014 tot en met 2015
2014/2015	Het gemiddelde over de jaren 2014 tot en met 2015
2014/'15	Oogstjaar, boekjaar, schooljaar enz., beginnend in 2014 en eindigend in 2015
2012/'13-2014/'15	Oogstjaar, boekjaar, enz., 2012/'13 tot en met 2014/'15

In geval van afronding kan het voorkomen dat het weergegeven totaal niet overeenstemt met de som van de getallen.

Colofon

Uitgever

Centraal Bureau voor de Statistiek
Henri Faasdreef 312, 2492 JP Den Haag
www.cbs.nl

Prepress: Centraal Bureau voor de Statistiek, Textcetera, Den Haag
Ontwerp: Edenspiekermann

Inlichtingen

Tel. 088 570 70 70, fax 070 337 59 94
Via contactformulier: www.cbs.nl/infoservice

Bestellingen

verkoop@cbs.nl
Fax 045 570 62 68
ISSN 1877-3028

© Centraal Bureau voor de Statistiek, Den Haag/Heerlen/Bonaire, 2015.
Verveelvoudigen is toegestaan, mits het CBS als bron wordt vermeld.

Inhoud

1. Inleiding 5

- 1.1 Aanleiding en doel van het onderzoek 6
- 1.2 Bereik van de monitor 7
- 1.3 Indeling rapport 8

2. Afbakening topsectoren 9

- 2.1 Inleiding 10
- 2.2 Methode afbakening topsectoren 10
- 2.3 Algemene aandachtspunten afbakening 12
- 2.4 Afbakening Agri&food 13
- 2.5 Afbakening Chemie 15
- 2.6 Afbakening Creatieve industrie 16
- 2.7 Afbakening Energie 18
- 2.8 Afbakening High tech systemen en materialen 21
- 2.9 Afbakening Life sciences & health 23
- 2.10 Afbakening Logistiek 25
- 2.11 Afbakening Tuinbouw en uitgangsmaterialen 27
- 2.12 Afbakening Water 32

3. Afbakening topsectoren onderwijs 35

- 3.1 Inleiding 36
- 3.2 Methode afbakening topsectoren onderwijs 36
- 3.3 Algemene aandachtspunten afbakening onderwijs 37
- 3.4 SOI-afbakening Agri&food 37
- 3.5 SOI-afbakening Agri&food keten 38
- 3.6 SOI-afbakening Chemie 40
- 3.7 SOI-afbakening Creatieve industrie 41
- 3.8 SOI-afbakening Energie 42
- 3.9 SOI-afbakening High tech systemen en materialen 43
- 3.10 SOI-afbakening Life sciences & health 44
- 3.11 SOI-afbakening Logistiek 45
- 3.12 SOI-afbakening Tuinbouw en uitgangsmaterialen 46
- 3.13 SOI-afbakening Water 47

4. Indicatoren 49

- 4.1 Inleiding 50
- 4.2 Algemene aandachtspunten indicatoren 50
- 4.3 Productie, toegevoegde waarde en werkzame personen (in fte) 52
- 4.4 Investerings in materiële vaste activa 53
- 4.5 Uitvoer van goederen 54
- 4.6 Aantal bedrijven 56
- 4.7 Oprichtingen en opheffingen 56

4.8	Werknemers	57
4.9	Zelfstandigen	58
4.10	R&D-uitgaven 2013	58
4.11	Onderwijs	59
4.12	Groene groei	60
5.	Methode berekening groene groei indicatoren	62
5.1	Inleiding	63
5.2	Berekening groene groei indicatoren	63
5.3	Onzekerheid groene groei indicatoren per topsector	64
6.	Methode weging en berekening topsector totaal cijfer	65
6.1	Inleiding	66
6.2	Weging topsectoren	66
6.3	Berekening topsector totaal cijfer	67
7.	Methode berekening R&D-cijfers	68
7.1	Inleiding	69
7.2	Berekening cijfers topsectoren	69
7.3	Marges R&D- en innovatiecijfers	69
8.	Begrippen en afkortingen	71
8.1	Begrippen	72
8.2	Afkortingen	75
	Tabellenset	77
	Centrum voor Beleidsstatistiek	121

1.

Inleiding

1.1 Aanleiding en doel van het onderzoek

Wat is het (economisch) belang van de topsectoren voor Nederland? Wat is hun innovatiekracht? Hoe ontwikkelen topsectoren zich en wijkt dit af van andere economische sectoren?

Dit zijn veelgestelde vragen sinds vanaf 2011 negen topsectoren een centrale plaats innemen in het bedrijvenbeleid van het kabinet¹. In opdracht van het ministerie van Economische zaken (EZ) heeft het Centrum van Beleidsstatistiek (CvB) van het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS) een monitor over topsectoren samengesteld. Het doel hiervan is een beeld te krijgen van het belang van de topsectoren voor de economie in de vorm van (macro) economische indicatoren en dit te volgen door de tijd. De Monitor topsectoren is daarmee een van de bronnen voor de Monitor bedrijvenbeleid van het ministerie van EZ waarin het complete bedrijvenbeleid aan bod komt.

Deze Monitor topsectoren 2015 gaat over het jaar 2013. Vorig jaar is de Monitor topsectoren 2014 over de jaren 2010, 2011 en 2012 gepubliceerd². Dit rapport bevat de methodebeschrijving en de uitgebreide tabellenset van de Monitor topsectoren 2015. De focus ligt op de bespreking van de onderzoeksopzet, de afbakening van de topsectoren en alle indicatoren. Ook worden de wijzigingen ten opzichte van de Monitor topsectoren uit 2014 toegelicht. Tegelijkertijd met dit rapport wordt ook een dashboard met daarin de resultaten van de monitor gepubliceerd³. Daarin worden de belangrijkste en meest opvallende uitkomsten van de Monitor topsectoren 2015 gepresenteerd.

Korte schets topsectorenbeleid

Op verzoek van het kabinet hebben topteam (vertegenwoordigers uit het bedrijfsleven, kennisinstellingen en overheid) in 2011 adviezen opgesteld voor een nieuw bedrijvenbeleid dat de concurrentiekracht en de kennisinfrastructuur van Nederland moet versterken. Een belangrijk uitgangspunt hierbij is dat Nederlandse bedrijven de ruimte krijgen om te ondernemen, investeren, innoveren en exporteren. Om dit te realiseren hebben binnen iedere topsector bedrijfsleven, kennisinstellingen en overheden hun krachten gebundeld en een agenda opgesteld om de concurrentiekracht van Nederland verder te versterken. In de zogenaamde Topconsortia voor Kennis en Innovatie (TKI) wordt gezamenlijk publiek-privaat onderzoek verricht en naast generieke maatregelen op het vlak van research & development (R&D), financiering en human capital kan het innoverend midden- en kleinbedrijf (MKB) gebruik maken van specifiek op de topsectoren gerichte stimuleringsmaatregelen.

Vier factoren bepaalden de keuze voor de topsectoren. Het zijn sectoren die:

1. kennisintensief zijn;
2. export-georiënteerd; met
3. veelal specifieke wet- en regelgeving die;
4. een belangrijke bijdrage (kunnen) leveren aan het oplossen van maatschappelijke vraagstukken.

¹ Kamerbrief 'Naar de top: Het bedrijvenbeleid in actie(s)'. Ministerie van EL&I (september 2011).

² Monitor topsectoren 2014. Uitkomsten 2010, 2011 en 2012. CBS (oktober 2014).

³ Monitor topsectoren 2015. Uitkomsten 2013. CBS (oktober 2015).

Het kabinet en de topteams hebben gekozen voor de volgende negen topsectoren:

- Agri&food;
- Chemie;
- Creatieve industrie;
- Energie;
- High tech systemen en materialen;
- Life sciences & health;
- Logistiek;
- Tuinbouw en uitgangsmaterialen;
- Water.

1.2 Bereik van de monitor

De Monitor topsectoren 2015 levert een schat aan (macro)economische gegevens over de negen topsectoren. De monitor bevat in totaal ruim 30 indicatoren die ingedeeld kunnen worden in de thema's macro-economie, bedrijven, werkgelegenheid, innovatie, onderwijs en groene groei. Voor alle indicatoren zijn cijfers beschikbaar over 2013 (en voor enkele ook ramingen voor 2014). Door de topsectoren op een consistente manier af te bakenen op basis van de economische hoofdactiviteit van bedrijven, is vergelijking tussen de topsectoren mogelijk. Daarnaast hebben we hierdoor uitkomsten voor het totaal van de topsectoren kunnen berekenen. Dit is een maat voor het gezamenlijke (economische) belang van de topsectoren voor Nederland.

De afbakening van de topsectoren is tot stand gekomen in samenspraak met het ministerie van EZ. De intentie is om ook vervolgmetingen van de monitor te blijven uitvoeren om zo ontwikkelingen in de topsectoren in beeld te kunnen brengen. Deze monitor is complementair aan de informatie over topsectoren die door de Rijksdienst voor Ondernemend Nederland (RVO.nl) met betrekking tot het gebruik van het overheidsinstrumentarium wordt aangeleverd.

Het uitgangspunt voor de afbakening van de topsectoren is een zogenaamde sectorale benadering, dit wordt toegelicht in hoofdstuk 2. Voor de topsectoren *Logistiek* en *Tuinbouw en uitgangsmaterialen* is ook aanvullende informatie opgenomen waarbij ten dele een andere benadering is gevolgd. Bij de eerstgenoemde gaat het dan om het resultaat van een zogenoemde functionele beschrijving van de logistiek, bij de laatste om resultaten van onderzoek door het Landbouw Economisch Instituut (LEI) naar het zogeheten Agro-complex⁴⁾.

Wijzigingen in de Monitor topsectoren

Dit is de derde keer dat CBS de Monitor topsectoren publiceert. In 2012 verscheen de eerste meting over verslagjaar 2010 (en deels 2011). Deze cijfers zijn geüpdatet en uitgebreid tot en met 2012 in de Monitor topsectoren 2014. De huidige meting gaat over 2013 (en deels 2014). Naast het feit dat er nu over een extra jaar cijfers weergegeven

⁴⁾ Het Nederlandse agrocomplex 2015. (LEI, verwacht december 2015).

worden, is er bij een aantal economische indicatoren een methodewijziging doorgevoerd in de monitor. Deze methodewijzigingen zijn doorgevoerd voor alle vier de verslagjaren en de eerder gepubliceerde uitkomsten voor 2010, 2011 en 2012 zijn dan ook voor deze economische indicatoren herzien.

In dit kader wordt kort de belangrijkste wijzigingen ten opzichte van de vorige keer uiteengezet. Een uitgebreide toelichting op de methode (en de wijzigingen daarin) is terug te vinden in de hoofdstukken 4 tot en met 7.

1. **Nieuwe CBS cijfers over aantallen (MKB-)bedrijven.** Dit heeft als gevolg dat de cijfers over aantallen bedrijven (inclusief opgerichte en opgeheven bedrijven) in de topsectoren zijn verbeterd. Deze methodewijzigingen zijn doorgevoerd voor alle verslagjaren.
 2. **Nieuwe manier om opleidingsnummers te koppelen.** De koppeling op opleidingsnummer is verbeterd, waardoor cijfers over het aantal diploma's en het aantal inschrijvingen bij topsector gerelateerde opleidingen nu beter berekend kunnen worden. Cijfers voor eerdere schooljaren (vanaf schooljaar 2008/2009) zijn opnieuw berekend met deze nieuwe koppel methode.
 3. **Nieuwe en/of definitieve versies van de bronbestanden.** Voor een deel van de indicatoren is in de huidige monitor gebruik gemaakt van nieuwe, verbeterde, of definitieve versies van de bronbestanden voor 2012 (zie ook hoofdstuk 4).
 4. **Uitbreiding van de Monitor topsectoren met groene groei indicatoren** (zie ook hoofdstuk 5). Deze indicatoren geven een beeld van de milieuprestaties of relatieve milieudruk per topsector.
-

1.3 Indeling rapport

Dit rapport begint in hoofdstuk 2 met een algemene beschrijving van de methode voor de afbakening van de topsectoren. Daarnaast geeft hoofdstuk 2 een overzicht van de afbakening per topsector. In hoofdstuk 3 bespreken we de methode voor de afbakening van de topsectoren voor de onderwijsindicatoren. De beschrijving van alle specifieke indicatoren komt aan bod in hoofdstuk 4. Voor elke indicator geven we aan wat de bron is, wat de definitie is, welke aandachtspunten er zijn bij de interpretatie van de uitkomsten en -indien van toepassing- welke veranderingen er zijn ten opzichte van de meting uit 2014. In hoofdstuk 5 wordt de methode voor het berekenen van de groene groei indicatoren besproken. De methode voor de indicatoren over R&D en innovatie komen in hoofdstuk 6 apart aan bod. In hoofdstuk 7 worden de weegmethode en de methode voor het berekenen van het 'topsector totaal'-cijfer besproken. Hoofdstuk 8 geeft een toelichting op de gehanteerde begrippen en afkortingen. Het rapport sluit af met een uitgebreide tabellenset met de uitkomsten voor alle indicatoren.

2.

Afbakening

topsectoren

2.1 Inleiding

In dit hoofdstuk beschrijven we de afbakening van de topsectoren zoals gehanteerd in de Monitor topsectoren 2015. Deze afbakening is tot stand gekomen in samenspraak met het ministerie van EZ en sluit zoveel mogelijk aan bij de definities in de adviesrapporten van de topteams. De afbakening van de topsectoren is in deze editie van de monitor voor alle topsectoren exact gelijk aan de vorige. Hieronder beschrijven we eerst de methode voor de afbakening van de topsectoren in het algemeen. Daarna gaan we er per topsector dieper op in.

2.2 Methode afbakening topsectoren

Standaard Bedrijfsindeling als basis

De topsectoren zijn zo veel mogelijk op basis van de Standaard Bedrijfsindeling (SBI) afgebakend¹⁾. Het gebruik van de SBI voor de afbakening van de topsectoren heeft de volgende voordelen:

- De SBI wordt binnen en buiten het CBS veel gebruikt, waardoor er veel mogelijkheden zijn voor het samenstellen van indicatoren met behulp van één afbakening.
- De SBI is gebaseerd op een internationale indeling. De SBI bestaat uit vijf verschillende niveaus, waarbij de eerste vier niveaus van de SBI gelijk zijn binnen de Europese Unie (EU). Hierdoor is het in principe mogelijk om internationaal vergelijkbare cijfers samen te stellen. Dit is echter wel afhankelijk van de mate van detail bij publicatie van gegevens door internationale instellingen.
- De indeling is stabiel en wordt slechts één keer in elke 15 tot 20 jaar aangepast aan wijzigingen in de economische structuur. De laatste ingrijpende wijziging heeft in 2008 plaatsgevonden. De indeling zal nu dus voor meerdere jaren hetzelfde blijven, wat het eenvoudiger maakt om indicatoren over meerdere jaren samen te stellen en te vergelijken.

Hoewel de SBI een vrij gedetailleerde classificatie is, kunnen niet alle topsectoren volledig op basis hiervan worden afgebakend. Sommige SBI-codes zijn namelijk te breed om onderscheid te kunnen maken tussen bedrijven die wel en niet binnen een topsector vallen. Wanneer we in dergelijk geval de gehele SBI-code zouden meenemen in de afbakening, zou er te veel statistische 'ruis' ontstaan door bedrijven die, volgens de inzichten van de topteams en het beleid, niet tot de topsector behoren.

Alle topsectoren zijn in eerste instantie volledig op basis van SBI afgebakend. Deze afbakening is besproken met het ministerie van EZ. In overleg is bepaald voor welke topsectoren een SBI-afbakening voldoende is en voor welke topsectoren aanvullend maatwerk nodig is. Uiteindelijk kunnen vier topsectoren volledig op basis van de SBI afgebakend worden:

- Agri&food;
- Chemie;

¹⁾ Meer informatie over de SBI is te vinden op de CBS-website.

- High tech systemen en materialen;
- Life sciences & health;

Voor de overige vijf sectoren is aanvullend maatwerk op bedrijfsniveau nodig:

- Creatieve industrie;
- Energie;
- Logistiek;
- Tuinbouw en uitgangsmaterialen;
- Water.

Aanvullend maatwerk op bedrijfsniveau

Voor de topsectoren die niet volledig op basis van SBI kunnen worden afgebakend, hebben we dus aanvullend maatwerk op bedrijfsniveau uitgevoerd. Hierbij zijn individuele bedrijven geselecteerd op basis van extra informatie over de topsector. Deze informatie is afkomstig uit secundaire bronnen, zoals ledenlijsten van brancheverenigingen. Zo hebben we voor de topsector Water de toeleveranciers van de Maritieme maakindustrie geselecteerd op basis van de ledenlijst van Scheepsbouw NL. Een ander voorbeeld is dat we bedrijven uit de Gaming industrie aan de Creatieve industrie hebben toegevoegd op basis van de ledenlijst van de Dutch Gaming Association (DGA). Daarnaast hebben we waar mogelijk aanvullende criteria opgesteld waaraan bedrijven moeten voldoen. Bijvoorbeeld: van de ledenlijst worden alleen bedrijven in een bepaalde SBI-code geselecteerd. Dit resulteert uiteindelijk in een complete lijst maatwerkbedrijven in 2013 voor de vijf maatwerktopsectoren. Door onder andere wijzigingen in de ledenlijsten van brancheverenigingen van jaar op jaar komen deze lijsten met maatwerkbedrijven niet exact overeen met de lijsten uit de jaren 2010, 2011 en 2012.

Om dezew maatwerkbedrijven daadwerkelijk toe te voegen aan de topsectorafbakening hebben we deze lijst met maatwerkbedrijven op basis van Kamer van Koophandel (KvK)-nummer en naam, adres, woonplaats (NAW)-gegevens gekoppeld aan het Algemeen Bedrijven Register (ABR) van het CBS. Elk bedrijf in het ABR heeft een uniek identificeerbaar nummer op basis waarvan koppeling met alle bedrijfsstatistieken binnen het CBS mogelijk is. Zo kunnen de indicatoren ook voor de maatwerkbedrijven berekend worden. Bij het bepalen van de maatwerkafbakening in het ABR hebben we de volgende beslisregels gehanteerd:

- De bedrijfseenheid van het ABR vormt de statistische eenheid voor de afbakening van topsectoren. We hebben hiervoor gekozen, omdat de bedrijfseenheid ook de statistische eenheid voor vrijwel alle bedrijfsstatistieken binnen het CBS is. Deze beslisregel houdt in dat bedrijven in zijn geheel wel of niet tot een afbakening gerekend worden. De subsector *Duurzame energie: niet-exploitatiefase* (topsector Energie) vormt hierop een uitzondering. Hier wordt voor een aantal indicatoren aangesloten bij de Economische radar duurzame energie²⁾, waar wel delen van bedrijven zijn toebedeeld aan de topsector (in dit geval dus Duurzame energie, zie afbakening Energie in paragraaf 2.7).
- Van een bedrijf in het ABR dat uit meerdere bedrijfseenheden bestaat, worden alleen de relevante bedrijfseenheden meegenomen. Als een bedrijf in het ABR geregistreerd

²⁾ Economic Radar of the Sustainable Energy Sector in the Netherlands, Edition 2015, Den Haag/Heerlen. CBS (2015).

- is als een lokale bedrijfseenheid (lokale vestiging van de bedrijfseenheid), nemen we de gehele bedrijfseenheid mee. De SBI en NAW gegevens zijn hiervoor leidend.
- Bedrijven worden alleen meegenomen als deze op peilmoment 1 december 2013 in het ABR teruggevonden worden. Dat lukt niet voor alle bedrijven die voorkomen op de ledenlijsten. Een belangrijke reden hiervoor is dat het peilmoment van de ledenlijsten niet altijd gelijk is aan het verslagjaar. Zie hiervoor ook paragraaf 2.3.
 - Binnen een topsector mogen geen dubbeltellingen voorkomen en daarom heeft binnen een topsector de SBI-afbakening voorrang boven de maatwerkafbakening. Dit houdt in dat als een bedrijf al is meegenomen in de SBI-afbakening, deze niet meegenomen wordt in de maatwerkafbakening.

2.3 Algemene aandachtspunten afbakening

De methode voor de CBS-afbakening kent een aantal aandachtspunten waar rekening mee gehouden dient te worden bij het gebruik hiervan voor onderzoek:

- *De SBI is een typering van hoofdactiviteit.* Bedrijven worden in het ABR naar SBI ingedeeld op basis van economische hoofdactiviteit. Dit houdt in dat een bedrijf dat in meerdere sectoren actief is, aan één sector wordt toebedeeld. Hierdoor kunnen bedrijven ontbreken die slechts gedeeltelijk actief zijn in een topsector. Op basis van hoofdactiviteit kunnen bedrijven namelijk aan een andere sector zijn toebedeeld die niet wordt meegenomen in de afbakening. Een andere mogelijke vertekening betreft de bedrijven waarvan de hoofdactiviteit weliswaar tot een topsector behoort, maar die daarnaast ook in andere sectoren actief zijn. Deze nevenactiviteiten worden 'ten onrechte' ook meegerekend in de cijfers over de topsectoren.
- *Overlap topsectoren.* Sommige SBI's en bedrijven komen in meerdere topsectoren voor. De totalen van de afzonderlijke topsectoren kunnen dus niet opgeteld worden tot een 'topsector totaal'-cijfer. Dit levert een overschatting op. Bij het berekenen van een totaal voor de topsectoren wordt voor deze overlap gecorrigeerd.
- *Onderwijsinstellingen:* Onderwijsinstellingen worden in principe niet meegenomen in de afbakening. Reden hiervoor is dat deze over het algemeen niet in hun geheel aan één topsector zijn toe te kennen, en relevante 'deel'-instellingen in het ABR niet te onderscheiden zijn.

Aandachtspunten met betrekking tot het maatwerk

- *Kwaliteit bedrijvenlijsten.* Voor het maatwerk zijn aanvullende bronnen gebruikt. Dit zijn bijvoorbeeld lijsten van bedrijven die lid zijn van relevante brancheverenigingen of bedrijvenplatforms. Deze lijsten hebben niet als primair doel de topsectoren af te bakenen. Deze zijn in overleg echter wel voor dit doel ingezet. Dit leidt ertoe dat aan de ene kant relevante bedrijven kunnen ontbreken en dat aan de andere kant minder relevante bedrijven juist wel kunnen voorkomen. Het CBS heeft geen invloed op welke bedrijven op deze lijsten terechtkomen. Om zo goed mogelijk gebruik te maken van de lijsten, zijn beslisregels opgesteld om met de grootste kans de juiste bedrijven te selecteren.

- *Peilmoment bedrijvenlijsten.* De bedrijvenlijsten die bij het maatwerk zijn gebruikt hebben niet altijd betrekking op het verslagjaar waarvoor deze zijn gebruikt in de Monitor topsectoren. Belangrijke reden was dat deze niet altijd beschikbaar waren voor het juiste verslagjaar. We hebben hier zo goed mogelijk voor proberen te corrigeren door te kijken naar fusies, overnames en dergelijke. Dergelijke correcties zijn niet in alle gevallen mogelijk. In dat geval is uitgegaan van de bedrijvenlijst die het dichtst bij het verslagjaar (2013) ligt.
- *Koppeling lijst maatwerkbedrijven met het ABR.* Deze koppeling is niet altijd eenduidig. Zo bestaan grote bedrijven vaak uit meerdere bedrijfseenheden in het ABR. Voor deze bedrijven staat niet per definitie vast welke bedrijfseenheid relevant is voor de topsector. Een ander probleem betreft de kleine bedrijven waarbij gegevens op de ledenlijsten ontbreken of inconsistent zijn met gegevens in het ABR. In dit soort gevallen is per individueel bedrijf een keuze gemaakt om deze wel of niet mee te nemen in de afbakening op basis van de informatie die voor dat bedrijf beschikbaar was.

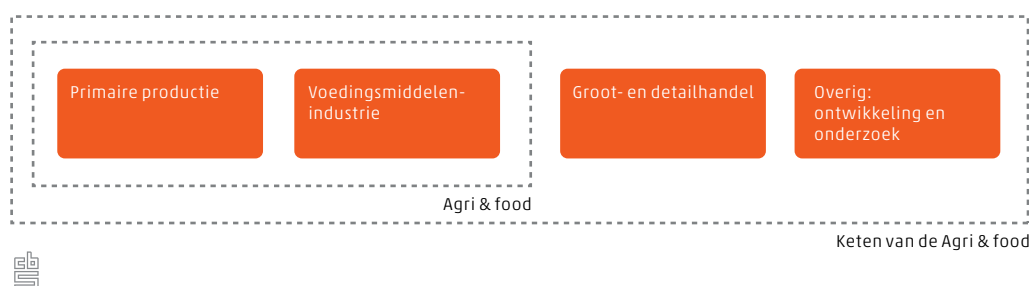
2.4 Afbakening Agri&food

Agri&food

In de Agri&food draait het om de voedselketen. De kern van de Agri&food bestaat uit de primaire productie van (grondstoffen voor) levensmiddelen en de verwerking hiervan in de voedingsmiddelenindustrie. Bij de subsector Primaire productie moet met name gedacht worden aan de kleine boerenbedrijven op het gebied van akkerbouw en het fokken en houden van dieren. De verwerking van onder andere vlees, zuivel, suiker, groente en fruit en verschillende halffabricaten behoort tot de subsector Voedingsmiddelenindustrie.

Daarnaast wordt vaak ook de keten om deze twee kernactiviteiten heen tot de topsector Agri&food gerekend. Het gaat dan om de speciaal voor voedingsmiddelen bestemde logistiek, handel en financiële dienstverlening en onderzoek en ontwikkeling op het gebied van de landbouw en de voedingsmiddelenindustrie.

2.4.1 Grafische weergave van de topsector Agri&food

De afbakening van de topsector Agri&food is volledig op de SBI 2008 gebaseerd.
In onderstaand overzicht is de afbakening verder uitgewerkt.

2.4.2 Overzicht afbakening topsector Agri&food

Subsector	SBI 2008-beschrijving	SBI 2008	Secundaire bron	Gehele SBI	Maatwerk	
Primaire productie	Teelt van granen, peulvruchten en oliehoudende zaden	01.11		x		
	Teelt van groenten en wortel- en knolgewassen	01.13		x		
	Fokken en houden van dieren	01.40		x		
	Akker- en/of tuinbouw in combinatie met het fokken en houden van dieren	01.50		x		
	Dienstverlening voor de akker- en/of tuinbouw	01.61		x		
	Dienstverlening voor het fokken en houden van dieren	01.62		x		
	Behandeling van gewassen na oogst	01.63		x		
	Jacht	01.70		x		
	Visserij en kweken van vis en schaaldieren	3		x		
	Voedingsmiddelen-industrie	Vervaardiging van voedingsmiddelen	10		x	
Vervaardiging van dranken		11		x		
Groot- en detailhandel	Handelsbemiddeling in landbouwproducten, levende dieren en grondstoffen voor textiel en voedingsmiddelen	46.11		x		
	Groothandel in granen, oliën, zaden en veevoer. Exclusief groothandel in ruwe tabak.	46.21 (behalve 46.21.7)		x		
	Groothandel in levende dieren	46.23		x		
	Groothandel in huiden, vellen, leer en half-fabricaten van leer	46.24		x		
	Groothandel in voedings- en genotmiddelen. Exclusief groothandel in tabaksproducten.	46.3 (behalve 46.35)		x		
	Groothandel in landbouwmachines, werktuigen en tractoren	46.61		x		
	Groothandel in machines voor de voedings- en genotmiddelenindustrie	46.68.2		x		
	Supermarkten en dergelijke winkels met een algemeen assortiment voedings- en genotmiddelen	47.11		x		
	Gespecialiseerde winkels in voedings- en genotmiddelen. Exclusief winkels in tabaksproducten	47.2 (behalve 47.26)		x		
	Markthandel in voedings- en genotmiddelen	47.81		x		
	Eet- en drinkgelegenheden	56		x		
	Overig	Vervaardiging kunstmeststoffen en stikstofverbindingen	20.15		x	
		Vervaardiging verdelgingsmiddelen en overige landbouwchemicaliën	20.20		x	
		Vervaardiging van machines en werktuigen voor de land- en bosbouw	28.30		x	
Vervaardiging van machines voor de productie van voedings- en genotmiddelen		28.93		x		
Biotechnologisch speur- en ontwikkelingswerk op het gebied van agrarische producten en processen		72.11.1		x		
Speur- en ontwikkelingswerk op het gebied van landbouw en visserij (niet biotechnologisch)		72.19.1		x		

Aandachtspunt afbakening

Tussen de topsectoren Agri&food en Tuinbouw en uitgangsmaterialen sectoraal bestaat overlap. Tot beide topsectoren behoort bijvoorbeeld de teelt van groenten, wortel- en knolgewassen (SBI 01.13), de groothandel in zaden, pootgoed en peulvruchten (SBI 46.21.2), de groothandel in groenten- en fruit (SBI 46.31.1) en biotechnologisch speur- en ontwikkelingswerk op het gebied van agrarische producten en processen (SBI 72.11.1).

2.5 Afbakening Chemie

Chemie

De chemische industrie maakt grondstoffen en producten die terug te vinden zijn in bijna alle voorwerpen om ons heen. Denk aan bijvoorbeeld kunststoffen, maar ook aan coatings die hout of metaal beschermen, waardoor ze langer meegaan. Ook cosmetica, kleurstoffen en metalen berusten allemaal op chemische kennis. De topsector Chemie is verdeeld in drie subsectoren: Aardolieverwerking, Chemische industrie, en Rubber- en kunststofindustrie. Binnen de subsector Aardolieverwerking vallen alle activiteiten rondom de verwerking van aardolie, waaronder raffinage. De subsector Chemische industrie omsluit vele activiteiten, zoals de vervaardiging van industriële gassen, chemicaliën, reinigingsmiddelen, kunstmatige vezels, en kleurstoffen. Binnen de Rubber- en kunststofindustrie vallen niet alleen de productie van rubber en kunststof, maar ook de vervaardiging van producten zoals banden, buizen, verpakkingsmiddelen en bouwmaterialen. Om overlap met de topsector Life sciences & health te voorkomen, wordt de farmaceutische industrie niet tot de topsector Chemie geteld.

2.5.1 Grafische weergave van de topsector Chemie

De afbakening van de topsector Chemie is volledig op de SBI 2008 gebaseerd. In onderstaand overzicht is de afbakening verder uitgewerkt.

2.5.2 Overzicht afbakening topsector Chemie

Subsector	SBI 2008-beschrijving	SBI 2008	Secundaire bron	Gehele SBI	Maatwerk
Aardolie-verwerking	Vervaardiging van cokesovenproducten en aardolieverwerking	19		x	
Chemische industrie	Vervaardiging van chemische producten	20		x	
Rubber- en kunststofindustrie	Vervaardiging van producten van rubber en kunststof	22		x	

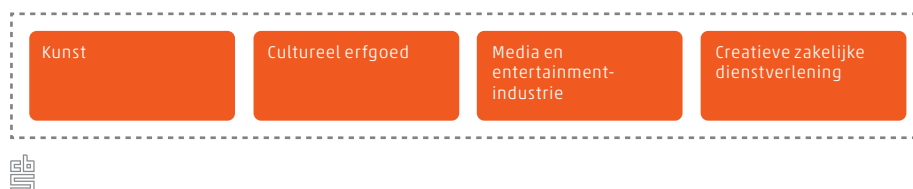
2.6 Afbakening Creatieve industrie

Creatieve industrie

De Creatieve industrie is al jaren één van de snelst groeiende sectoren van de Nederlandse economie. De Creatieve industrie is onder te verdelen in vier subsectoren: Kunst (o.a. podiumkunsten en scheppende kunst), Cultureel erfgoed (o.a. musea en monumentenzorg), Media en entertainmentindustrie (o.a. televisie- en radio-omroepen, platen- en filmaatschappijen en gameontwikkelaars) en Creatieve zakelijke dienstverlening (o.a. mode, ontwerpers, architecten en reclamebureaus).

De Creatieve industrie omvat een uiteenlopende verzameling sectoren waarin de initiële creatie centraal staat: het creëren van vorm, betekenis of symbolische waarde. Ook de manier waarop zij die activiteiten vormgeven, het creatieve innovatieproces, speelt een belangrijke rol. Als topsector gaat het om bedrijven die vooral hun bestaansreden vinden in creativiteit, innovatie en ondernemerschap. Vooral in de subsectoren Kunst en Cultureel erfgoed speelt het winstogmerk een minder grote rol dan in andere topsectoren.

2.6.1 Grafische weergave van de topsector Creatieve industrie

De afbakening van de topsector Creatieve industrie is grotendeels gebaseerd op de SBI 2008, aangevuld met maatwerk op bedrijfsniveau op basis van relevante ledenlijsten. In onderstaand overzicht is de afbakening verder uitgewerkt.

Bronnen maatwerk

- Ledenlijst Nederlandse Vereniging van Producenten en Importeurs van beeld- en geluidsdragers (NVPI): De NVPI is de branchevereniging van de entertainmentindustrie en vertegenwoordigt het merendeel van de Nederlandse muziekmaatschappijen, uitgevers van audiovisuele content op digitale media en online en uitgevers van games en andere interactieve software³⁾.
- Ledenlijst Dutch Gaming Association (DGA): De DGA richt zich op een ieder die een professionele belangstelling heeft in games en die in Nederland is gevestigd⁴⁾.

2.6.2 Overzicht afbakening topsector Creatieve industrie

Subsector	SBI 2008-beschrijving	SBI 2008	Secundaire bron	Gehele SBI	Maatwerk
Kunst	Beoefening van podiumkunst	90.01.1		x	
	Producenten van podiumkunst	90.01.2		x	
	Dienstverlening voor uitvoerende kunst	90.02		x	
	Schrijven en overige scheppende kunst	90.03		x	
Cultureel erfgoed	Overige culturele uitleencentra en openbare archieven	91.01.9		x	
	Musea	91.02.1		x	
	Monumentenzorg	91.03		x	
Media en entertainment-industrie	Uitgeverijen	58		x	
	Productie en distributie van films en televisieprogramma's; maken en uitgeven van geluidsopnamen	59		x	
	Fotografie	74.20.1		x	
	Muziekmaatschappijen Uitgevers van: – audiovisuele content op digitale media en online – games en andere interactieve software		Ledenlijst NVPI		x
	Gaming industrie		Ledenlijst DGA		x
Creatieve zakelijke dienstverlening	Public relationsbureaus	70.21		x	
	Architectenbureaus	71.11		x	
	Reclamebureaus	73.11		x	
	Industrieel ontwerp en vormgeving	74.10		x	

Beslisregels maatwerk

- *Muziekmaatschappijen; Uitgevers van audiovisuele content op digitale media en online en games en andere interactieve software*
Alle bedrijven op de ledenlijst NVPI worden meegenomen met uitzondering van holdings (SBI 64.20 en 70.10).
- *Gaming industrie*
Alle bedrijven van de ledenlijst DGA worden meegenomen met uitzondering van:
 - Opleidingsinstellingen zoals hogescholen en universiteiten (SBI 85);
 - Advocatenkantoren (SBI 69.10);
 - Boekhoudkantoren (SBI 69.20).

³⁾ www.nvpi.nl

⁴⁾ www.dutchgamesassociation.nl

Aandachtspunt afbakening

De creatieve mode-industrie kan op basis van SBI en ledenlijsten niet volledig worden afgebakend. Een deel van de creatieve mode-industrie valt binnen de SBI 74.10 (Industrieel design en vormgeving) die een onderdeel is van de afbakening van de Creatieve industrie. Maar binnen de SBI's voor industrie, groothandel en detailhandel zijn geen aparte categorieën voor de creatieve mode-industrie te onderscheiden. Dit onderdeel van de Creatieve industrie wordt daarom waarschijnlijk onderschat in de Monitor topsectoren.

2.7 Afbakening Energie

Energie

De groeiende vraag naar (duurzame) energie biedt allerlei kansen voor de Energiesector, bijvoorbeeld op het gebied van opwekking, transport en het verhandelen van (duurzame) energie.

De topsector Energie kan worden onderverdeeld in twee soorten bedrijven. De eerste groep bestaat uit bedrijven op het gebied van energieproductie- en voorziening. Zij behoren tot de Energiesector in verband met winning, verwerking, productie, transport en handel van energie en elektriciteit. In de Monitor topsectoren zijn deze bedrijven terug te vinden in de subsectoren 'Aardgas' en de 'Gerelateerde activiteiten'. Dit zijn met name bedrijven die zich bezig houden met de traditionele energiebronnen. De tweede groep bedrijven behoort tot de subsector 'Duurzame energie: niet-exploitatiefase'. Bij de afbakening van deze subsector is aangesloten op de Economische radar duurzame energie van het CBS⁵⁾. Voor de Radar zijn bedrijven geselecteerd die actief zijn in de keten rondom de productie van duurzame energie (niet-exploitatiefase), zoals bedrijven die zonnepanelen maken of de onderzoekinstellingen die onderzoek doen naar nieuwe hernieuwbare energiebronnen. Indien indicatoren beschikbaar zijn vanuit de Radar, zijn deze voor de subsector Duurzame energie: niet-exploitatiefase opgenomen in de Monitor topsectoren. De overige indicatoren zijn op basis van bronmateriaal uit de Radar apart voor de Monitor topsectoren samengesteld.

2.7.1 Grafische weergave van de topsector Energie

⁵⁾ Economic Radar of the Sustainable Energy Sector in the Netherlands, Edition 2015, Den Haag/Heerlen. CBS (2015).

De afbakening van de topsector Energie is gedeeltelijk gebaseerd op de SBI 2008, aangevuld met maatwerk op bedrijfsniveau. De afbakening van de subsector Duurzame energie: niet-exploitatiefase sluit aan bij de Economische radar duurzame energie. In onderstaand overzicht is de afbakening verder uitgewerkt.

2.7.2 Overzicht afbakening topsector Energie

Subsector	SBI 2008-beschrijving	SBI 2008	Secundaire bron	Gehele SBI	Maatwerk	
Aardgas	Winning van aardgas	06.20		x		
	Productie van aardgas	35.20		x		
	Dienstverlening voor de winning van aardolie en aardgas	9.10		x		
	Productie van elektriciteit door thermische, kern- en warmtekrachtcentrales	35.11.1		x		
Duurzame energie	Niet-exploitatiefase	Zon	Radar		x	
		Wind	Radar		x	
		Elektrisch transport	Radar		x	
		Bio	Radar		x	
		Energie-besparing	Radar		x	
		Warmte	Radar		x	
		Geothermie	Radar		x	
		Waterkracht	Radar		x	
Gerelateerde activiteiten	Beheer en exploitatie van transportnetten voor elektriciteit, aardgas en warm water	35.12		x		
	Distributie van elektriciteit en gasvormige brandstoffen via leidingen	35.13		x		
	Handel in elektriciteit en in gas via leidingen	35.14		x		
	Productie en distributie van stoom en gekoelde lucht	35.30		x		
	Vervaardiging van batterijen en accumulatoren	27.2		x		
	Speur- en ontwikkelingswerk	72.11.3 72.19.2 72.19.9				x

Topsector Energie in relatie tot andere CBS-publicaties over de energiesector

Naast de Monitor topsectoren met cijfers over de topsector Energie, heeft het CBS ook andere publicaties over de energiesector. Het gaat hier om de Economic Radar of the Sustainable Energy Sector in the Netherlands (Radar) en de bijdrage aan de Nationale Energieverkenning (NEV).

Relatie tot de Radar. De Radar beschrijft de duurzame energiesector in Nederland waarbij onderscheid wordt gemaakt tussen de niet-exploitatiefase en de exploitatiefase van duurzame energie.

- **De niet-exploitatiefase:** De bedrijven die actief zijn in waardeketens rondom de exploitatiefase, zoals de productie van hernieuwbare energiesystemen, R&D gericht op duurzame energietechnologieën, transport van windmolens, handel in biomassa. Ook bedrijven en instellingen die zich bezighouden met energiebesparing worden hierbij meegenomen.

- De exploitatiefase: De daadwerkelijke productie van hernieuwbare energie. In de Monitor topsectoren is alleen de niet-exploitatiefase van de Radar meegenomen. De belangrijkste reden hiervoor is dat voor de niet-exploitatiefase vanuit de Radar een lijst met bedrijven beschikbaar is. Voor de exploitatiefase bestaat geen complete lijst met bedrijven en zijn de uitkomsten in de Radar gebaseerd op ramingen die niet terug te leiden zijn naar individuele bedrijfseenheden. Voor de methodiek in de Monitor topsectoren die wordt gebruikt in de afbakening, de berekening van bepaalde indicatoren en berekening van het totaal topsectoren cijfer is het noodzakelijk dat informatie op bedrijfsniveau beschikbaar is.

Relatie tot de energiesector zoals gedefinieerd in de NEV. De NEV kent een brede afbakening van de energiesector waarin zowel de duurzame als niet-duurzame energie is meegenomen waarbij de duurzame energiesector aansluit op de Radar (zowel niet-exploitatie als exploitatie fase). Hieronder volgen kort de belangrijkste verschillen en overeenkomsten met de topsector Energie:

Overeenkomsten:

- De gaswinning en exploratie, de energienetwerken en de productie en handel in elektriciteit zijn onderdeel van zowel de topsector Energie als de energiesector in de NEV.
- De activiteiten in de waardeketen rondom hernieuwbare energie en energiebesparing zijn in beide publicaties meegenomen (duurzame energie niet-exploitatiefase).

Verschillen:

- De raffinaderijen, oliewinning, benzinstations en groothandelaren in fossiele brandstoffen maken wel deel uit van de energiesector in de NEV maar zitten niet in de topsector Energie.
- De daadwerkelijke productie van hernieuwbare energie (exploitatiefase) zit wel in de energiesector in de NEV maar niet in de topsector Energie.
- De activiteiten in de waardeketen rondom conventionele energie zit wel in de energiesector in de NEV maar niet in de topsector Energie.

Bronnen maatwerk

- Economische radar duurzame energie: lijst bedrijven voor de Duurzame energie: niet-exploitatiefase.

Beslisregels maatwerk

- *Duurzame energie: niet-exploitatiefase*
 - We nemen de complete lijst bedrijven over van de Radar.
 - Enkele bedrijven die in de niet-exploitatiefase zitten, komen ook in de SBI-afbakening voor. We kiezen er dan voor om het berekende aandeel 'duurzaam' van die bedrijven bij de subsector duurzame energie mee te nemen en het overgebleven deel bij de subsector Aardgas of bij de subsector Gerelateerde activiteiten.

- *Speur- en ontwikkelingswerk*
 - We rekenen tot deze topsector: bedrijven binnen de SBI-codes 72.11.3 (Biotechnologisch speur- en ontwikkelingswerk voor overige toepassingen), 72.19.2 (Technisch speur- en ontwikkelingswerk) en 72.19.9 (Overig natuurwetenschappelijk speur- en ontwikkelingswerk (niet biotechnologisch)) die speur- en ontwikkelingswerk doen ten behoeve van de energiesector. Alleen bedrijven met minstens 2 werkzame personen worden meegenomen.
 - Wanneer een bedrijf ook in de Radar voorkomt (subsector Duurzame energie), nemen we het bedrijf mee bij de subsector Duurzame energie en niet bij de subsector Gerelateerde activiteiten.

Aandachtspunten afbakening

- *Afbakening Duurzame energie: niet-exploitatiefase herzien in 2014.* Voor twee categorieën bedrijven zijn in de Radar de uitkomsten niet gebaseerd op microdata van individuele bedrijven, maar modelmatig bijgeschat. Het gaat om de isolatiewerkzaamheden en de installatie van zonne- en windenergie. Voor deze twee groepen bedrijven waren dus geen microdata beschikbaar. In praktijk betekent dit dat voor de indicatoren die niet direct uit de Radar zijn overgenomen, deze bedrijven niet in de uitkomsten zitten. In de tabellen waar hier sprake van is, is dat aangegeven met een voetnoot.
- *Aandelen Duurzame energie: niet-exploitatiefase.* De bedrijven op de lijst uit de Radar kunnen naast duurzame energie ook andere activiteiten ontplooiën. Daarom zijn er in de Radar aandelen berekend die aangeven in welke mate een bedrijf zich bezighoudt met duurzame energie. Met deze aandelen is rekening gehouden in de indicatoren productie, toegevoegde waarde, werkzame personen, uitvoer van goederen, investeringen en werknemers voor de subsector Duurzame energie (niet-exploitatiefase). Voor de overige indicatoren was dit conceptueel niet mogelijk. Een voorbeeld is de indicator voor oprichtingen. Een bedrijf wordt in zijn geheel wel of niet opgericht, een bedrijf kan niet gedeeltelijk opgericht worden. Voor de overige indicatoren wordt daarom geen rekening gehouden met de aandelen duurzame energie en is er voor deze subsector sprake van een bepaalde overschatting.

2.8 Afbakening High tech systemen en materialen

High tech systemen en materialen

De topsector High tech systemen en materialen ontwikkelt breed inzetbare, innovatieve producten en diensten voor industriële toepassingen. Kennis op het gebied van materialen en fotonica/optica speelt hierbij een belangrijke rol. Daarnaast maakt ICT een integraal onderdeel uit van de ontwikkelingen binnen de High tech systemen en materialen.

In de monitor omvat deze topsector hoofdzakelijk technologische activiteiten op het gebied van de metaalindustrie en de vervaardiging van machines, apparaten en transportmiddelen. Daarnaast wordt ook een deel van de keten om deze kernactiviteiten heen tot de topsector gerekend. Het gaat dan om het ontwikkelen, produceren en uitgeven van software, de keuring en controle van machines en apparaten en onderzoek en ontwikkeling op het gebied van High tech systemen en materialen. De handel in High tech systemen en materialen producten wordt niet tot de topsector gerekend.

2.8.1 Grafische weergave van de topsector High tech systemen en materialen

De afbakening van de topsector High tech systemen en materialen is volledig gebaseerd op de SBI 2008. In onderstaand overzicht is de afbakening verder uitgewerkt.

2.8.2 Overzicht afbakening topsector High tech systemen en materialen

Subsector	SBI 2008-beschrijving	SBI 2008	Secundaire bron	Gehele SBI	Maatwerk	
Metaalindustrie	Vervaardiging van metalen in primaire vorm	24		x		
	Vervaardiging van reservoirs van metaal en van ketels en radiatoren voor centrale verwarming	25.2		x		
	Vervaardiging van stoomketels (geen ketels voor centrale verwarming)	25.3		x		
	Vervaardiging van wapens en munitie	25.4		x		
	Smeden, persen, stampen en profielwalsen van metaal; poedermetallurgie	25.5		x		
	Oppervlaktebehandeling en bekleding van metaal; algemene metaalbewerking	25.6		x		
	Vervaardiging van gereedschap	25.73		x		
	Vervaardiging van stalen vaten e.d.	25.91		x		
	Vervaardiging van artikelen van draad en van kettingen en veren	25.93		x		
	Vervaardiging van bouten, schroeven en moeren	25.94		x		
	Vervaardiging van overige producten van metaal n.e.g.	25.99		x		
	Reparatie van producten van metaal	33.11		x		
	Vervaardiging van machines en apparaten	Vervaardiging van computers en van elektronische en optische apparatuur	26		x	
		Vervaardiging van elektrische apparatuur	27		x	
Vervaardiging van overige machines en apparaten		28		x		
Vervaardiging van medische instrumenten en hulpmiddelen		32.50		x		
Reparatie en onderhoud van machines		33.12		x		
	Reparatie van elektronische en optische apparatuur	33.13		x		

2.8.2 Overzicht afbakening topsector High tech systemen en materialen (slot)

Subsector	SBI 2008-beschrijving	SBI 2008	Secundaire bron	Gehele SBI	Maatwerk
	Reparatie van elektrische apparatuur	33.14		x	
	Reparatie van overige apparatuur	33.19		x	
	Installatie van industriële machines en apparatuur	33.2		x	
Vervaardiging van transport-middelen	Vervaardiging van rubberbanden en loopvlakvernieuwing	22.11		x	
	Vervaardiging van overige producten van kunststof	22.29		x	
	Vervaardiging van auto's	29.10		x	
	Carrosseriebouw	29.20.1		x	
	Vervaardiging van elektrische en elektronische onderdelen en toebehoren voor auto's	29.31		x	
	Vervaardiging van niet-elektrische en -elektronische onderdelen en toebehoren voor auto's	29.32		x	
	Vervaardiging van rollend spoor- en tramwagematerieel	30.20		x	
	Vervaardiging van vliegtuigen en onderdelen daarvoor	30.30		x	
	Vervaardiging van militaire gevechtsvoertuigen	30.40		x	
	Vervaardiging van transportmiddelen n.e.g.	30.9		x	
	Reparatie en onderhoud van vliegtuigen	33.16		x	
	Reparatie en onderhoud van overige transportmiddelen	33.17		x	
Overig	Ontwikkelen, produceren en uitgeven van software	62.01		x	
	Technisch speur- en ontwikkelingswerk	72.19.2		x	
	Ingenieurs en overig technisch ontwerp en advies	71.12		x	
	Keuring en controle van machines, apparaten en materialen	71.20.2		x	

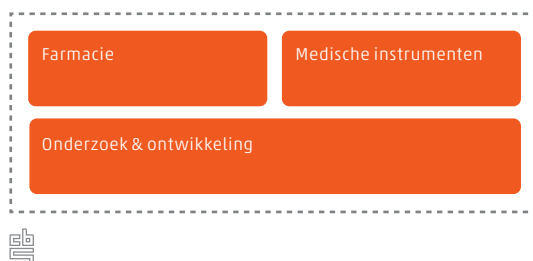
2.9 Afbakening Life sciences & health

Life sciences & health

De topsector Life sciences & health is een innovatieve en technologie-intensieve sector gericht op de gezondheid van mens en dier. Deze topsector bestaat uit de deelgebieden Farmacie (o.a. vervaardiging van farmaceutische producten en grondstoffen), Medische instrumenten (o.a. vervaardiging van medische instrumenten en hulpmiddelen, bestralingsapparatuur en van elektromedische en elektrotherapeutische apparatuur) en Onderzoek (o.a. medische laboratoria en al dan niet biotechnologisch speur- en ontwikkelingswerk).

Verschillende technologieën die aan de basis liggen van de topsector, zijn onder meer genomics, nanotechnologie, biotechnologie en bio-informatica. De topsector Life sciences & health is sterk verweven met andere topsectoren. Vooral de Agri&food en High tech systemen en materialen zijn van belang.

2.9.1 Grafische weergave van de topsector Life sciences & health

De afbakening van de topsector Life sciences & health is volledig gebaseerd op de SBI 2008. In onderstaand overzicht is de afbakening verder uitgewerkt.

2.9.2 Overzicht afbakening topsector Life sciences & health

Subsector	SBI 2008-beschrijving	SBI 2008	Secundaire bron	Gehele SBI	Maatwerk
Farmacie	Vervaardiging van farmaceutische grondstoffen en producten	21		x	
Medische instrumenten	Vervaardiging van bestralingsapparatuur en van elektromedische en elektrotherapeutische apparatuur	26.60		x	
	Vervaardiging van medische instrumenten en hulpmiddelen	32.50		x	
Onderzoek	Biotechnologisch speur- en ontwikkelingswerk op het gebied van medische producten en farmaceutische processen en van voeding	72.11.2		x	
	Speur- en ontwikkelingswerk op het gebied van gezondheid en voeding (niet biotechnologisch)	72.19.3		x	

Aandachtspunt afbakening

Deze afbakening concentreert zich op Life sciences & health bedrijven en laat de publieke gezondheidszorg buiten beschouwing.

2.10 Afbakening Logistiek

Transport en opslag

Tot de Transport en opslag worden binnen de standaard bedrijfsindeling van het CBS alle gespecialiseerde logistieke bedrijven gerekend. De sector Transport en opslag is in twee subsectoren opgedeeld. De subsector Transport en overslag richt zich voornamelijk op transport van goederen in alle mogelijke modaliteiten, zoals over de weg en het water. De tweede subsector richt zich op opslag, dienstverlening en supportactiviteiten. Hieronder vallen ook cargadoors, expediteurs en bedrijven die zich richten op ICT, advies en onderzoek op het gebied van logistiek. In deze paragraaf wordt de sectorale afbakening van de Transport en opslag beschreven. Dit houdt in dat logistieke activiteiten in de industrie, handel, retail (bijvoorbeeld distributiecentra in de groothandel), bouw en andere (top)sectoren niet zijn meegenomen.

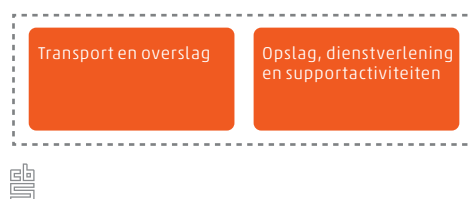
Logistiek: een andere benadering

Logistiek kan op twee manieren benaderd worden, als sector of als functie. Tot de logistieke sector worden binnen de standaard bedrijfsindeling van het CBS alle gespecialiseerde logistieke bedrijven gerekend: Transport en opslag. Binnen de topsector Logistiek zelf wordt logistiek echter als functie beschouwd. Als functie snijdt logistiek door sectorale classificaties heen. Het gaat dan om alle logistieke activiteiten die in het bedrijfsleven worden ontplooid. Denk bijvoorbeeld aan een distributiecentrum in de mode-sector, een bloemenveiling of een bedrijf(sonderdeel) in de chemie dat goederenstromen wereldwijd effectief en efficiënt aanstuurt. Logistiek is voor de meeste bedrijven een nevenactiviteit die niet goed te onderscheiden is van de overige activiteiten binnen het bedrijf. Voor de meeste indicatoren is het binnen de onderzoeksopzet van de monitor niet mogelijk een functionele benadering toe te passen. Daarom is het CBS primair uitgegaan van de Sector Transport en opslag.

Logistiek functioneel

Om toch informatie te kunnen geven over de functionele topsector Logistiek, is een alternatieve benadering nodig. Voor een aantal indicatoren zijn aanvullende cijfers samengesteld. De basis hiervoor is een lijst met beroepen waarbij activiteiten verricht worden op het vlak van logistiek. Vervolgens is op basis van de Enquête Beroepsbevolking (EBB) voor alle bedrijfssectoren bepaald welk deel van het aantal arbeidsjaren kan worden toegerekend aan deze logistieke beroepen. Ten slotte zijn aan de hand van deze aandelen cijfers voor de indicatoren productie, toegevoegde waarde en werkzame personen berekend. Deze functionele cijfers worden apart getoond.

2.10.1 Grafische weergave van de topsector Transport en opslag

De afbakening van de Transport en opslag is grotendeels gebaseerd op de SBI 2008, aangevuld met maatwerk op bedrijfsniveau. In onderstaand overzicht is de afbakening verder uitgewerkt.

2.10.2 Overzicht afbakening Transport en opslag

Subsector	SBI 2008-beschrijving	SBI 2008	Secundaire bron	Gehele SBI	Maatwerk
Transport en overslag	Personenvervoer per spoor (geen tram of metro)	49.10			x
	Goederenvervoer per spoor	49.20		x	
	Goederenvervoer over de weg	49.4		x	
	Transport via pijpleidingen	49.50		x	
	Zee- en kustvaart (vracht-, tank- en sleepvaart)	50.20		x	
	Binnenvaart (vracht-, tank- en sleepvaart)	50.40		x	
	Goederenvervoer door de lucht	51.2		x	
	Post en koeriers	53		x	
Opslag, dienstverlening en supportactiviteiten	Opslag	52.1		x	
	Dienstverlening voor vervoer	52.2		x	
	ICT, advies en onderzoek		logistiek.nl		x

Bronnen maatwerk

- De bron voor het maatwerk in deze subsector is de leverancierslijst van website Logistiek.nl⁶⁾.

Beslisregels maatwerk

- *Vervoer per spoor*
Goederen- en personenvervoer zijn niet goed van elkaar te onderscheiden in het ABR. Daarom zijn naast de SBI 49.20 (goederenvervoer per spoor) ook bedrijven uit SBI 49.10 (personenvervoer per spoor) waarvan duidelijk was dat deze aan goederenvervoer deden, meegenomen in de afbakening.
- *ICT, advies en onderzoek*
 - We selecteren de leveranciers op de ledenlijst van Logistiek.nl met de branchefocus 'Logistiek en transport' of 'Onbekend':
 - Voor de verslagjaren 2010 en 2011 was het mogelijk bedrijven te selecteren in de categorieën 'Automatisering' en 'Diensten- adviesbureaus'. Vanaf verslagjaar 2012 bestond deze indeling niet meer en zijn in overleg met Logistiek.nl bedrijven

⁶⁾ www.logistiek.nl/leveranciers

- geselecteerd in de categorieën: 'Auto ID & voice', 'Enterprise Resource Planning', 'Supply Chain Management', 'Transport en distributie' en 'Warehouse management systems'. Deze selectie moet een vergelijkbare groep bedrijven opleveren.
- Bedrijven met branchefocus 'Logistiek en transport' nemen we allemaal mee, exclusief holdings (SBI 64.20 en 70.10). Dit betekent dat we ook bedrijven meenemen die zich op basis van hun website op functionele logistiek lijken te richten en niet op de sectorale logistiek zoals afgebakend in bovenstaande tabel.
 - Voor de leveranciers die geen branchefocus hebben opgegeven (branchefocus 'Onbekend') maken wij op basis van hun website een inschatting van hun branchefocus. Alleen bedrijven die zich richten op de sectorale of functionele logistiek nemen we mee.

Aandachtspunt afbakening

Door een verandering in de indeling van de categorieën van de ledenlijst logistiek.nl wijkt de groep bedrijven die voor verslagjaren 2010 en 2011 zijn geselecteerd voor het maatwerk iets af van de bedrijven die vanaf verslagjaar 2012 zijn geselecteerd. Dit levert voor sommige indicatoren een kleine trendbreuk op. De subsector Opslag, dienstverlening en supportactiviteiten zal vanaf 2012 voor een aantal indicatoren iets lagere uitkomsten laten zien.

2.11 Afbakening Tuinbouw en uitgangsmaterialen

Tuinbouw en uitgangsmaterialen sectoraal

De topsector Tuinbouw en uitgangsmaterialen omvat de gehele tuinbouwketen vanaf het bouwen van de kassen, het telen van de zaden tot aan het veilen van groenten, fruit en bloemen. De bedrijven uit de Tuinbouw en uitgangsmaterialen zijn in de monitor onderverdeeld in twee subsectoren. De eerste subsector, Primaire productie, bestaat uit alle bedrijven binnen de primaire productie van de Tuinbouw en uitgangsmaterialen, zoals de teelt van zaden, groenten en sierplanten. De bedrijven in de keten rondom de primaire productie zijn geclusterd in de subsector Overig. Deze subsector bestaat uit de toeleveranciers van de glastuinbouw zoals kassenbouwers, dienstverleners binnen de tuinbouw, behandelaars van zaden en gewassen na de oogst, groothandelaren en veilingen binnen de tuinbouw en tot slot speur- en ontwikkelingswerk ten behoeve van de tuinbouw.

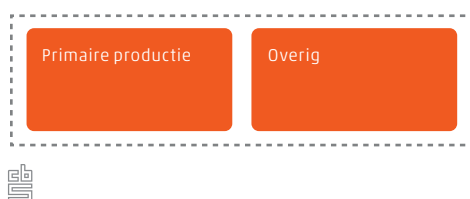
De Monitor topsectoren beschrijft de topsector Tuinbouw en uitgangsmaterialen volgens twee verschillende gezichtspunten. De informatie van het CBS over deze topsector heeft een sectorale benadering. Dat wil zeggen dat de gegevens betrekking hebben op alle productieprocessen van de branches binnen de topsector Tuinbouw en uitgangsmaterialen. Dat is inclusief de geproduceerde nevenactiviteiten door de

tuinbouw, zoals akkerbouwproductie door tuinbouwbedrijven. Deze werkwijze maakt de topsectoren onderling vergelijkbaar. Daarnaast worden cijfers getoond over de Tuinbouw en uitgangsmaterialen conform de Agrocomplex benadering van LEI Wageningen UR⁷⁾ (zie kader). In deze paragraaf wordt de sectorale afbakening van de topsector Tuinbouw en uitgangsmaterialen beschreven.

Tuinbouwcomplex

Het Tuinbouwcomplex omvat de tuinbouw, alsmede de bedrijven die hiermee samenhangen. Het LEI beschrijft de gehele keten, zowel primaire tuinbouw als de verwerking en distributie van deze tuinbouwproducten en diensten die hiervoor nodig zijn, zoals energie, kunstmest veevoer en zakelijke dienstverlening. De LEI cijfers verschillen van de CBS cijfers door een andere conceptuele benadering van de toeleveranciers. Het LEI brengt de betekenis van toeleveranciers aan de tuinbouwbedrijven en afnemers van tuinbouwproducten namelijk in beeld via een input-outputmodel. Dat model gebruikt input-outputtabellen die de omvang van zakelijke transacties tussen sectoren laten zien. Deze methode is toepasbaar voor een beperkt aantal (kern)indicatoren uit de monitor.

2.11.1 Grafische weergave van de Tuinbouw en uitgangsmaterialen sectoraal

De afbakening is grotendeels gebaseerd op basis van de SBI 2008, aangevuld met maatwerk op bedrijfsniveau. In onderstaand overzicht is de afbakening verder uitgewerkt.

2.11.2 Overzicht afbakening topsector Tuinbouw en uitgangsmaterialen sectoraal

Subsector	SBI 2008-beschrijving	SBI 2008	Secundaire bron	Gehele SBI	Maatwerk
Primaire productie	Teelt van granen, peulvruchten en oliehoudende zaden → uitgangsmateriaal Maatwerk: Bedrijven van ledenlijst Plantum	01.11	Ledenlijst Plantum		x
	Teelt van groenten en wortel- en knolgewassen	01.13		X	
	Teelt van eenjarige gewassen	01.19		X	
	Druiventeelt	01.21		X	
	Teelt van pit- en steenvruchten	01.24		X	
	Teelt van overige boomvruchten, kleinfruit en noten	01.25		X	
	Teelt van specerijgewassen en van aromatische en medicinale gewassen	01.28		X	

⁷⁾ Het Nederlandse agrocomplex 2015. (LEI, verwacht december 2015).

2.11.2 Overzicht afbakening topsector Tuinbouw en uitgangsmaterialen sectoraal (slot)

Subsector	SBI 2008-beschrijving	SBI 2008	Secundaire bron	Gehele SBI	Maatwerk	
Overig	Teelt van overige meerjarige gewassen	01.29		X		
	Teelt van sierplanten	01.30		X		
	Akker- en/of tuinbouw in combinatie met het fokken en houden van dieren → plantaardig uitgangsmateriaal Maatwerk: Bedrijven van ledenlijst Plantum	01.50	Ledenlijst Plantum			x
	Dienstverlening voor de akker- en/of tuinbouw → uitgangsmateriaal Maatwerk: Bedrijven van ledenlijst Plantum	01.61	Ledenlijst Plantum			x
	Behandeling van gewassen na de oogst → uitgangsmateriaal Maatwerk: Bedrijven van ledenlijst Plantum	01.63	Ledenlijst Plantum			x
	Behandeling van zaden voor vermeerdering Bedrijven uit de sector plantaardig uitgangsmateriaal (veredeling, vermeerdering, opkweek, machines e.a. materialen, handel) Maatwerk: Bedrijven van ledenlijst Plantum (voor zover nog niet in andere SBI's)	01.64	Ledenlijst Plantum		X	x
	Groothandel in zaden, pootgoed en peulvruchten	46.21.2			X	
	Groothandel in akkerbouwproducten en veevoeder algemeen assortiment → glastuinbouw, uitgangsmateriaal Maatwerk: Bedrijven van ledenlijsten AVAG en Plantum	46.21.8	Ledenlijsten AVAG en Plantum			x
	Groothandel in overige akkerbouwproducten → uitgangsmateriaal Maatwerk: Bedrijven van ledenlijst Plantum	46.21.9	Ledenlijst Plantum			x
	Groothandel in bloemen en planten	46.22			X	
	Groothandel in groenten en fruit	46.31.1			X	
	Toeleveranciers uit de sector glastuinbouw (kassenbouw, installatie, machines e.a. materialen, handel) Maatwerk: Bedrijven van ledenlijst AVAG (voor zover nog niet in andere SBI's)		Ledenlijst AVAG			x
	Veilingen van landbouw- tuinbouw- en visserijproducten Maatwerk: Veilingen tuinbouw	82.99.1	Alleen tuinbouw			x
	Biotechnologisch speur- en ontwikkelingswerk ten behoeve van agrarische producten en processen	72.11.1	Alleen plantaardig			x
	Biotechnologisch speur- en ontwikkelingswerk voor overige toepassingen	72.11.3	Alleen plantaardig			x
	Speur- en ontwikkelingswerk op het gebied van landbouw en visserij (niet biotechnologisch)	72.19.1	Alleen plantaardig			x
	Technisch speur- en ontwikkelingswerk	72.19.2	Alleen plantaardig			x
	Overig speur- en ontwikkelingswerk op natuurwetenschappelijk gebied (niet biotechnologisch)	72.19.9	Alleen plantaardig			x

Bronnen maatwerk

- Ledenlijst Plantum: Plantum is een branchevereniging voor bedrijven uit de sector plantaardig uitgangsmateriaal⁸⁾. De leden van Plantum zijn actief in veredeling, vermeerdering, opkweek en handel van zaden, bollen, knollen, stekken en jonge planten.
- Ledenlijst AVAG. AVAG is een brancheorganisatie van de Nederlandse kassenbouw- en installatiesector⁹⁾.

Beslisregels maatwerk

- *Primaire productie van tuinbouwproducten*
We rekenen graszaad en het uitgangsmateriaal voor de akkerbouwgewassen (inclusief poot aardappelen) ook tot de sector tuinbouw en selecteren hiervoor de bedrijven die lid zijn van Plantum plus een SBI-code 01.11 (Teelt van granen peulvruchten en oliehoudend zaden) of 01.50 hebben (Akker- en/of tuinbouw in combinatie met het fokken en houden van dieren).
- *Behandeling van plantaardig uitgangsmateriaal*
We selecteren alle bedrijven op de ledenlijst van Plantum die een SBI-code 01.61 (Dienstverlening voor de akker- en/of tuinbouw) of 01.63 (Behandeling van gewassen na de oogst) hebben.
- *Andere activiteiten op gebied van plantaardig uitgangsmateriaal (excl. groothandel)*
We selecteren bedrijven op de ledenlijst van Plantum met één van de volgende SBI-codes:
 - 16.24 Vervaardiging van houten emballage
 - 28.30 Vervaardiging van machines en werktuigen voor de land- en bosbouw
 - 28.93 Vervaardiging van machines voor de productie van voedings- en genotmiddelen
 - 62.01 Ontwikkelen, produceren en uitgeven van software
 - 72.19.2 Technisch speur- en ontwikkelingswerk
 - 72.19.3 Speur- en ontwikkelingswerk op het gebied van gezondheid en voeding (niet biotechnologisch)
- *Kassenbouw en installatiebouw (exclusief groothandel)*
We selecteren bedrijven op de ledenlijst van AVAG met één van de volgende SBI-codes:
 - 22.21 Vervaardiging van platen, folie, buizen en profielen van kunststof
 - 23.99 Vervaardiging van overige producten van beton, gips en cement
 - 25.11 Vervaardiging van metalen constructiewerken en delen daarvan
 - 25.21 Vervaardiging van ketels en radiatoren voor centrale verwarming
 - 25.99 Vervaardiging van overige producten van metaal n.e.g.
 - 26.51 Vervaardiging van meet-, regel-, navigatie- en controleapparatuur
 - 28.15 Vervaardiging van tandwielen, lagers en overige drijfwerkelementen
 - 28.22 Vervaardiging van hijs-, hef- en transportwerktuigen
 - 28.25 Vervaardiging van machines en apparaten voor industriële koeltechniek en klimaatregeling
 - 28.30 Vervaardiging van machines en werktuigen voor de land- en bosbouw

⁸⁾ www.plantum.nl

⁹⁾ www.avag.nl

- 33.22.1 Installatie van machines voor algemeen gebruik (geen gereedschap)
- 41.20 Algemene burgerlijke en utiliteitsbouw
- 43.21 Elektrotechnische bouwinstallatie
- 43.22 Loodgieters- en fitterswerk; installatie van sanitair en van verwarmings- en luchtbehandelingsapparatuur
- 43.29 Overige bouwinstallatie
- 62.01 Ontwikkelen, produceren en uitgeven van software
- *Groothandel en handelsbemiddeling*
 We selecteren alle bedrijven met een SBI code 46.21.2 (Groothandel in zaden, pootgoed en peulvruchten), 46.22 (Groothandel in bloemen en planten) en 46.31.1 (Groothandel in groenten en fruit). Binnen de SBI-code 46.11 zijn de grotere bedrijven (40 werknemers of meer) geselecteerd die aan handelsbemiddeling doen ten behoeve van de tuinbouw. Daarnaast worden ook bedrijven van de ledenlijsten van AVAG en Plantum geselecteerd als ze één van de volgende SBI-codes hebben:
 - 46.11 Handelsbemiddeling in landbouwproducten, levende dieren en grondstoffen voor textiel en voedingsmiddelen
 - 46.21.8 Groothandel in akkerbouwproducten en veevoeder algemeen sortiment
 - 46.21.9 Groothandel in overige akkerbouwproducten
 - 46.61 Groothandel in landbouwmachines, werktuigen en tractoren
 - 46.69.2 Groothandel in machines en apparaten voor warmte-, koel- en vriestechiek
 - 46.69.4 Groothandel in appendages, technisch toebehoren e.d.
 - 46.69.9 Groothandel in overige machines, apparaten en toebehoren voor industrie en handel n.e.g.
 - 46.73.4 Groothandel in vlakglas
 - 46.73.8 Groothandel gespecialiseerd in overige bouwmaterialen
 - 46.75.2 Groothandel in bestrijdingsmiddelen en kunstmeststoffen
- *Tuinbouwveilingen*
 Binnen de SBI-code 82.99.1 (Veilingen van landbouw- tuinbouw- en visserijproducten) zijn bedrijven geselecteerd die aan veilingen doen ten behoeve van de tuinbouw.
- *Speur- en ontwikkelingswerk*
 We rekenen tot deze topsector: de SBI-codes 72.11.1 (Biotechnologisch speur- en ontwikkelingswerk ten behoeve van agrarische producten en processen), 72.11.3 (Biotechnologisch speur- en ontwikkelingswerk voor overige toepassingen), 72.19.1 (Speur- en ontwikkelingswerk op het gebied van landbouw en visserij (niet biotechnologisch)), 72.19.2 (Technisch speur- en ontwikkelingswerk) en 72.19.9 (Overig natuurwetenschappelijk speur- en ontwikkelingswerk (niet biotechnologisch)) naar bedrijven die speur- en ontwikkelingswerk doen ten behoeve van de Tuinbouw en uitgangsmaterialen. Bedrijven binnen deze SBI-codes en die op de ledenlijst van Plantum staan worden meegenomen als het aantal werkzame personen minstens 2 is.

Aandachtspunt afbakening

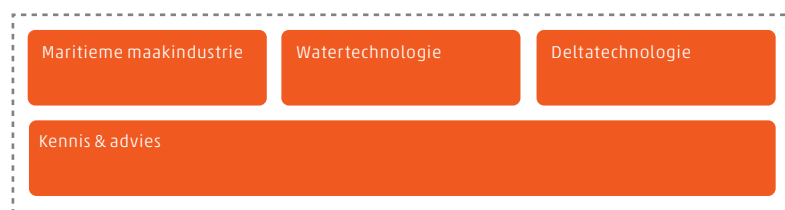
Tussen de topsectoren Agri&food en Tuinbouw en uitgangsmaterialen sectoraal bestaat overlap. Tot beide topsectoren behoort bijvoorbeeld de teelt van groenten, wortel- en knolgewassen (SBI 01.13), de groothandel in zaden, pootgoed en peulvruchten (SBI 46.212), de groothandel in groenten- en fruit (SBI 46.311) en biotechnologisch speur- en ontwikkelingswerk op het gebied van agrarische producten en processen (SBI 72.111).

2.12 Afbakening Water

Water

Nederland is in meerdere opzichten onlosmakelijk verbonden met water. De topsector Water beslaat dan ook bedrijven uit sterk verschillende deelgebieden. De eerste is de subsector Maritieme maakindustrie. Hierbij gaat om scheepswerven voor scheepsbouw of scheepsreparatie. Tot deze subsector behoren ook de leveranciers van de schepenbouwers en -reparateurs. Het onderwerp van de subsector Watertechnologie is drinkwater. Deze subsector zorgt door de winning, de distributie en de zuivering van water voor schoon en voldoende drinkwater voor de bevolking. Ten derde is er de subsector Deltatechnologie. Zonder de deltatechnologie zou het Nederland van vandaag een stuk kleiner zijn. Voornamelijk vanwege de deltawerken staat Nederland op het gebied van water op de kaart. Voor alle genoemde deelgebieden is onderzoek en specialistische kennis nodig. Dit is geclusterd in het vierde deelgebied, de subsector kennis en advies. De topsector Water omvat hiermee een breed scala aan activiteiten.

2.12.1 Grafische weergave van de topsector Water

Bronnen maatwerk

- Ledenlijst Scheepsbouw Nederland (Scheepsbouw NL): Scheepsbouw NL is de gezamenlijke organisatie van Vereniging Nederlandse Scheepsbouwindustrie (VNSI) en Vereniging Holland Marine Equipment.
- Ledenlijst Netherlands Water Partnership (NWP): Het NWP is een publiek-private netwerkorganisatie.
- Lijst met voorlopige aanvragers TKI-regeling Watertechnologie: Om innovaties te stimuleren en economische waarde te creëren uit ontwikkelde kennis, is eind 2012 de TKI-regeling (Topconsortia Kennis en Innovatie) van kracht geworden. Voor elk van de clusters binnen de topsector Water zijn TKI's ingericht. Binnen de TKI Watertechnologie werken private partijen en kennisinstituten samen aan onderzoeksprojecten.
- Deelnemerslijst van MKB Innovatiestimulering Topsector water (MIT-Water): De MIT is gericht op de negen topsectoren. Voor elke topsector is een budget beschikbaar. De topsector Water heeft gekozen om in 2014 ondersteuning aan het MKB op de volgende manieren mogelijk te maken: kennisvouchers, haalbaarheidsstudies en R&D samenwerkingsprojecten.

De afbakening van de topsector Water is deels gebaseerd op de SBI 2008, aangevuld met maatwerk op bedrijfsniveau. In onderstaand overzicht is de afbakening verder uitgewerkt.

2.12.2 Overzicht afbakening topsector Water

Subsector	SBI 2008-beschrijving	SBI 2008	Secundaire bron	Gehele SBI	Maatwerk
Maritieme maakindustrie	Bouw van schepen en drijvend materieel	30.11		X	
	Bouw van sport- en recreatievaartuigen	30.12		X	
	Reparatie en onderhoud van schepen	33.15		X	
	Dienstverlening winning van aardgas Maatwerk: Offshore industrie	09.10			X
	Geen SBI Maatwerk: Toeleveranciers van maritieme sector		Ledenlijst Scheeps-bouw NL		X
Wartertechnologie, watervoorziening en afvalwater-behandeling	Winning en distributie van water	36.00		X	
	Afvalwaterinzameling en -behandeling Maatwerk: Enkel private sector	37.00			
	Behandeling van onschadelijk afval Maatwerk: grondstofterugwinning (fosfaat). Productie van apparaten	38.21	MIT-Water TKI-Water-technologie		X
Deltatechnologie	Leggen van rioleringen, buizen en pijpleidingen; aanleg van bronbemaling	42.21		X	
	Natte waterbouw	42.91		X	
	Bouw van kunstwerken	42.13			X
Kennis en advies	Speur- en ontwikkelingswerk Kennisinstelling	72.11.3 72.19.2 72.19.9			X
	Ingenieurs en overig technisch ontwerp en advies	71.12	Ledenlijst Scheeps-bouw NL MIT-Water TKI-Water-technologie NWP		X

Beslisregels maatwerk

- *Offshore industrie*
Binnen de subklasse van de dienstverlening voor winning van aardolie en aardgas (SBI-code 09.10) zijn alleen bedrijven met industriële productie ten behoeve van offshore werkzaamheden meegenomen.
- *Toeleveranciers Maritieme maakindustrie*
Van de ledenlijst Scheepsbouw NL worden de bedrijven uit de industriële productie en de bouwnijverheid meegenomen. Dit zijn SBI-codes 19 t/m 32 (exclusief 30.11, 30.12) en SBI-codes 41, 42 en 43.
- *Afvalwaterinzameling en -behandeling*
De bestaande subklasse afvalwaterinzameling en -behandeling is te breed (SBI-code 37), de overheidsbedrijven (zoals waterschappen) hierin worden niet meegenomen.
- *Behandeling van onschadelijk afval*
De bestaande subklasse behandeling van onschadelijk afval is te breed (SBI-code 38.21), hieruit worden alleen bedrijven meegenomen die fosfaat terugwinnen uit afvalwater.

- *Productie van apparaten t.b.v. watertechnologie*
Hiervoor wordt gebruik gemaakt van de deelnemerslijst MIT-Water en voorlopige aanvragers van de TKI-Watertechnologie. Van deze lijsten worden de bedrijven uit de industriële productie meegenomen (SBI-codes 19 t/m 32).
- *Bouw van kunstwerken*
De SBI-code bouw van kunstwerken (SBI-code 42.13) omvat bedrijven die actief zijn in de bouw van kunstwerken, zoals bruggen, tunnels, viaducten. Wij hebben binnen deze SBI via maatwerk gezocht naar bedrijven met toepassingen in de deltatechnologie en waterbouw. Hieronder vallen bedrijven die actief zijn bij de bouw van onder andere bruggen, tunnels, aquaducten, kademuren en sluizen.
- *Speur- en ontwikkelingswerk*
We rekenen tot deze topsector: de SBI-codes 72.11.3 (Biotechnologisch speur- en ontwikkelingswerk voor overige toepassingen), 72.19.2 (Technisch speur- en ontwikkelingswerk) en 72.199 (Overig natuurwetenschappelijk speur- en ontwikkelingswerk (niet biotechnologisch)) naar bedrijven met minstens 2 werkzame personen die speur- en ontwikkelingswerk doen ten behoeve van de watersector.
- *Ingenieurs en overig technisch ontwerp binnen de topsector*
Alle bedrijven op de ledenlijsten NWP en Scheepsbouw NL, op de deelnemerslijst MIT-water of op de lijst voorlopige aanvragers TKI-Watertechnologie en met SBI-code 71.12 (ingenieurs en overig technisch ontwerp) worden meegenomen.

Aandachtspunten afbakening

- In de Monitor topsectoren uit 2012 is voor de afbakening van de subklasse productie van apparaten t.b.v. watertechnologie gebruik gemaakt van de deelnemerslijst van IP watertechnologie (IPW). In 2011 is IPW echter afgesloten. Daarom is in de Monitor topsectoren uit 2014 (vanaf verslagjaar 2012) de IPW deelnemerslijst vervangen door twee alternatieve lijsten, namelijk de deelnemerslijst MIT-Water en de lijst met voorlopige aanvragers TKI-Watertechnologie. Hierdoor wijkt de afbakening van de topsector Water voor dit onderdeel vanaf verslagjaar 2012 af met de afbakening van verslagjaren vóór 2012.
- De topsector Water is een relatief kleine topsector waarvoor relatief veel maatwerk heeft plaatsgevonden. Om ervoor te zorgen dat de invloed van enkele grote bedrijven die op de maatwerklijsten voorkomen maar relatief weinig met Water te maken hebben niet onevenredig groot is en voor vertekening van de cijfers zorgt, is voor deze grote bedrijven een extra beslisregel toegepast. Alleen bedrijven van 250 of meer werkzame personen die op één van de vier maatwerklijsten (NWP, Scheepsbouw NL, MIT-Water en TKI-Watertechnologie) staan en waarvan uit hun jaarverslagen, bedrijfsprofiel en/of website blijkt dat hun activiteiten 50 procent of meer aan de topsector Water gerelateerd zijn, worden meegenomen in de afbakening van de topsector Water.

3.

**Afbakening
topsectoren**

onderwijs

3.1 Inleiding

Twee van de indicatoren die zijn opgenomen in de Monitor topsectoren gaan over het aantal inschrijvingen en behaalde diploma's voor opleidingen die relevant zijn voor de topsectoren. Het doel van deze indicatoren is te monitoren of er voldoende potentiële instroom is van goed opgeleid personeel voor de verschillende topsectoren. Voor het samenstellen van deze indicatoren over het onderwijs is een afbakening nodig van de onderwijsrichtingen die aan een topsector worden toegekend. De afbakening per topsector is gedaan aan de hand van de Standaard Onderwijsindeling (SOI).

Standaard Onderwijsindeling (SOI)

De SOI is een classificatie van opleidingen naar niveau en richting. De SOI is bedoeld als hulpmiddel voor het coderen en classificeren van opleidingen bij onderzoek, personeelsadministraties en andere registraties. Het CBS gebruikt de SOI voor het verwerken van opleidingsgegevens bij veel persoons- en huishoudensenquêtes en de vacature-enquête. De SOI is onderverdeeld in 7 niveaus en 454 richtingen. De SOI sluit volledig aan bij de International Standard Classification of Education (ISCED). De volledige classificatie van de meest recente SOI (2006) wordt weergegeven op de website van het CBS¹⁾.

3.2 Methode afbakening topsectoren onderwijs

In dit hoofdstuk beschrijven we de afbakening van de sectoren op basis van de SOI. Elke topsector wordt beschreven in een apart hoofdstuk. De afbakening gebeurt in drie stappen:

1. Niveau

Ten eerste maken we een selectie van de niveaus die worden meegenomen in de afbakening. We nemen alleen het middelbaar beroepsonderwijs en het hoger onderwijs mee. Het niveau is af te leiden uit de eerste twee digits van de SOI, in de SOI indeling is dit niveau 4 tot en met 7. De niveaus worden later vertaald naar mbo, hbo en wo.

2. Richting

Per topsector beschrijven we welke richtingen worden meegenomen. Aan de hand van definitie van de topsector en de subsectoren zoals ook opgenomen bij de afbakening van de topsectoren op basis van de SBI, is gekeken naar de richtingen die aansluiten bij de topsector. Hiervoor is een top-down procedure toegepast. De SOI 2006 deelt de richting van een opleiding hiërarchisch in naar vier niveaus (laatste 4 digits van de SOI). Hierbij vormen de sectorgroepen het hoogste en de rubrieken het laagste aggregatieniveau (sectorgroep → subsector → rubrieksgroep → rubriek). Een voorbeeld van deze indeling is Techniek → Bouwkunde → Bouw

¹⁾ <http://www.cbs.nl/nl-NL/menu/methoden/classificaties/overzicht/soi/default.htm>

→ Metselen. Het uitgangspunt voor het afbakenen van de SOI per topsector vormde het subsector-niveau. Binnen een SOI subsector hebben we vervolgens de SOI-rubrieken geselecteerd die relevant zijn voor de betreffende topsector.

3. Afbakening

Daarnaast wordt vermeld of een rubriek volledig of slechts deels kan worden meegenomen. Wanneer een rubriek gedeeltelijk wordt meegenomen geven we aan welke opleidingen we dan meenemen. De afbakening is afgestemd met de Rijksdienst voor Ondernemend Nederland (RVO.nl) en het ministerie van EZ. In de overzichten in dit hoofdstuk is de definitieve afbakening van de topsectoren op basis van SOI opgenomen waarover het CBS, RVO en het ministerie van EZ overeenstemming hebben bereikt.

3.3 Algemene aandachtspunten afbakening onderwijs

Het is niet mogelijk om een onbetwist, objectief cijfer over het aantal inschrijvingen en diploma's per topsector vast te stellen. Ten eerste is er geen directe relatie tussen veel opleidingen en een topsector: het toekennen van opleidingen aan een specifieke topsector is subjectief. Daarnaast gaat lang niet iedere afgestudeerde aan de slag op het terrein van zijn of haar diploma. Door deze factoren wordt het trekken van een conclusie op basis van deze indicatoren over het onderwijs dan ook bemoeilijkt. Hoewel de absolute aantallen van inschrijvingen en diploma's per topsector minder geschikt zijn om conclusies uit te trekken, leent de methode zich echter wel om een ontwikkeling door de tijd te signaleren.

3.4 SOI-afbakening Agri&food

Richting

Op basis van de SBI-afbakening is gekeken naar de volgende SOI-subsectoren:

– Wiskunde, natuurwetenschappen	51
– Bouwkunde	63
– Procestechnologie	65
– Agrarisch	71
– Milieu	72
– Agrarisch en milieu met differentiatie	77
– Gezondheidszorg	81
– Transport en logistiek	92

SOI 2006-afbakening

In onderstaand overzicht staat een samenvatting van de opleidingen die worden meegenomen. De indeling is gemaakt op basis van SOI-rubriek (4-digit SOI), daarnaast is aangegeven of de gehele SOI-rubriek wordt meegenomen of een gedeelte ervan. Wanneer de 4-digit SOI gedeeltelijk is geselecteerd, hebben we ten slotte aangegeven waarop de selectie betrekking heeft.

3.4.1 Overzicht SOI-afbakening Agri&food

SOI-rubriek	Omschrijving SOI-rubriek	Selectie	Opleidingen gerelateerd aan de volgende onderwerpen zijn meegenomen
5125	Procestechniek	Deels	Biotechniek
5181	Biologie	Deels	Mariene biologie
5182	Biochemie	Integraal	
6345	Klimaattechniek	Deels	Koeltechniek
6511	Levensmiddelen algemeen	Integraal	
6512	Vlees, vis	Integraal	
6513	Zuivel	Integraal	
6514	Brood, gebak	Integraal	
6519	Levensmiddelen overig	Integraal	
6521	Biotechnologie	Deels	Biotechnologie, Food production, agricultural and bio-resource engineering
7111	Agrarisch algemeen	Integraal	
7112	Plantenteelt algemeen	Integraal	
7121	Land (akker-)bouw	Integraal	
7151	Dierenteelt, -veredeling, -verzorging alg.	Integraal	
7152	Rundveeteelt	Integraal	
7153	Varkens-, pluimveeteelt	Integraal	
7155	Visteelt	Integraal	
7159	Dierenteelt, -verzorging overig	Deels	Proefdierverzorging
7211	Milieu algemeen	Deels	Ongediertebestrijding
7222	Bodemkunde	Integraal	
7711	Agrarische economie	Integraal	
7712	Agrarische groothandel, logistiek	Integraal	
7719	Agrarisch met economie overig	Integraal	
7721	Landbouwtechniek	Integraal	
7722	Landbouwmechanisatie	Integraal	
7723	Cultuurtechniek	Integraal	
8161	Voeding	Integraal	
9221	Wegvervoer	Deels	Veevervoer

3.5 SOI-afbakening Agri&food keten

Richting

Op basis van de SBI-afbakening is gekeken naar de volgende SOI-subsectoren:

- Commercieel 32
- Wiskunde, natuurwetenschappen 51
- Bouwkunde 63

– Procestechnologie	65
– Agrarisch	71
– Milieu	72
– Agrarisch en milieu met differentiatie	77
– Gezondheidszorg	81
– Horeca, toerisme, vrije tijdsbesteding	91
– Transport en logistiek	92

SOI 2006-afbakening

In onderstaand overzicht staat een samenvatting van de opleidingen die worden meegenomen. De indeling is gemaakt op basis van SOI-rubriek (4-digit SOI), daarnaast is aangegeven of de gehele SOI-rubriek wordt meegenomen of een gedeelte ervan. Wanneer de 4-digit SOI gedeeltelijk is geselecteerd, hebben we ten slotte aangegeven waarop de selectie betrekking heeft. Deze afbakening komt overeen met de afbakening van Agri&food aangevuld met de detailhandel levensmiddelen (3 223), restaurantbedrijf (9 112), cafébedrijf (9 113), koken (9 114), en bedienen/serveren (9 115).

3.5.1 Overzicht SOI-afbakening Agri&food keten

SOI-rubriek	Omschrijving SOI-rubriek	Selectie	Opleidingen gerelateerd aan de volgende onderwerpen zijn meegenomen
3223	Detailhandel levensmiddelen	Integraal	
5125	Procestechniek	Deels	Biotechniek
5181	Biologie	Deels	Mariene biologie
5182	Biochemie	Integraal	
6345	Klimaattechniek	Deels	Koeltechniek
6511	Levensmiddelen algemeen	Integraal	
6512	Vlees, vis	Integraal	
6513	Zuivel	Integraal	
6514	Brood, gebak	Integraal	
6519	Levensmiddelen overig	Integraal	
6521	Biotechnologie	Deels	Biotechnologie, Food production, agricultural and bio-resource engineering
7111	Agrarisch algemeen	Integraal	
7112	Plantenteelt algemeen	Integraal	
7121	Land (akker-)bouw	Integraal	
7151	Dierenteelt, -veredeling, -verzorging alg.	Integraal	
7152	Rundveeteelt	Integraal	
7153	Varkens-, pluimveeteelt	Integraal	
7155	Visteelt	Integraal	
7159	Dierenteelt, -verzorging overig	Deels	Proefdierversorgung
7211	Milieu algemeen	Deels	Ongediertebestrijding
7222	Bodemkunde	Integraal	
7711	Agrarische economie	Integraal	
7712	Agrarische groothandel, logistiek	Integraal	
7719	Agrarisch met economie overig	Integraal	
7721	Landbouwtechniek	Integraal	
7722	Landbouwmechanisatie	Integraal	
7723	Waterkwaliteit	Integraal	
8161	Voeding	Integraal	

3.5.1 Overzicht SOI-afbakening Agri&food keten (slot)

SOI-rubriek	Omschrijving SOI-rubriek	Selectie	Opleidingen gerelateerd aan de volgende onderwerpen zijn meegenomen
9112	Restaurantbedrijf	Integraal	
9113	Cafébedrijf	Integraal	
9114	Koken	Integraal	
9115	Bedienen/serveren	Integraal	
9221	Wegvervoer	Deels	Veevervoer

3.6 SOI-afbakening Chemie

Richting

Op basis van de SBI-afbakening is gekeken naar de volgende SOI-subsectoren:

– Wiskunde, natuurwetenschappen	51
– Procestechnologie	65
– Techniek met differentiatie	67
– Agrarisch en milieu met differentiatie	77
– Gezondheidszorg, sociale dienstverlening, verzorging met differentiatie	87

SOI 2006-afbakening

In onderstaand overzicht staat een samenvatting van de opleidingen die worden meegenomen. De indeling is gemaakt op basis van SOI-rubriek (4-digit SOI), daarnaast is aangegeven of de gehele SOI-rubriek wordt meegenomen of een gedeelte ervan. Wanneer de 4-digit SOI gedeeltelijk is geselecteerd, hebben we ten slotte aangegeven waarop de selectie betrekking heeft.

3.6.1 Overzicht SOI-afbakening Chemie

SOI-rubriek	Omschrijving SOI-rubriek	Selectie	Opleidingen gerelateerd aan de volgende onderwerpen zijn meegenomen
5123	Medisch	Deels	Laboratoriumtechniek
5112	Moleculaire wetenschappen	Integraal	
5121	Chemisch algemeen	Integraal	
5125	Procestechniek	Integraal	
5161	Scheikunde	Integraal	
5182	Biochemie	Integraal	
6521	Biotechnologie	Integraal	
6531	Procestechniek algemeen	Integraal	
6537	Petrochemie, kunststoffen	Integraal	
6538	Scheikundige technologie overig	Integraal	
6718	Procestechniek	Integraal	
7751	Technische milieukunde	Deels	Milieutechnologie
8731	Farmacie	Deels	Medical and pharmaceutical drug innovation
8732	Biomedische wetenschappen	Deels	Moleculaire wetenschap, molecular life sciences

3.7 SOI-afbakening Creatieve industrie

Richting

Op basis van de SBI-afbakening is gekeken naar de volgende SOI-subsectoren:

– Communicatie(-media), informatie	24
– Kunst, expressie	25
– Kunst met differentiatie	27
– Commercieel	32
– Bouwkunde	63
– Textiel-, leerverwerking, overig	66

SOI 2006-afbakening

In onderstaand overzicht staat een samenvatting van de opleidingen die worden meegenomen. De indeling is gemaakt op basis van SOI-rubriek (4-digit SOI), daarnaast is aangegeven of de gehele SOI-rubriek wordt meegenomen of een gedeelte ervan. Wanneer de 4-digit SOI gedeeltelijk is geselecteerd, hebben we ten slotte aangegeven waarop de selectie betrekking heeft.

3.7.1 Overzicht SOI-afbakening Creatieve industrie

SOI-rubriek	Omschrijving SOI-rubriek	Selectie	Opleidingen gerelateerd aan de volgende onderwerpen zijn meegenomen
2411	Communicatie algemeen	Deels	Cultuur of media
2422	Bibliotheek en archief	Deels	Cultureel erfgoed
2431	Uitgeverij	Integraal	
2433	Public relations	Integraal	
2513	Museologie	Integraal	
2521	Beeldende kunst algemeen	Integraal	
2522	Fotografie, film, video	Integraal	
2529	Beeldende kunst overig	Integraal	
2531	Grafisch ontwerpen	Integraal	
2532	Web-, multimediadesign	Integraal	
2541	Modeontwerpen	Integraal	
2542	Etaleren/decoreren	Integraal	
2551	Vormgeving overig	Integraal	
2561	Radio, tv-productie	Integraal	
2571	Theater	Integraal	
2581	Muziek	Integraal	
2721	Media en communicatie	Deels	Media, creatief en grafisch
2731	Mediatechnologie	Integraal	
2761	Kunstmanagement	Integraal	
2771	Kunst, audiovisueel met techniek	Integraal	
3213	Reclame	Integraal	
6321	Bouwkundig architectuur	Integraal	
6331	Binnenhuisarchitect	Integraal	
6611	Mode en styling	Deels	Ontwerp, design, mode, creatief en confectie
6691	Industrieel ontwerp	Integraal	

3.8 SOI-afbakening Energie

Richting

Op basis van de SBI-afbakening is gekeken naar de volgende SOI-subsectoren:

– Wiskunde en natuurwetenschappen	51
– Elektrotechniek	62
– Bouwkunde	63
– Metaalbewerking, voertuig- en werktuigbouwkunde	64
– Procestechnologie	65
– Textiel-, leerverwerking overig	66
– Techniek met differentiatie	67
– Milieu	72
– Agrarisch en milieu met differentiatie.	77

SOI 2006-afbakening

In onderstaand overzicht staat een samenvatting van de opleidingen die worden meegenomen. De indeling is gemaakt op basis van SOI-rubriek (4-digit SOI), daarnaast is aangegeven of de gehele SOI-rubriek wordt meegenomen of een gedeelte ervan. Wanneer de 4-digit SOI gedeeltelijk is geselecteerd, hebben we ten slotte aangegeven waarop de selectie betrekking heeft.

3.8.1 Overzicht SOI-afbakening Energie

SOI-rubriek	Omschrijving SOI-rubriek	Selectie	Opleidingen gerelateerd aan de volgende onderwerpen zijn meegenomen
5111	Wiskunde, natuurwetenschappen algemeen	Deels	Energie en voeding
5171	Geologie	Integraal	
6211	Elektrotechniek algemeen	Integraal	
6212	Elektrische energietechniek	Integraal	
6343	Gasinstallatie	Integraal	
6344	Instalelektro	Integraal	
6345	Klimaattechniek	Integraal	
6435	Gastechniek	Integraal	
6521	Biotechnologie	Deels	Energie en milieu; agricultural and bioresource engineering
6693	Delfstoffenwinning	Integraal	
6717	Elektrotechniek	Integraal	
6721	Techniek met informatica	Deels	Electrical engineering and information technology
7211	Milieu algemeen	Deels	Energie, geo-ecologie en geo-environmental sciences
7741	Milieu met management/economie	Deels	Environmental & energy management

3.9 SOI-afbakening High tech systemen en materialen

Richting

Op basis van de SBI-afbakening is gekeken naar de volgende SOI-subsectoren:

– Economie, commercieel management en administratie	37
– Wiskunde, natuurwetenschappen	51
– Informatica	52
– Wiskunde, natuurwetenschappen en informatica	57
– Techniek algemeen	61
– Elektrotechniek	62
– Metaalbewerking, voertuig- en werktuigbouwkunde	64
– Procestechnologie	65
– Textiel-, leerverwerking overig	66
– Techniek met differentiatie	67

SOI 2006-afbakening

In onderstaand overzicht staat een samenvatting van de opleidingen die worden meegenomen. De indeling is gemaakt op basis van SOI-rubriek (4-digit SOI), daarnaast is aangegeven of de gehele SOI-rubriek wordt meegenomen of een gedeelte ervan. Wanneer de 4-digit SOI gedeeltelijk is geselecteerd, hebben we ten slotte aangegeven waarop de selectie betrekking heeft.

3.9.1 Overzicht SOI-afbakening High tech systemen en materialen

SOI-rubriek	Omschrijving SOI-rubriek	Selectie	Opleidingen gerelateerd aan de volgende onderwerpen zijn meegenomen
3712	Bedrijfstechniek, technische bedrijfsvoering	Integraal	
5141	Natuurkunde/materiaalkunde	Integraal	
5212	Informatietechnologie algemeen	Integraal	
5222	Applicatiebouw	Integraal	
5711	Wiskunde, natuurwetenschappen met informatica	Deels	Bedrijfswiskunde
6111	Techniek algemeen	Integraal	
6112	Technische natuurkunde	Integraal	
6113	Technische wiskunde	Integraal	
6211	Elektrotechniek algemeen	Integraal	
6212	Elektrische energietechniek	Integraal	
6213	Elektronica algemeen	Integraal	
6214	Computertechniek	Integraal	
6215	Consumenten-, kantoorelektronica	Integraal	
6216	Telecommunicatie, datacommunicatie	Integraal	
6217	Industriële procesautomatisering	Integraal	
6411	Metaalbewerking algemeen	Integraal	
6412	Gieterijtechniek, metaalkunde	Integraal	
6413	Constructiewerken, lassen, smeden	Integraal	
6414	Machinebankwerken	Integraal	

3.9.1 Overzicht SOI-afbakening High tech systemen en materialen (slot)

SOI-rubriek	Omschrijving SOI-rubriek	Selectie	Opleidingen gerelateerd aan de volgende onderwerpen zijn meegenomen
6415	Fijnmechanische techniek, instrument maken metaal	Integraal	
6419	Metaalbewerking overig	Integraal	
6421	Voertuigbouw algemeen	Integraal	
6422	Auto-, motorfietstechniek	Integraal	
6424	Carrosserie-, interieurbouw voertuigen	Integraal	
6427	Vliegtuigbouwkunde	Integraal	
6428	Motorvoertuigbouwkunde overig	Integraal	
6431	Werkuigbouwkunde algemeen	Integraal	
6432	Bedrijfswerktuigkundigen, machinisten	Integraal	
6433	Werktuigkundig monteurs, reparateurs n.e.g.	Integraal	
6434	Werktuigkundig tekenaars, constructeurs	Integraal	
6439	Werkuigbouwkunde overig	Integraal	
6533	Keramiek	Integraal	
6691	Industriële vormgeving	Integraal	
6694	Fijnmechanische techniek overig	Integraal	
6711	Techniek algemeen	Integraal	
6714	Metaalbewerking	Integraal	
6715	Werkuigbouwkunde	Integraal	
6716	Voertuigbouwkunde	Integraal	
6717	Elektrotechniek	Integraal	
6721	Techniek met informatica	Integraal	

3.10 SOI-afbakening Life sciences & health

Richting

Op basis van de SBI-afbakening is gekeken naar de volgende SOI-subsectoren:

– Wiskunde, natuurwetenschappen	51
– Wiskunde, natuurwetenschappen en informatica	57
– Procestechnologie	65
– Agrarisch en milieu met differentiatie	77
– Gezondheidszorg	81
– Gezondheidszorg, sociale dienstverlening en verzorging	87

SOI 2006-afbakening

In onderstaand overzicht staat een samenvatting van de opleidingen die worden meegenomen. De indeling is gemaakt op basis van SOI-rubriek (4-digit SOI), daarnaast is aangegeven of de gehele SOI-rubriek wordt meegenomen of een gedeelte ervan. Wanneer de 4-digit SOI gedeeltelijk is geselecteerd, hebben we ten slotte aangegeven waarop de selectie betrekking heeft.

3.10.1 Overzicht SOI-afbakening Life sciences & health

SOI-rubriek	Omschrijving SOI-rubriek	Selectie	Opleidingen gerelateerd aan de volgende onderwerpen zijn meegenomen
5112	Moleculaire wetenschappen	Deels	Biomoleculaire wetenschap
5123	Medisch	Integraal	
5124	Biologisch, biochemisch, agrarisch	Integraal	
5125	Procestechniek	Deels	Biotechniek, sterilisatietechnologie en proces- en laboratoriuminstrumentatie
5181	Biologie	Integraal	
5182	Biochemie	Integraal	
5711	Wiskunde, natuurwetenschappen met informatica	Deels	Bio-informatica
6521	Biotechnologie	Integraal	
6538	Scheikundige, technologie overig	Deels	Farmacie
7711	Agrarische economie	Deels	Life science industry
8111	Gezondheid algemeen	Integraal	
8731	Farmacie	Integraal	
8732	Biomedische wetenschappen	Integraal	
8739	Prothesetechniek	Integraal	
8741	Neurofysiologie	Integraal	
8743	Radiologie	Integraal	
8749	Fysische techniek overig	Integraal	
8751	Medische informatica	Integraal	

3.11 SOI-afbakening Logistiek

Richting

Op basis van de SBI-afbakening is gekeken naar de volgende SOI-subsectoren:

– Commercieel	32
– Management	33
– Juridisch, bestuurlijk	41
– Wiskunde, natuurwetenschappen en informatica	57
– Bouwkunde	63
– Agrarisch en milieu	77
– Verzorging, sociale dienstverlening	82
– Transport en logistiek	92
– Transport en logistiek met differentiatie	97

SOI 2006-afbakening

In onderstaand overzicht staat een samenvatting van de opleidingen die worden meegenomen. De indeling is gemaakt op basis van SOI-rubriek (4-digit SOI), daarnaast is aangegeven of de gehele SOI-rubriek wordt meegenomen of een gedeelte ervan. Wanneer de 4-digit SOI gedeeltelijk is geselecteerd, hebben we ten slotte aangegeven waarop de selectie betrekking heeft.

3.11.1 Overzicht SOI-afbakening Logistiek

SOI-rubriek	Omschrijving SOI-rubriek	Selectie	Opleidingen gerelateerd aan de volgende onderwerpen zijn meegenomen
3251	Verzekeringswezen	Deels	Internationale handel en transport
3311	Management algemeen	Deels	Management voor mobiliteitsbranche
3711	Econometrie	Deels	Bedrijfseconometrie, operational research en/of management
3712	Bedrijfstechniek	Deels	Operationeel management
3721	Economie met differentiatie	Deels	Spatial, transport and environmental economics
4111	Nederlands algemeen recht	Deels	Goederenrecht
4129	Beleidsterreinen overig	Deels	Rivier en scheepvaartmeester
5711	Wiskunde, natuurwetenschappen met informatica	Deels	Operationele research
5721	Informatica met differentiatie n.e.g.	Deels	Logistieke informatica en vervoerskundige informatica
6314	Verkeerskunde	Integraal	
7712	Agrarische groothandel en logistiek	Deels	Logistiek medewerker, vakman
8212	Facilitair management	Deels	Logistiek en facilitair management
9211	(Transport en) logistiek algemeen	Integraal	
9212	Transport, vervoer algemeen	Integraal	
9221	Wegvervoer	Deels	Vervoerskunde, transportplanning en goederenvervoer
9232	Verkeersleiding	Integraal	
9239	Luchtvaart overig	Deels	Aviation
9251	Ladingbehandeling algemeen	Integraal	
9253	Vervoer gevaarlijke stoffen	Integraal	
9731	Transport en logistiek met administratie	Integraal	

3.12 SOI-afbakening Tuinbouw en uitgangsmaterialen

Richting

Op basis van de SBI-afbakening is gekeken naar de volgende SOI-subsectoren:

– Commercieel	32
– Wiskunde, natuurwetenschappen	51
– Bouwkunde	63
– Procestechnologie	65
– Agrarisch	71
– Milieu	72
– Agrarisch en milieu met differentiatie	77

SOI-afbakening

In onderstaand overzicht staat een samenvatting van de opleidingen die worden meegenomen. De indeling is gemaakt op basis van SOI-rubriek (4-digit SOI), daarnaast is aangegeven of de gehele SOI-rubriek wordt meegenomen of een gedeelte ervan.

Wanneer de 4-digit SOI gedeeltelijk is geselecteerd, hebben we ten slotte aangegeven waarop de selectie betrekking heeft.

3.12.1 Overzicht SOI-afbakening Tuinbouw en uitgangsmaterialen

SOI-rubriek	Omschrijving SOI-rubriek	Selectie	Opleidingen gerelateerd aan de volgende onderwerpen zijn meegenomen
3224	Detailhandel bloemen en planten	Integraal	
5181	Biologie	Deels	Mariene biologie
5182	Biochemie	Integraal	
6345	Klimaattechniek	Deels	Kasverwarmingstechniek
6521	Biotechnologie	Deels	Biotechnologie, Food production, agricultural and bio-resource engineering
7111	Agrarisch algemeen	Integraal	
7112	Plantenteelt algemeen	Integraal	
7131	Tuinbouw algemeen	Integraal	
7132	Groenten-, fruitteelt	Integraal	
7133	Bloementeelt	Integraal	
7134	Potplantenteelt	Integraal	
7139	Tuinbouw overig	Integraal	
7211	Milieu algemeen	Deels	Ongediertebestrijding
7222	Bodemkunde	Deels	Bemestingsleer
7711	Agrarische economie	Integraal	
7712	Agrarische groothandel, logistiek	Integraal	
7719	Agrarisch met economie overig	Integraal	
7721	Landbouwtechniek	Integraal	
7722	Landbouwmechanisatie	Integraal	
7723	Waterkwaliteit	Integraal	

3.13 SOI-afbakening Water

Richting

Op basis van de SBI-afbakening is gekeken naar de volgende SOI-subsectoren:

– Sociale wetenschappen	23
– Wiskunde, natuurwetenschappen	51
– Bouwkunde	63
– Metaalbewerking, voertuig- en werktuigbouwkunde	64
– Textiel- en leerverwerking overig	66
– Techniek met differentiatie	67
– Milieu	72
– Agrarisch milieu met differentiatie	77
– Transport en logistiek	92
– Horeca, transport en logistiek met differentiatie	97

SOI 2006-afbakening

In onderstaand overzicht staat een samenvatting van de opleidingen die worden meegenomen. De indeling is gemaakt op basis van SOI-rubriek (4-digit SOI), daarnaast is aangegeven of de gehele SOI-rubriek wordt meegenomen of een gedeelte ervan. Wanneer de 4-digit SOI gedeeltelijk is geselecteerd, hebben we ten slotte aangegeven waarop de selectie betrekking heeft.

3.13.1 Overzicht SOI-afbakening Water

SOI-rubriek	Omschrijving SOI-rubriek	Selectie	Opleidingen gerelateerd aan de volgende onderwerpen zijn meegenomen
2322	Planologie	Deels	Kust, zee en delta
5141	Natuurkunde, materiaalkunde	Deels	Natuurkunde en meteorologie en fysische oceanografie
5181	Biologie	Deels	Mariene biologie
5191	Meteorologie	Deels	Meteorologie en fysische oceanografie
6311	Weg- en waterbouwkunde algemeen	Deels	Civiele techniek
6315	Waterbouw, baggeren	Integraal	
6316	Landmeetkunde	Deels	Hydrografie
6334	Interieur afwerken gebouwen	Deels	Scheepsinterieurbouwer
6426	Scheepsbouw	Integraal	
6693	Delfstoffenwinning	Deels	Offshore engineering
6713	Weg- en waterbouwkunde	Deels	Civiele techniek, water management
7221	Land en water beheer	Integraal	
7223	Waterkwaliteit	Integraal	
7751	Technische milieukunde	Deels	Land, water en milieutechniek, ecotechnologie en watermanagement
9241	Scheepvaart algemeen, varende	Deels	Stuurman waterbouw
9742	Scheepswerktuigkundige	Deels	Scheepswerktuigkundige waterbouw

4.

Indicatoren

4.1 Inleiding

Dit hoofdstuk beschrijft de indicatoren die in de monitor zijn berekend voor de verschillende topsectoren. Daarbij gaat het om de bron waaruit de indicatoren afkomstig zijn, het peilmoment, de definitie, eventuele bijzonderheden en wijzigingen ten opzichte van de Monitor topsectoren uit 2014. We beginnen dit hoofdstuk met enkele algemene aandachtspunten voor de indicatoren waarmee rekening gehouden dient te worden bij de interpretatie van de uitkomsten.

4.2 Algemene aandachtspunten indicatoren

Steekproeven

Een aantal indicatoren uit deze monitor is gebaseerd op steekproeven. Het ontwerp van deze steekproeven is niet specifiek gericht op het waarnemen van de topsectoren. Hierdoor kan de dekking van de topsectoren in de indicatoren niet altijd optimaal zijn. Bij de interpretatie van de cijfers dient hiermee rekening te worden gehouden. Dit geldt niet voor de indicatoren die gebaseerd zijn op integrale waarneming op basis van registraties (werknemers, zelfstandigen, aantallen bedrijven, oprichtingen en opheffingen, internationale handel in goederen en onderwijs).

Afronding en onderdrukking cijfers

Uitkomsten gebaseerd op steekproefonderzoek kennen een bepaalde betrouwbaarheidsmarge. Om hiermee rekening te houden zijn de cijfers afkomstig uit steekproeven in de tabellen afgerond. Ook kennen sommige brongegevens een minimale publicatiegrens en zijn cijfers afgerond voor een betere leesbaarheid. Bedragen of aantallen onder de geldende grens worden niet in de tabellen weergegeven (=onderdrukt). Voor een aantal indicatoren gelden specifieke afrondingen, publicatiegrenzen en betrouwbaarheidsmarges.

Voorlopige cijfers

Een aantal indicatoren is gebaseerd op (nader) voorlopige gegevens. In de tabellenset is dit duidelijk aangegeven met een * als de cijfers nog voorlopig zijn en met een ** als het nader voorlopige cijfers betreffen.

Indicatoren afkomstig van verschillende bronnen

Bij het samenstellen van de indicatoren voor de Monitor topsectoren is gebruik gemaakt van veel verschillende registraties en enquêtes die beschikbaar zijn binnen het CBS. In de monitor komen de uitkomsten die zijn berekend op basis van deze verschillende bronnen, allemaal samen. Het is binnen de onderzoeksopzet niet mogelijk al deze uitkomsten voor de ruim 30 indicatoren helemaal consistent te maken met elkaar (zoals bijvoorbeeld wel gebeurt in de Nationale Rekeningen (NR) van het CBS). Hierdoor kan het voorkomen dat als uitkomsten uit verschillende bronnen met elkaar worden geconfronteerd, dit tot bepaalde onduidelijkheden kan leiden. Een voorbeeld is de vergelijking van de productie en toegevoegde waarde met de uitvoerwaarde van goederen voor de subsector Primaire productie van de topsector Tuinbouw en uitgangsmaterialen. Deze uitvoer is laag vergeleken met de productie en toegevoegde waarde. Dit is onder meer te verklaren doordat de productie en toegevoegde waarde afkomstig zijn uit een andere bron (de productiestatistieken/NR) dan de uitvoerwaarde van goederen (Statistiek Internationale Handel (SIH)). In de SIH is de uitvoer van tuinbouwgoederen ondergebracht bij bedrijven (bijvoorbeeld de groothandel) die vallen in een andere subsector van de topsector Tuinbouw en uitgangsmaterialen: Overig. In dit geval is het dan beter om de uitvoer van goederen niet op het niveau van de subsector te interpreteren maar voor de Tuinbouw en uitgangsmaterialen als geheel.

Samenvattend

Topsectoren zijn zoals eerder aangegeven geen standaard statistische concepten en voor bepaalde sectoren moest maatwerk worden verricht. Ook is gebruik gemaakt van een grote verscheidenheid aan statistieken die niet voor dit specifieke doel zijn opgezet. In een aantal gevallen zijn daarbij keuzes gemaakt, bijvoorbeeld om topsectoren te kunnen vergelijken en optellen. Bij dit type onderzoek is de methodologie daarom nog niet uitontwikkeld en wordt kritisch gekeken naar verbeteringen. Ten opzichte van de tweede Monitor topsectoren is daarom ook een aantal verbeteringen doorgevoerd in de berekening van de indicatoren. Indien dit het geval is staat dat in dit hoofdstuk bij de betreffende indicator aangegeven.

Wijzigingen in de indicatoren

In de huidige Monitor topsectoren is bij een aantal indicatoren een verbetering in de methodiek doorgevoerd die ervoor zorgt dat deze indicatoren zijn veranderd ten opzichte van de vorige keer. Indien dit het geval is bij een economische indicator dan zijn de wijzigingen voor alle vier de verslagjaren doorgevoerd, waardoor de berekening van de indicatoren vergelijkbaar is voor 2010 tot en met 2013. Een uitgebreidere toelichting op de wijzigingen kan worden teruggevonden in de volgende paragrafen.

4.3 Productie, toegevoegde waarde en werkzame personen (in fte)

<i>Indicator</i>	Productie Toegevoegde waarde Werkzame personen Werkzame personen (in fte)
<i>Bronnen</i>	Nationale rekeningen (NR) Productiestatistieken (PS) Landbouwtelling (LT) Polisadministratie Zelfstandigencomponent uit het Stelsel van Sociaal-Statistisch Bestanden (SSB)
<i>Beschrijving van de bron</i>	<p>De hoofdbronnen zijn de NR en de PS. De NR vormen de basis voor de cijfers. Wanneer het detailniveau van de NR data onvoldoende is om cijfers voor een subsector te berekenen, zijn de PS gebruikt om het aandeel van deze subsector te bepalen. Daarbij zijn aanvullende bronnen gebruikt voor subsectoren die in de PS ontbreken. Zo is voor de subsector Primaire productie (Agri&food) gebruik gemaakt van de LT. Voor de subsectoren Kunst en Cultureel erfgoed (Creatieve industrie) zijn de Polisadministratie en Zelfstandigencomponent gebruikt.</p> <p><i>PS</i></p> <p>De PS geven inzicht in verschillende opbrengsten en kosten per bedrijfstak. Van bedrijven met minder dan 10 werkzame personen (kleinbedrijf) wordt de informatie verkregen uit registraties van de Belastingdienst of door middel van enquêteering op steekproefbasis. Dit is afhankelijk van de bruikbaarheid van de fiscale informatie voor statistische doeleinden en varieert per branche/bedrijfstak. Bedrijven met 10 tot 50 werkzame personen worden steekproefsgewijs benaderd met een vragenlijst. Bedrijven met 50 of meer werkzame personen ontvangen allemaal een enquête-formulier.</p> <p><i>NR</i></p> <p>De NR geven een kwantitatieve beschrijving van het economische proces binnen een land en de economische relaties met het buitenland. Onderdelen van het economisch proces in de nationale rekeningen zijn productie, inkomensvorming, inkomensverdeling, bestedingen en financiering.</p> <p><i>LT</i></p> <p>De LT geeft een beschrijving van de structuur van de Nederlandse agrarische sector (gegevens over bedrijven, veestapel, gewassen en speciale onderwerpen).</p> <p><i>Polisadministratie</i></p> <p>Zie beschrijving bij paragraaf 4.9.</p>

	<i>Zelfstandigencomponent</i>
	Zie beschrijving bij paragraaf 4.10.
<i>Peilmoment</i>	2013
<i>Operationalisering</i>	Productie: Productiewaarde tegen basisprijzen in miljoenen euro's. De productie is de waarde van alle voor de verkoop bestemde goederen (ook de nog niet verkochte) en de ontvangsten voor bewezen diensten, evenals de waarde van producten met een markequivalent die voor eigen gebruik zijn geproduceerd zoals investeringen in eigen beheer, eigen woningdiensten en landbouwproducten voor eigen consumptie door landbouwers. Toegevoegde waarde: Bruto toegevoegde waarde tegen basisprijzen in miljoenen euro's. De toegevoegde waarde is het verschil tussen de productie (basisprijzen) en het intermediair verbruik (excl. aftrekbare btw). Werkzame personen: Gemiddeld aantal werkzame personen. Werkzame personen in fte: Gemiddeld aantal werkzame personen in fte (fulltime-equivalent). Tot de werkzame personen behoren alle personen die betaalde arbeid verrichten, ook al is het maar voor één of enkele uren per week
<i>Bijzonderheden</i>	Geen.
<i>Wijzigingen ten opzichte van de Monitor van de Monitor topsectoren 2014</i>	<ul style="list-style-type: none"> - De resultaten voor het verslagjaar 2012 voor de topsector Water zijn herzien omdat bij het samenstellen van de vorige publicatie een kleine omissie was opgetreden in de maatwerkbedrijvenlijst. - In de huidige monitor is voor de economische kernvariabelen een recenter jaar toegevoegd (het verslagjaar 2014) dan in eerdere publicaties het geval was. Het betreft hier voorlopige cijfers. Deze zijn alleen beschikbaar per topsector en dus niet voor subsectoren. Voor de specifieke raming voor 2014 worden gegevens uit de Nationale rekeningen 2014 gecombineerd met de topsectorafbakening 2013 en gegevens uit de Productiestatistieken 2013. Een raming houdt altijd onzekerheid in.

4.4 Investeringen in materiële vaste activa

<i>Indicator</i>	Investeringen in materiële vaste activa
	Investeringen in computers en randapparatuur
<i>Bron</i>	Investeringenstatistiek
<i>Beschrijving van de bron</i>	De statistiek 'Investeringen' beschrijft op jaarbasis de door bedrijven gerealiseerde investeringen in materiële vaste activa.

<p><i>Peilmoment</i></p> <p><i>Operationalisering</i></p>	<p>Voor dit onderzoek is op basis van SBI en bedrijfsomvang een gestratificeerde steekproef getrokken uit de onderzoekspopulatie. Bedrijven met 20 of meer werkzame personen zijn alle in het onderzoek betrokken. De steekproef fractie van de investeringsenquête bedraagt doorgaans circa 8 procent, dat wil zeggen dat één op de elf bedrijven uit de populatie bij het onderzoek is betrokken. De steekproef omvat daarmee iets meer dan 50 duizend bedrijven.</p> <p>2012 en 2013</p> <p>Investerings in materiële vaste activa: De door bedrijven gerealiseerde investeringen in materiële vaste activa per jaar in miljoenen euro's.</p> <p>Materiële vaste activa zijn goederen die worden aangeschaft of in eigen beheer worden voortgebracht, met als doel om als kapitaalgoed in het productieproces ingezet te worden. Algemeen worden als zodanig beschouwd goederen met een levensduur van meer dan een jaar (zoals gebouwen, woningen, machines, vervoermiddelen en dergelijke).</p> <p>Computers en randapparatuur: Elektronische apparaten voor het verwerken van gegevens en die door de gebruiker programmeerbaar zijn, inclusief randapparatuur. Dit is exclusief software. Software wordt gerekend tot de immateriële activa.</p>
<p><i>Bijzonderheden</i></p>	<p>– <i>Niet alle SBI-codes worden waargenomen</i></p> <p>Alleen bedrijven die vallen onder de SBI 2008-codes 016, 06-33, 35-39, 41-43, 45-47, 49-53, 55-56, 58-63, 68-75, 77-82 en 95-96 worden waargenomen. Dit betekent dat met name de Primaire productie van de Agro&food en de Tuinbouw en uitgangsmaterialen niet worden waargenomen in de Investeringsstatistiek.</p> <p>– <i>Herziening ten opzicht van vorige monitor.</i></p> <p>De resultaten voor het verslagjaar 2012 voor de topsector Water zijn herzien omdat bij het samenstellen van de vorige publicatie een kleine omissie was opgetreden in de maatwerkbedrijvenlijst.</p>

4.5 Uitvoer van goederen

<p><i>Indicator</i></p>	<p>Uitvoerwaarde van goederen</p> <p>Wederuitvoer van goederen</p> <p>Exporteurs van goederen</p>
<p><i>Bron</i></p>	<p>Statistiek Internationale Handel (SIH)</p>
<p><i>Beschrijving van de bron</i></p>	<p>De populatie van de SIH in goederen bestaat uit alle bedrijven met een Nederlands BTW-nummer die goederenhandel met het buitenland voeren. Deze bedrijven zijn voor een groot deel te koppelen aan het ABR. Het ABR omvat alle bedrijven</p>

met een vestiging in Nederland die een bijdrage leveren aan de binnenlandse productie. Deze koppeling maakt het mogelijk om per bedrijf aan te geven of het bedrijf in- en/of uitvoer had en uit hoeveel euro de handelsstroom bestond. De berichtgevers van de SIH zijn de Belastingdienst, douane en bedrijven (directe waarneming).

*Peilmoment
Operationalisering*

2013

Uitvoerwaarde van goederen: Waarde van uitgevoerde goederen in miljoenen euro's. Dit is de waarde, inclusief vracht- en verzekeringskosten tot aan de Nederlandse grens.

Wederuitvoer van goederen: Alle goederen die bestemd zijn voor gebruik of verbruik buiten Nederland. Het gaat daarbij om goederen die hier oorspronkelijk zijn ingevoerd en het land in (vrijwel) onbewerkte staat weer verlaten. Wel moeten deze goederen in eigendom worden overgedragen aan een Nederlands ingezetene. Indien geen sprake is van eigendomsoverdracht, spreekt men van doorvoer.

Exporteurs van goederen: Het aantal Nederlandse bedrijven met buitenlandse handel in goederen. Het bedrijf is verkregen door de BTW-nummers van de handelaren te koppelen met gegevens van de bedrijfspopulatie uit ABR.

Bijzonderheden

– *Alleen Nederlandse bedrijven*

Voor circa 20 procent van de Nederlandse handel kan geen Nederlands bedrijf worden gevonden. In veel gevallen betreft het hier handel van buitenlandse bedrijven zonder Nederlandse vestiging. In zo'n geval is de hoofdactiviteit en de grootteklasse van het bedrijf niet van toepassing en is het bedrijf niet meegeteld. Niettemin is het aantal exporteurs en de bijbehorende waarde hierdoor een onderschatting.

– *Vergelijking NR*

De cijfers over uitvoer van goederen in de eerste meting van de monitor zijn niet consistent gemaakt met de cijfers over uitvoer uit de NR. Ze zijn direct afkomstig uit de SIH waarin op bedrijfsniveau gegevens beschikbaar zijn over de uitvoer van goederen.

– *Herziening ten opzicht van vorige monitor*

De resultaten voor het verslagjaar 2012 voor de topsector Water zijn herzien omdat bij het samenstellen van de vorige publicatie een kleine omissie was opgetreden in de maatwerkbedrijvenlijst.

4.6 Aantal bedrijven

<i>Indicator</i>	Aantal bedrijven Aantal MKB-bedrijven
<i>Bron</i>	Populatie Actieve Bedrijven (PAB).
<i>Beschrijving van de bron</i>	De bedrijvenpopulatie in Nederland is gebaseerd op het ABR. Het bedrijvenregister gebruikt vooral registraties van de KvK, de Belastingdienst, het Uitvoeringsinstituut Werknemersverzekeringen (UWV) en De Nederlandsche Bank. Voor de meest complexe, vaak internationale concerns gebeurt de vaststelling van de (dochter)bedrijven in Nederland in samenspraak met het concern.
<i>Peilmoment</i>	2010–2013
<i>Operationalisering</i>	Aantal bedrijven: Het aantal actieve bedrijven. Aantal MKB-bedrijven: Het aantal actieve bedrijven met minder dan 250 werkzame personen.
<i>Bijzonderheden</i>	Geen.
<i>Wijzigingen ten opzichte van de Monitor topsectoren 2014</i>	– <i>Nieuwe versie ABR</i> Er is een nieuwe versie van het ABR gebruikt voor het samenstellen van deze indicatoren vergeleken met de vorige monitor. In tegenstelling tot de vorige monitor worden bedrijven in de sectoren Landbouw, bosbouw en visserij nu wel geheel waargenomen in de PAB. Dit zorgt voor een toename van het totale aantal bedrijven en voor een toename van het aantal bedrijven in deze sectoren. De cijfers zijn voor alle verslagjaren aangepast.

4.7 Oprichtingen en opheffingen

<i>Indicator</i>	Oprichtingen Opheffingen Saldo oprichtingen en opheffingen
<i>Bron</i>	Algemeen bedrijvenregister (ABR).
<i>Beschrijving van de bron</i>	De bedrijvenpopulatie in Nederland is gebaseerd op het ABR. Het bedrijvenregister gebruikt vooral registraties van de KvK, de Belastingdienst, het UWV en De Nederlandsche Bank. Voor de meest complexe, vaak internationale concerns gebeurt de vaststelling van de (dochter)bedrijven in Nederland in samenspraak met het concern. Het ABR bevat informatie over bepaalde 'events'. Een event geeft een gebeurtenis of wijziging weer binnen het ABR: bijvoorbeeld de oprichting of opheffing van een bedrijf.
<i>Peilmoment</i>	2010–2013
<i>Operationalisering</i>	Oprichtingen: Het aantal opgerichte bedrijven in de verslagperiode.

	Opheffingen: Het aantal opgeheven bedrijven in de verslagperiode.
	Saldo oprichtingen en opheffingen: Het saldo van het aantal opgerichte bedrijven minus het aantal opgeheven bedrijven in de verslagperiode.
<i>Bijzonderheden</i>	Geen.
<i>Wijzigingen ten opzichte van de Monitor topsectoren 2014</i>	<p>– <i>Nieuwe versie ABR</i></p> <p>Er is een nieuwe versie van het ABR gebruikt voor het samenstellen van deze indicatoren vergeleken met de vorige monitor. In tegenstelling tot de vorige monitor worden bedrijven in de sectoren Landbouw, bosbouw en visserij nu wel geheel waargenomen in de PAB. Dit zorgt voor een toename van het totale aantal bedrijven en voor een toename van het aantal bedrijven in deze sectoren. De cijfers zijn voor alle verslagjaren aangepast.</p>

4.8 Werknemers

<i>Indicator</i>	Aantal werknemers
<i>Bron</i>	Polisadministratie.
<i>Beschrijving van de bron</i>	De polisadministratie bevat gegevens van banen in een inkomstenperiode en is gebaseerd op data uit de loonaangiften. Daarnaast is het ABR gebruikt om de SBI van de banen te bepalen. Deze SBI is nodig om de banen naar topsector te kunnen verdelen. Gegevens over persoonskenmerken, zoals leeftijd (laatste vrijdag van september in peiljaar) en geslacht, zijn vanuit de Gemeentelijke Basisadministratie (GBA) aan het onderzoeksbestand gekoppeld. De poliscomponenten bevatten ook gegevens over banen van personen die niet of nooit in Nederland hebben gewoond. Deze personen zijn niet terug te vinden in de GBA. Om van hen het geslacht en de leeftijd te achterhalen is gebruik gemaakt van persoonsgegevens uit andere brongegevens (bijvoorbeeld belastinggegevens).
<i>Peilmoment</i>	2013
<i>Operationalisering</i>	<p>Aantal werknemers: Het aantal personen met een baan op de laatste vrijdag van september. Als een werknemer meerdere banen had, dan zijn we uitgegaan van de hoofdbaan van de werknemer. Dit is de baan met het hoogste loon (bruto loon sociale verzekeringen) op jaarbasis. Een persoon kan dus maar met één baan voorkomen in de tabel. De werknemers zijn ingedeeld naar geslacht en leeftijdscategorie:</p> <ul style="list-style-type: none"> – Jonger dan 55 jaar; – 55 tot en met 59 jaar; – 60 tot en met 64 jaar; – 65 jaar en ouder.

<i>Bijzonderheden</i>	Door de overlap tussen de afbakeningen van enkele topsectoren worden bedrijven en hun werknemers soms dubbel geteld bij verschillende topsectoren. Bij de totalen Topsectoren en Nederland is gecorrigeerd voor deze dubbeltellingen.
-----------------------	---

4.9 Zelfstandigen

<i>Indicator</i>	Zelfstandigen
<i>Bron</i>	Sociaal Statistisch Bestand (SSB).
<i>Beschrijving van de bron</i>	Het doel van het SSB is het verschaffen van microdata waarmee een samenhangende, consistente beschrijving kan worden gegeven van een aantal aspecten van de bevolking van Nederland. De zelfstandigencomponent bevat gegevens over personen die in een verslagjaar inkomen in de vorm van 'belastbare winst uit onderneming' hebben gehad. De aangiftegegevens inkomstenbelasting (IB) vormen de basis. Zelfstandigen doen vanaf 2004 aangifte met een W-biljet (winstaangifte).
<i>Peilmoment</i>	2013
<i>Operationalisering</i>	Zelfstandigen: Aantal personen, woonachtig in Nederland met winst of verlies uit onderneming in het verslagjaar volgens opgave aan de Belastingdienst. De zelfstandigen zijn ingedeeld naar leeftijdscategorie: <ul style="list-style-type: none"> - Jonger dan 55 jaar; - 55 tot en met 59 jaar; - 60 tot en met 64 jaar; - 65 jaar en ouder.
<i>Bijzonderheden</i>	Geen.

4.10 R&D-uitgaven 2013

<i>Indicator</i>	R&D-uitgaven aan eigen onderzoek R&D-uitgaven aan uitbesteed onderzoek
<i>Bron</i>	Research and development (R&D) enquête.
<i>Beschrijving van de bron</i>	De R&D-enquête vraagt bedrijven gedetailleerd naar hun R&D-inspanningen. Het gaat daarbij om uitgaven aan en inkomsten uit R&D. Ook het R&D-personeel en het aantal bedrijven dat bij R&D betrokken is, vallen hieronder. De doelpopulatie bestaat uit in Nederland gevestigde bedrijven en instellingen. De Industrie- en Dienstensector is de belangrijkste doelpopulatie. De steekproef wordt getrokken uit het Algemeen Bedrijven Register (ABR) en omvat ongeveer 4 duizend bedrijven. De grote ondernemingen, voor zover

<i>Peilmoment</i>	het R&D-uitgaven betreft, zijn allemaal in de steekproef opgenomen.
<i>Operationalisering</i>	2013 R&D-uitgaven aan eigen onderzoek: De uitgaven aan R&D die zijn gedaan aan creatieve werkzaamheden binnen het bedrijf en zijn uitgevoerd met eigen personeel, om kennis te vergroten of toe te passen bij het ontwerpen van nieuwe of sterk verbeterde producten of processen. R&D-uitgaven aan uitbesteed onderzoek: De uitgaven aan R&D die is uitbesteed binnen het concern of aan andere ondernemingen, universiteiten, researchinstellingen (zoals TNO) in Nederland of in het buitenland.
<i>Bijzonderheden</i>	– <i>Topsector afbakening iets aangepast om aan te sluiten bij R&D Statistiek van het CBS</i> De topsector indeling op basis van SBI die in de rest van de monitor gebruikt wordt, is voor deze indicator iets aangepast om aan te sluiten bij de R&D statistiek van het CBS. In de R&D statistiek worden de R&D uitgaven toegekend aan de SBI ten behoeve waarvan deze uitgaven zijn gedaan, dus niet per definitie aan de SBI waarbinnen het bedrijf valt. Deze verschuiving wordt voornamelijk waargenomen van SBI 70 en 72 naar andere SBI-en.

4.11 Onderwijs

<i>Indicator</i>	Behaalde hoofddiploma's in het middelbaar, hoger en wetenschappelijk onderwijs Hoofdschrijvingen in het middelbaar, hoger en wetenschappelijk onderwijs
<i>Bron</i>	Sociaal-Statistisch Bestand (SSB).
<i>Beschrijving van de bron</i>	De gegevens over deze indicatoren zijn beschikbaar vanuit het SSB. In het SSB zijn gegevens opgenomen vanuit onderwijsregistraties betreffende het middelbare beroepsonderwijs (mbo), hogere beroepsonderwijs (hbo) en wetenschappelijke onderwijs (wo). Het doel van deze indicatoren is een beeld te geven van het aantal personen dat deelneemt aan en een hoofddiploma behaalt in het aan de topsectoren gerelateerde middelbaar beroepsonderwijs en hoger onderwijs.
<i>Peilmoment</i>	Behaalde hoofddiploma's: 2008-2013. Hoofdschrijvingen: 2009-2014.
<i>Operationalisering</i>	Hoofddiploma's mbo: mbo-diploma's in de periode 1 oktober tot en met 30 september. Personen kunnen binnen hetzelfde studiejaar meerdere diploma's hebben behaald (bij dezelfde onderwijsinstelling). Hiervoor selecteren we op hoofddiploma's.

Hoofddiploma's hbo en wo: hbo en wo-diploma's in de periode 1 september t/m 31 augustus. Alle hoofddiploma's worden meegeteld, met uitzondering van propedeuses. Studenten kunnen in een studiejaar met meer dan één diploma voorkomen, maar slechts eenmaal met een diploma op hetzelfde niveau.

Hoofddinschrijvingen in het middelbaar onderwijs: de hoofddinschrijvingen van alle studenten in het mbo op 1 oktober, inclusief van personen die niet het onderwijs volgen, maar wel staan ingeschreven voor het examen (extraneï).

Hoofddinschrijvingen in het hoger onderwijs: hoofddinschrijving van studenten in het hoger onderwijs (hbo en wo) in de periode 1 september t/m 31 augustus die actief zijn op 1 oktober.

Bijzonderheden

Geen.

Wijzigingen ten opzichte van de Monitor topsectoren 2014

– *Koppeling opleidingsnummer*

De koppeling op opleidingsnummer is verbeterd, waardoor de koppeling van opleidingen zuiverder is.

4.12 Groene groei

Indicator

Groene groei

Bron

Milieurekeningen van de Nationale rekeningen (NR)

Beschrijving van de bron

De milieurekeningen van de NR vormen de basis voor de cijfers.

NR

De NR geven een kwantitatieve beschrijving van het economische proces binnen een land en de economische relaties met het buitenland. Onderdelen van het economisch proces in de nationale rekeningen zijn de milieurekeningen. De milieurekeningen bevatten een breed scala aan milieueconomische indicatoren, zoals emissies naar lucht en water, afvalproductie, maar ook indicatoren over milieukosten, milieubelastingen en de milieusector. Het doel van de groene groei indicatoren is het kaart brengen van de relatieve milieudruk van topsectoren.

Peilmoment

2010–2014

Operationalisering

De volgende groene groei indicatoren zijn opgenomen:

Broeikasgasemissies: Dit is gedefinieerd als de broeikasgasemissies van Nederlandse productieactiviteiten.

Fijnstofemissie: Dit is gedefinieerd als de fijnstof emissies van Nederlandse productieactiviteiten.

Emissies zware metalen naar water: Dit is gedefinieerd als de emissies van zware metalen naar water van Nederlandse productieactiviteiten.

Emissies nutriënten naar water: Dit is gedefinieerd als de emissies van nutriënten naar water van Nederlandse productieactiviteiten.

Afvalaanbod: Dit is gedefinieerd als de afvalproductie van Nederlandse productieactiviteiten.

Netto energieverbruik: Dit is gedefinieerd als het netto binnenlands energie verbruik van Nederlandse productieactiviteiten.

Waterverbruik: Dit is gedefinieerd als het waterverbruik van Nederlandse productieactiviteiten.

Biomassaverbruik: Dit is gedefinieerd als het biomassa verbruik van Nederlandse productieactiviteiten.

Metalenverbruik: Dit is gedefinieerd als het metalen verbruik van Nederlandse productieactiviteiten.

Mineralenverbruik: Dit is gedefinieerd als het mineralen verbruik van Nederlandse productieactiviteiten.

Milieubelastingen: Dit is gedefinieerd als het aandeel milieubelastingen in de totale belastinginkomsten en ontvangen sociale premies. Een milieubelasting is een belasting die wordt geheven over goederen of activiteiten die een negatief effect op het milieu hebben.

Impliciet belastingtarief op energie: Dit is gedefinieerd als de hoeveelheid energiebelasting per eenheid energieverbruik.

Toegevoegde waarde milieusector: Dit is gedefinieerd als het aandeel toegevoegde waarde van de milieusector in het bbp. De milieusector bestaat uit de producenten van technologieën, goederen en diensten die bijdragen om milieuschade aan lucht, water en bodem, alsmede uitputting van hulpbronnen, te voorkomen, te behandelen of te minimaliseren.

Werkzame personen milieusector: Dit is gedefinieerd als de werkgelegenheid in de milieusector als aandeel van de totale werkgelegenheid.

Bijzonderheden

Geen.

5.

Methode berekening

groene groei

indicatoren

5.1 Inleiding

Groene groei indicatoren geven een beeld van de milieuprestaties of de relatieve milieudruk per topsector. De in dit onderzoek opgenomen groene groei indicatoren maken deel uit van de standaardset OECD groene groei indicatoren voor Nederland en vertegenwoordigen verschillende aspecten van groene groei, namelijk milieu-efficiëntie (broeikasgas emissies, fijnstof emissie, emissies zware metalen naar water, emissies nutriënten naar water en afvalaanbod), grondstoffenefficiëntie (netto energie verbruik, waterverbruik, biomassa verbruik, metalen verbruik en mineralen verbruik) en beleidsinstrumenten en economische kansen (milieubelastingen, impliciet belastingtarief op energie, toegevoegde waarde milieusector en werkzame personen milieusector). Het idee van groene groei is dat economische groei gepaard zou kunnen gaan met een afname van milieudruk, ofwel een ontkoppeling tussen economische groei en aantasting van het milieu. Ter illustratie van deze ontkoppeling staat in tabel 5.5.1. de ontwikkeling van het bbp in Nederland naast de ontwikkeling van een aantal groene groei indicatoren.

5.1.1 Ontwikkeling bbp en groene groei indicatoren voor milieu-efficiëntie. Nederland. 2000-2014

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
	Index (het jaar 2000=100)														
bbp	100	102	102	102	105	107	111	115	117	112	114	116	114	114	115
Broeikasgasemissies	100	100	99	99	100	98	96	96	96	94	97	93	92	90	88
Nutriëntenoverschot	100	94	77	97	73	76	73	65	59	50	55	50			
Energieverbruik	100	102	102	105	107	107	104	108	108	105	112	104	105	105	
Verbruik grondwater	100	100	102	114	103	99	104	98	97	100	98	97	92		
Verbruik biomassa	100	100	93	90	91	87	84	89	93	91	89	98	92		
Verbruik mineralen ¹⁾		100	91	83	85	86	93	89	97	92	91	90	74		

Bron: CBS, Milieurekeningen

¹⁾ Index 2001 = 100.

De vraag die we proberen te beantwoorden is in hoeverre er sprake is van een afname van de milieudruk door de verschillende topsectoren. Om dat in beeld te brengen is een aparte berekening nodig. Hieronder wordt de methode voor het berekenen van groene groei indicatoren naar topsector besproken en wordt nader ingegaan op de onzekerheden rond de uitkomsten.

5.2 Berekening groene groei indicatoren

Aan alle economische indicatoren in de Monitor topsectoren ligt een waarneming ten grondslag per relevant bedrijf. Voor groene groei indicatoren zijn echter (vrijwel) geen direct bruikbare data beschikbaar op bedrijfsniveau. Om toch de milieudruk van de topsectoren in kaart te brengen, is een benaderingsmethode nodig. Dit is de zogenoemde top down benadering. Bij statistiek is altijd sprake van een zeker schaal waarop zo iets wordt uitdrukt, maar bij een dergelijke methode spreken we eerder dan bij de economische indicatoren van een 'model' dan van een 'waarneming'.

De top down methode is gebaseerd op de cijfers van de milieurekeningen. De milieurekeningen vormen een consistent statistisch raamwerk dat conceptueel aansluit bij andere rekeningstelsels, zoals dat van de nationale rekeningen. De milieurekeningen bevatten een breed scala aan milieu-economische indicatoren, zoals emissies naar lucht en water, afvalproductie, maar ook indicatoren over milieukosten, milieubelastingen en de milieusector. Een belangrijk kenmerk van de milieurekeningen is dat het milieuvariabelen, zoals broeikasgasemissies of waterverbruik voor alle economische activiteiten beschrijft. Dat betekent dat deze milieuvariabelen op gedetailleerd niveau volgens de SBI worden toebedeeld aan de verschillende bedrijfstakken. Het grote voordeel van het gebruik van cijfers uit de milieurekeningen is dat, vanwege de consistentie met de nationale rekeningen, de milieuprestaties van topsectoren direct in verband gebracht kunnen worden met de economische prestaties. Daardoor kunnen we de relatieve milieudruk van topsectoren in kaart brengen.

In het kort gezegd, benadert het top down model de uitkomsten per topsector door de milieuvariabelen uit de milieurekeningen op bedrijfstakniveau te vermenigvuldigen met de productiefractionen per topsector op hetzelfde bedrijfstakniveau. De top-down methode is al eerder toegepast¹⁾ en een uitgebreide beschrijving van de methode is in deze publicatie te vinden.

5.3 Onzekerheid groene groei indicatoren per topsector

De top down methode kent een aantal onzekerheden. Dat heeft gevolgen voor de kwaliteit van de uitkomsten. Ten eerste gaat de top down methode ervan uit dat binnen een bedrijfstak de milieu-intensiteit gelijk is voor alle bedrijven in die bedrijfstak. Meestal is dat een redelijke aanname, omdat het productieproces binnen een bedrijfstak grotendeels hetzelfde zal zijn. Het kan echter voorkomen dat bijvoorbeeld binnen een bepaalde bedrijfstak een paar milieu-intensieve bedrijven verantwoordelijk zijn voor de meeste milieudruk. Door met fracties en een gemiddelde milieu-intensiteit te vermenigvuldigen, kan de milieu-indicator te hoog of te laag worden ingeschat. Deze onnauwkeurigheid doet zich alleen voor als de fractie binnen een bedrijfstak kleiner is dan 100 procent. Ten tweede is de kwaliteit van de uitkomsten afhankelijk van die van de milieurekeningen. De milieurekeningen zijn, net als de nationale rekeningen, een integratiekader waar gegevens van basisstatistieken worden geïntegreerd in een rekeningstelsel. Ten slotte zit er een onzekerheid in de aandelen productiewaarde van de topsectoren zoals die zijn bepaald in de Monitor topsectoren. Vanwege deze onzekerheden, met de eerste als belangrijkste, kan niet voor alle groene groei indicatoren per topsector een trend weergegeven worden die aangeeft of de milieu-efficiëntie in de verschillende topsectoren toe- of afneemt. Voor de combinaties groene groei indicator x topsector waarvoor dit geldt, kan wel steeds een gemiddelde waarde in de verslagperiode berekend worden. Op deze manier is voor alle topsectoren per groene groei indicator minimaal een niveau weergegeven.

¹⁾ Nulmeting Groene Groei in de topsectoren, CBS (2013).

6.

**Methode weging en
berekening**

topsector

totaal cijfer

6.1 Inleiding

Voor de Monitor topsectoren worden verschillende statistieken geraadpleegd, waarvan een aantal gebaseerd is op steekproeven (bijvoorbeeld de PS). Bij een steekproef wordt slechts een deel van de onderzoekspopulatie waargenomen. Daarom worden gewichten (ophoogfactoren) gebruikt om een schatting te kunnen maken van de gehele onderzoekspopulatie. Deze gewichten worden bepaald door middel van een weegmodel. Bij de meeste bedrijfsstatistieken maken de SBI en grootteklasse van het bedrijf onderdeel uit van het weegmodel.

De SBI geldt als basis voor de afbakening van de topsectoren (zie hoofdstuk 2). Voor vijf topsectoren (Creatieve industrie, Energie, Transport en opslag, Tuinbouw en uitgangsmaterialen sectoraal, en Water) is de SBI-afbakening door middel van maatwerk aangevuld met individuele bedrijven. Bij het gebruik van een steekproef ontstaat hierdoor een probleem: voor maatwerkbedrijven die geen deel uitmaken van de steekproef is de indicator en het ophooggewicht onbekend.

Voor de Monitor topsectoren is daarom een methode ontwikkeld om de indicatoren en steekproefgewichten voor maatwerkbedrijven bij te stellen. Het gaat hierbij om de indicatoren¹⁾ productie, toegevoegde waarde en werkzame personen. Deze methode wordt hieronder toegelicht, net als de manier waarmee het 'topsector totaal'-cijfer berekend is.

6.2 Weging topsectoren

Bedrijven in de SBI-afbakening

Van de bedrijven die op basis van de SBI-afbakening bij een topsector zijn ingedeeld en die deel uit maken van de steekproef, zijn de oorspronkelijke waarde van de indicator en het gewicht overgenomen. Het oorspronkelijke gewicht houdt namelijk ook rekening met bedrijven binnen dezelfde SBI-categorieën die geen deel uitmaken van de steekproef.

Maatwerkbedrijven

Bedrijven die op basis van maatwerk tot een topsector zijn ingedeeld krijgen standaard de waarde 1 als gewicht, ongeacht of ze deel uitmaken van de steekproef of niet. Omdat het ophooggewicht van een steekproef ook rekening houdt met bedrijven die niet zijn waargenomen, zou het ophooggewicht tot een overschatting van het aandeel maatwerk leiden. Het doel van de maatwerkafbakening is juist om alleen die specifieke bedrijven aan de topsector toe te kennen.

Voor maatwerkbedrijven die geen deel uitmaken van de steekproef ontbreekt informatie over de benodigde indicator. Deze missende waarden zijn door middel van imputatie

¹⁾ Voor de R&D cijfers is een alternatieve weegmethode ontwikkeld die beter aansluit op de specifieke kenmerken van deze statistieken. Deze methode wordt nader toegelicht in hoofdstuk 6.

aangevuld: een missende waarde wordt vervangen met een geldige waarde, afgeleid uit informatie van soortgelijke eenheden in de steekproef. Praktisch gezien houdt dit in dat ontbrekende indicatorwaarden vervangen zijn door de imputatiewaarde per stratum. Strata zijn gedefinieerd op basis van de SBI en de bedrijfsgrootteklasse. Hierbij is uitgegaan van de eerste vier cijfers van de SBI-2008 codering en is de grootteklasse in vier categorieën ingedeeld (0 tot 10, 10 tot 100, 100 tot 250, en 250 of meer werkzame personen). De imputatiewaarde van een indicator is gelijk aan de gemiddelde waarde per stratum.

Voorafgaand aan de imputatie is per stratum het aantal respondenten onderzocht. Missende indicatorwaarden van maatwerkbedrijven zijn alleen vervangen door de imputatiewaarde van voldoende gevulde strata. Hierbij is de grens van minimaal vijf respondenten per stratum gehanteerd. De reden hiervoor is om ervoor te zorgen dat de imputatiewaarde voldoende representatief is voor bedrijven in het stratum. Voor maatwerkbedrijven die binnen een onvoldoende gevuld stratum vallen, is de imputatiewaarde gebaseerd op een stratum met een hoger aggregatieniveau. Daarbij is uitgegaan van strata gedefinieerd op de eerste drie cijfers, of eventueel de eerste twee cijfers, van de SBI. De grootteklasse is niet verder geaggregeerd.

Resultaat weging

Het uiteindelijke resultaat van deze methode levert een indicator op die voor alle bedrijven binnen een topsector geldige (geïmputeerde) waarden hebben. Omdat een bedrijf binnen de ene topsector op basis van SBI en binnen een andere topsector op basis van maatwerk afgebakend kan zijn, is per topsector een nieuw gewicht aangemaakt.

6.3 Berekening topsector totaal cijfer

Binnen de monitor is voor alle indicatoren het 'topsector totaal'-cijfer berekend: een totaal voor alle topsectoren samen. Bij de berekening hiervan is rekening gehouden met de overlap tussen de afbakening van enkele topsectoren om daarmee dubbeltellingen van bedrijven te voorkomen.

Voor indicatoren die afkomstig zijn uit een integrale bron (zoals een register) is deze berekening eenvoudig: hierbij wordt de indicatorwaarde van elk bedrijf dat deel uitmaakt van één of meer topsectoren slechts één keer meegeteld. Voor indicatoren vanuit een steekproef ligt dit anders omdat er dan met ophooggewichten gewerkt wordt. Het 'topsector totaal'-gewicht is per bedrijf berekend als het maximum van alle afzonderlijke gewichten per topsector. Praktisch gezien houdt dit in dat wanneer een bedrijf *alleen* op basis van maatwerk tot één of meer topsectoren is ingedeeld, het 'topsector totaal'-gewicht dan gelijk is aan 1. Voor bedrijven die wel zijn waargenomen in de steekproef en bij tenminste één topsector op basis van SBI is afgebakend, is het topsector totaal gewicht gelijk aan het oorspronkelijke gewicht van de steekproef. Bij deze berekening is daarnaast rekening gehouden met maatwerkbedrijven die niet zijn waargenomen in de steekproef, maar die op basis van de SBI tot de afbakening van een andere topsector horen, om daarmee dubbeltelling van maatwerkbedrijven tegen te gaan.

7.

Methode berekening

R&D-cijfers

7.1 Inleiding

Voor de Monitor topsectoren worden cijfers berekend over Research and Development (R&D). Deze gegevens zijn afkomstig uit de R&D-enquête. Voor het berekenen van cijfers over R&D voor topsectoren wordt een andere weegmethode gebruikt dan voor de andere indicatoren die zijn gebaseerd op steekproeven in de Monitor topsectoren (zie hoofdstuk 6). In dit hoofdstuk gaan we nader in op de verschillen in de weegmethode tussen de R&D cijfers en andere indicatoren en op de marges op de R&D-cijfers.

7.2 Berekening cijfers topsectoren

De belangrijkste afwijkingen ten opzichte van de in hoofdstuk 6 beschreven methode is dat er bij deze methode geen onderscheid wordt gemaakt tussen maatwerk en overige bedrijven. De maatwerkbedrijven zijn wel handmatig aan een topsector toegekend, maar zijn niet per se met kans 1 in de steekproef getrokken. Bij de weging wordt dan zowel bij de maatwerkbedrijven als bij de overige bedrijven uitgegaan van de ophooggewichten van de betreffende enquête. Niet-responderende maatwerkbedrijven hoeven dan niet door imputatie geschat te worden, maar kunnen door de ophoging bepaald worden. Hierdoor is het gemakkelijker om de standaardfouten van de indicatoren te schatten en de uitkomsten zo te schatten dat de standaardfouten geminimaliseerd worden. De maatwerkbedrijven doen dan mee in de weging. Elk bedrijf krijgt slechts één ophooggewicht toegekend. Deze is voor alle topsectoren en subsectoren gelijk. Dit wordt gerealiseerd door een lineaire weging uit te voeren en een geschikt weegmodel te kiezen. Het voordeel hiervan is dat de schattingen voor de verschillende detailniveaus gemakkelijk berekend kunnen worden door de betreffende eenheden in de respons te selecteren en voor deze selectie de som van de gewichten maal de waarden van de doelvariabele te berekenen.

Daarnaast is er rekening gehouden met correlerende variabelen. Er is namelijk extra informatie beschikbaar over de vastgestelde afdrachtsvermindering en de vastgestelde loonsom. Deze is beschikbaar vanuit de Wet Bevordering Speur- en Ontwikkelingswerk (WBSO). Door bij het schatten rekening te houden met deze twee extra variabelen, wordt de schatting nauwkeuriger.

7.3 Marges R&D- en innovatiecijfers

De cijfers over de R&D zijn gebaseerd op een relatief kleine steekproef van bedrijven. Hierdoor zit er een hogere betrouwbaarheidsmarge (maat voor onzekerheid) in deze uitkomsten dan bij grote steekproeven of registers het geval is. De betrouwbaarheidsmarge geeft aan dat met 95 procent zekerheid gezegd kan worden dat een bepaalde uitkomst plus of minus een bepaalde marge (in procenten) ligt. Hoe groter de marge hoe meer onzeker de uitkomsten. Een voorbeeld: een topsector geeft volgens de R&D-enquête in 2013 100 miljoen euro uit aan R&D. De marge op dat cijfer is 10 procent.

Dit betekent dat met 95 procent zekerheid gezegd kan worden dat deze topsector dat jaar tussen de 80 en 120 miljoen euro heeft uitgegeven aan R&D.

Het is niet mogelijk om exacte marges te geven voor de topsectoren, daarom hieronder per topsector een indicatie van de betrouwbaarheidsmarges voor de R&D- en innovatiecijfers. Dit geeft een idee hoe voorzichtig de uitkomsten per topsector geïnterpreteerd dienen te worden.

7.3.1 Indicatie relatieve betrouwbaarheidsmarges R&D- en innovatiecijfers per topsector

Topsector	Relatieve marge
	%
Agri&food	+/- 20
Chemie	+/- 10
Creatieve industrie	+/- 30
Energie	+/- 20
High tech systemen en materialen	+/- 5
Life science & health	+/- 15
Transport en opslag	+/- 30
Tuinbouw en uitgangsmaterialen	+/- 30
Water	+/- 30
Totaal topsectoren	+/- 5

8.

Begrippen en afkortingen

8.1 Begrippen

Arbeidsjaar

Een maatstaf voor het arbeidsvolume, die wordt berekend door alle banen (voltijd en deeltijd) om te rekenen naar voltijdbanen, ook wel fulltime equivalenten (fte) genoemd.

Baan

Een expliciete of impliciete arbeidsovereenkomst tussen een persoon en een economische eenheid waarin is vastgelegd dat arbeid zal worden verricht waartegen een (financiële) beloning staat.

Basisprijzen

De basisprijs is de prijs die de producent daadwerkelijk overhoudt, dus exclusief de handels- en vervoersmarges van derden en exclusief het saldo van productgebonden belastingen (waaronder btw) en productgebonden subsidies.

Bedrijfseenheid

De feitelijke transactor in het productieproces gekenmerkt door zelfstandigheid ten aanzien van de beslissingen over dat proces en door het aanbieden van zijn producten aan derden.

Computers en randapparatuur

Elektronische apparaten voor het verwerken van gegevens en die door de gebruiker programmeerbaar zijn, inclusief randapparatuur. Dit is exclusief software. Software wordt gerekend tot de immateriële activa.

Diploma

Diploma van een wettelijk erkende opleiding in het middelbaar beroepsonderwijs, hoger beroepsonderwijs of wetenschappelijk onderwijs.

Eigen onderzoek

Creatieve werkzaamheden binnen het bedrijf en uitgevoerd met eigen personeel, om kennis te vergroten of toe te passen bij het ontwerpen van nieuwe of sterk verbeterde producten en processen.

Exporteur

Nederlandse bedrijven met buitenlandse handel in goederen. Het bedrijf is verkregen door de BTW-nummers van de handelaren te koppelen met gegevens van de bedrijfspopulatie uit het ABR. Bij circa 20 procent van de BTW-nummers kan geen Nederlands bedrijf worden gevonden. In zo'n geval is ook de hoofdactiviteit en de grootteklasse van het bedrijf onbekend en is het bedrijf niet meegeteld. Het aantal bedrijven en de bijbehorende waarde is hierdoor een minimum schatting.

Groot bedrijf

Bedrijf met 250 of meer werkzame personen.

Hoger beroepsonderwijs

Onderwijs verzorgd door hogescholen en particuliere instellingen dat wordt afgesloten met een associate degree, bachelor- of masterdiploma van een in Nederland erkende opleiding.

Hoger onderwijs

Verzamelnaam voor het wetenschappelijke onderwijs en het hoger beroepsonderwijs.

Hoofdinschrijving

Een geldige hoofdinschrijving bij een instelling, hogeschool of universiteit die wordt bekostigd door het ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen (OCW) of het ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit (LNV) op 1 oktober van het verslagjaar.

Investerings

Goederen die worden aangeschaft of in eigen beheer worden voortgebracht, met als doel om als kapitaalgoed in het productieproces ingezet te worden. Algemeen worden als zodanig beschouwd goederen met een levensduur van meer dan een jaar (zoals gebouwen, woningen, machines, vervoermiddelen en dergelijke). In dit onderzoek betreffen het netto-investeringen aan materiële vaste activa (exclusief BTW) door niet-financiële bedrijven waargenomen in de statistiek Investerings.

Middelbaar beroepsonderwijs

Hiertoe behoren de beroepsopleidingen volgens de kwalificatiestructuur van de Wet Educatie en Beroepsonderwijs, die door ROC's, AOC's en vakscholen worden aangeboden. Tevens behoren hiertoe de vergelijkbare oudere opleidingen.

Midden- en kleinbedrijf (MKB)

Ondernemingen tot 250 werkzame personen.

Ondernemingsgroep

De eenheid die feitelijk optreedt als financiële transactor. Het gaat om de meest omvattende verzameling van in Nederland gevestigde juridische eenheden waarover zeggenschap kan worden uitgeoefend en die homogeen is naar institutionele sector.

Opheffing

Een opheffing is de beëindiging van een bedrijf zonder dat daarbij sprake is van een voortzetting van een belangrijk deel van de activiteiten door een ander bedrijf. Hierbij is de identiteit van het bedrijf van grote betekenis. Als bijvoorbeeld na een verhuizing van een winkel de klantenkring opnieuw moet worden opgebouwd, dan wordt dit beschouwd als opheffing van het oorspronkelijke bedrijf en de oprichting van een nieuw bedrijf. Er is geen sprake van een opheffing als de activiteiten worden voortgezet. De bedrijfseenheid (met bijbehorende werkgelegenheid) behoort niet meer tot de populatie. Het bekendste voorbeeld is het faillissement.

Niet als opheffing worden beschouwd:

- beëindiging als gevolg van fusie, overname of opsplitsing;
- naamswijziging;
- rechtsvormwijziging;
- eigenaarwisseling;
- geleidelijke activiteitenwijziging;
- reactivering.

Oprichting

Een oprichting is het ontstaan van een nieuw bedrijf. Dit betekent dat voldaan moet zijn aan economische criteria voor een bedrijf. Dit betekent dat informatie beschikbaar is over werkgelegenheid of omzet van het bedrijf. Verder is het van belang dat het bedrijf nieuw is. De voortzetting van één of meer bestaande bedrijven is geen oprichting.

Niet als oprichting worden beschouwd:

- ontstaan als gevolg van fusie, op- of afsplitsing;
- overname of verzelfstandiging van een deel van een bedrijf;
- naamswijziging;
- rechtsvormwijziging;
- eigenaarwisseling;
- geleidelijke activiteitenwijziging;
- verhuizing met behoud van afzetmarkt;
- reactivering.

Productie

De waarde van alle voor de verkoop bestemde goederen (ook de nog niet verkochte) en de ontvangsten voor bewezen diensten, alsmede de waarde van producten met een marktequivalent die voor eigen gebruik zijn geproduceerd zoals investeringen in eigen beheer, eigen woningdiensten en landbouwproducten voor eigen consumptie door landbouwers.

R&D-uitgaven

Uitgaven aan eigen onderzoek en uitbesteed onderzoek.

Toegevoegde waarde

Het verschil tussen de productie (basisprijzen) en het intermediair verbruik (excl. aftrekbare btw). Onder intermediair verbruik wordt verstaan de producten die in de verslagperiode zijn verbruikt in het productieproces, gewaardeerd tegen aankooprijzen, exclusief aftrekbare btw. Dit kunnen al of niet in de verslagperiode aangekochte grondstoffen, halffabrikaten en brandstoffen zijn, maar ook diensten zoals communicatiediensten, schoonmaakdiensten en diensten van externe accountants.

Topsector

Het kabinet heeft 9 topsectoren aangewezen: Agro&food, Tuinbouw en uitgangsmaterialen, High tech materialen en systemen, Life sciences & health, Logistiek, Water, Chemie, Creatieve Industrie en Energie. Dit zijn sectoren die (1) kennisintensief zijn, (2) export-georiënteerd, met (3) veelal specifieke wet- en regelgeving die (4) een belangrijke bijdrage (kunnen) leveren aan het oplossen van maatschappelijke vraagstukken. In zogenaamde topteams hebben ondernemers, wetenschappers en de overheid gezamenlijk aan adviezen gewerkt waarin zij aangeven met welke maatregelen de sector kan blijven concurreren op de wereldmarkt.

Uitvoerwaarde goederen

De waarde van de door ingezetenen aan het buitenland geleverde goederen volgens de statistieken van de internationale handel. Dit is de waarde, inclusief vracht- en verzekeringskosten tot aan de Nederlandse grens. Hierbij kan sprake zijn van goederen die in Nederland zijn voortgebracht of vervaardigd, maar ook van aanvankelijk ingevoerde goederen. Tot de uitvoer behoren ook tijdelijk uitgevoerde goederen die in opdracht van een ingezetene in het buitenland een behandeling ondergaan (passieve loonveredeling).

Wederuitvoer van goederen

Alle goederen die bestemd zijn voor gebruik of verbruik buiten Nederland. Het gaat daarbij om goederen die hier oorspronkelijk zijn ingevoerd en het land in (vrijwel) onbewerkte staat weer verlaten. Wel moeten deze goederen in eigendom worden overgedragen aan een Nederlands ingezetene. Indien geen sprake is van eigendomsoverdracht, spreekt men van doorvoer.

Werknemer

Een persoon die in een arbeidsovereenkomst afspraken met een economische eenheid maakt om arbeid te verrichten waartegenover een financiële beloning staat.

Werkzame persoon

Tot de werkzame personen behoren alle personen die betaalde arbeid verrichten, ook al is het maar voor één of enkele uren per week, ook als zij:

- arbeid verrichten die op zichzelf genomen legaal is, maar waarvan de beloning aan de registratie door fiscus of sociale zekerheidsautoriteiten wordt onttrokken ('zwarte arbeid');
- tijdelijk geen arbeid verrichten, maar wel doorbetaald krijgen (bijvoorbeeld bij ziekte of vorstverlet);
- tijdelijk onbetaald verlof hebben opgenomen.

Wetenschappelijk onderwijs

Onderwijs verzorgd door universiteiten en aanverwante instellingen (KIM, KMA, particuliere instellingen die masteropleidingen verzorgen) dat beoogt studenten toe te leiden naar een bachelor-, master- (of in het verleden doctoraal-) of doctordiploma en universitair tweedefase beroepsonderwijs.

Zelfstandige

Personen die in een verslagjaar inkomen in de vorm van 'belastbare winst uit onderneming' hebben gehad.

8.2 Afkortingen

ABR	Algemeen Bedrijven Register
AOC	Agrarische opleidingen centrum
BNO	Beroepsorganisatie Nederlandse Ontwerpers
BTW	Belasting toegevoegde waarde
CBS	Centraal Bureau voor de Statistiek
CvB	Centrum voor Beleidsstatistiek
DGA	Dutch Gaming Association
EU	Europese Unie
EZ	Ministerie van Economische zaken

Fte	Fulltime equivalent
GBA	Gemeentelijke Basisadministratie
Hbo	Hoger beroepsonderwijs
Ho	Hoger onderwijs
IB	Inkomstenbelasting
ICT	Informatie en communicatietechnologie
ISCED	International Standard Classification of Education
KIM	Koninklijke Instituut voor de Marine
KMA	Koninklijke Militaire Academie
KvK	Kamer van Koophandel
LCS	Les- en cursusgelden register
LEI	Landelijk Economisch Instituut
LNV	Ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit
LT	Landbouwtelling
Mbo	Middelbaar Beroepsonderwijs
MKB	Midden- en kleinbedrijf
MVA	Materiële vaste activa
NR	Nationale Rekeningen
OCW	Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen
OECD	Organisation for Economic Co-operation and Development
PAB	Populatie actieve bedrijven
PS	Productiestatistieken
R&D	Research & Development
ROC	Regionaal Opleidingscentrum
RVO	Rijksdienst voor ondernemend Nederland
SBI	Standaard Bedrijfsindeling
SIH	Statistiek Internationale Handel
SOI	Standaard Onderwijsindeling
SSB	Sociaal Statistisch Bestand
TNO	Nederlandse Organisatie voor toegepast natuurwetenschappelijk onderzoek
UW	VUitvoeringsinstituut Werknemersverzekeringen
Wo	Wetenschappelijk onderwijs

Tabellenset

Tabellenoverzicht

Tabel	Titel
1a	Productie, toegevoegde waarde en werkgelegenheid naar topsector, 2010-2014
1b	Aandeel productie, toegevoegde waarde en werkgelegenheid naar topsector, 2010-2014
2	Investerings in materiële vaste activa naar topsector, 2010-2013
3	Uitvoerwaarde van goederen naar topsector, 2010-2013
4	Expoteurs van goederen naar topsector, 2010-2013
5	Bedrijven naar topsector, 2010-2013
6	Opgerichte bedrijven naar topsector, 2010-2013
7	Opgeheven bedrijven naar topsector, 2010-2013
8a	Werknemers naar topsector, 2010-2013
8b	Werknemers naar topsector, leeftijd en geslacht, 2010
8c	Werknemers naar topsector, leeftijd en geslacht, 2011
8d	Werknemers naar topsector, leeftijd en geslacht, 2012
8e	Werknemers naar topsector, leeftijd en geslacht, 2013
9a	Zelfstandigen naar topsector en leeftijd, 2010-2013
9b	Aandeel zelfstandigen naar topsector en leeftijd, 2010-2013
10	Uitgaven aan R&D, 2011-2013
11a	Behaalde hoofddiploma's in het totale en middelbare (beroeps-)onderwijs naar topsector, schooljaren 2008-2013
11b	Behaalde hoofddiploma's in het hoger en wetenschappelijk (beroeps-)onderwijs naar topsector, schooljaren 2008-2013
12a	Hoofdschrijvingen in het totale en middelbare (beroeps-)onderwijs naar topsector, 1 oktober 2009-2014
12b	Hoofdschrijvingen in het hoger en wetenschappelijk (beroeps-)onderwijs naar topsector, 1 oktober 2009-2014
13	Productie, toegevoegde waarde en werkgelegenheid in Logistiek functioneel, 2010-2013
14	Productie, toegevoegde waarde, uitvoerwaarde en werkgelegenheid in Tuinbouw-complex, 2010-2013
15	Groene groei indicatoren naar topsector, 2010-2014

1a Productie, toegevoegde waarde en werkgelegenheid naar topsector, 2010-2014

	Productie basisprijzen					Toegevoegde waarde basisprijzen				
	2010	2011	2012	2013**	2014*	2010	2011	2012	2013**	2014*
	Mln euro									
Totaal Nederland	1 178 924	1 238 414	1 255 794	1 249 506	1 257 943	567 757	579 590	583 832	586 734	596 655
Totaal topsectoren ¹⁾	397 867	436 121	444 938	443 734	441 265	141 085	144 997	146 100	149 097	149 323
<i>Topsector</i>										
Agri&food	67 351	73 318	76 619	80 523	79 555	15 277	15 205	15 964	17 197	17 431
waarvan										
primaire productie	16 742	17 649	18 274	19 027	.	5 132	4 653	4 774	5 323	.
voedingsmiddelenindustrie	50 609	55 669	58 345	61 496	.	10 145	10 552	11 190	11 874	.
Agri&food keten	111 827	120 673	125 453	127 932	.	39 886	40 938	42 763	43 875	.
waarvan										
primaire productie	16 742	17 649	18 274	19 027	.	5 132	4 653	4 774	5 323	.
voedingsmiddelenindustrie	50 609	55 669	58 345	61 496	.	10 145	10 552	11 190	11 874	.
groot- en detailhandel	38 747	40 375	41 732	40 434	.	22 754	23 505	24 512	24 531	.
overig	5 729	6 979	7 102	6 976	.	1 855	2 227	2 287	2 147	.
Chemie	72 678	88 367	95 440	90 000	87 193	11 325	12 394	12 246	11 646	12 549
waarvan										
aardolieverwerking	26 352	32 869	37 465	35 311	.	670	982	1 044	937	.
chemische industrie	39 467	47 941	50 355	46 966	.	8 293	8 963	8 734	8 187	.
rubber- en kunststofindustrie	6 859	7 557	7 620	7 723	.	2 362	2 449	2 468	2 522	.
Creatieve industrie	21 866	22 435	21 758	21 119	21 353	10 811	10 882	10 781	10 535	10 768
waarvan										
kunst	3 993	4 208	4 216	4 297	.	2 270	2 388	2 422	2 494	.
cultureel erfgoed	705	730	749	764	.	400	414	430	443	.
media en entertainment-industrie	9 527	9 451	9 146	8 876	.	4 736	4 573	4 530	4 413	.
creatieve zakelijke dienstverlening	7 641	8 046	7 646	7 183	.	3 404	3 507	3 398	3 184	.
Energie ²⁾	39 677	42 038	44 537	47 112	41 397	23 676	24 876	27 480	29 722	24 648
waarvan										
aardgas	22 659	22 212	24 210	26 445	.	16 664	17 032	19 597	21 342	.
duurzame Energie:										
pre-exploitatiefase	7 470	8 520	8 760	8 870	.	2 800	3 040	3 060	3 230	.
gerelateerde activiteiten	9 548	11 306	11 567	11 797	.	4 212	4 803	4 823	5 150	.
High tech systemen en materialen	112 670	123 814	121 397	120 261	124 883	41 612	43 480	42 161	42 163	44 492
waarvan										
metaalindustrie	17 267	18 556	17 665	17 525	.	5 359	5 426	5 426	5 692	.
vervaardiging van machines en apparaten	57 018	65 070	63 669	63 103	.	16 623	17 718	16 692	16 714	.
vervaardiging van transportmiddelen	11 010	12 586	12 315	12 254	.	3 783	4 199	4 031	3 953	.
overig	27 375	27 601	27 747	27 380	.	15 848	16 136	16 011	15 804	.
Life sciences & health	15 872	17 148	18 356	17 513	18 044	4 653	4 701	4 863	4 672	4 793
waarvan										
farmacie	5 741	5 497	5 776	5 835	.	2 758	2 670	2 939	2 961	.
medische instrumenten	9 076	10 638	11 568	10 617	.	1 604	1 706	1 638	1 412	.
onderzoek en ontwikkeling	1 055	1 013	1 012	1 061	.	291	325	287	300	.

	Werkzame personen					Werkzame personen (fte)					Geraamde marges	
	2010	2011	2012	2013**	2014*	2010	2011	2012	2013**	2014*	2014 ³⁾	
	x 1 000										%	
Totaal Nederland	8 778	8 854	8 836	8 754	8 739	7 056	7 099	7 055	6 998	6 977	.	
Totaal topsectoren ¹⁾	1 579	1 588	1 575	1 574	1 572	1 385	1 390	1 374	1 376	1 377	1	
<i>Topsector</i>												
Agri&food	246	236	236	234	234	210	203	203	202	203	1	
waarvan												
primaire productie	122	114	113	111	.	104	99	98	97	.	.	
voedingsmiddelenindustrie	124	122	122	122	.	107	104	105	105	.	.	
Agri&food keten	944	950	959	957	.	639	635	638	636	.	.	
waarvan												
primaire productie	122	114	113	111	.	104	99	98	97	.	.	
voedingsmiddelenindustrie	124	122	122	122	.	107	104	105	105	.	.	
groot- en detailhandel	678	694	704	705	.	411	414	417	417	.	.	
overig	20	20	19	18	.	18	18	18	17	.	.	
Chemie	80	80	80	80	79	75	75	76	75	75	0	
waarvan												
aardolieverwerking	6	6	6	6	.	6	5	6	5	.	.	
chemische industrie	44	44	45	44	.	42	42	42	42	.	.	
rubber- en kunststofindustrie	30	30	30	30	.	28	28	28	28	.	.	
Creatieve industrie	223	230	230	231	232	173	180	179	179	179	3	
waarvan												
kunst	50	52	53	54	.	46	48	47	49	.	.	
cultureel erfgoed	9	9	9	10	.	8	8	8	9	.	.	
media en entertainment- industrie	68	72	71	70	.	51	55	55	54	.	.	
creatieve zakelijke dienst- verlening	96	97	98	99	.	67	69	68	67	.	.	
Energie ²⁾	60	64	62	67	65	3	
waarvan												
aardgas	10	7	7	10	.	10	7	7	10	.	.	
duurzame Energie:												
pre-exploitatiefase	37	42	40	42	.	.	
gerelateerde activiteiten	14	16	16	16	.	13	15	15	15	.	.	
High tech systemen en materialen	476	478	480	483	487	446	447	448	452	456	2	
waarvan												
metaalindustrie	72	71	72	71	.	67	66	67	66	.	.	
vervaardiging van machines en apparaten	159	163	164	165	.	149	152	153	155	.	.	
vervaardiging van transport- middelen	44	42	43	43	.	41	40	41	40	.	.	
overig	202	201	201	205	.	189	188	187	191	.	.	
Life sciences & health	41	40	38	38	38	37	36	34	34	34	4	
waarvan												
farmacie	16	15	13	12	.	15	14	12	12	.	.	
medische instrumenten	17	17	17	17	.	15	15	15	15	.	.	
onderzoek en ontwikkeling	8	8	8	9	.	7	7	7	8	.	.	

1a Productie, toegevoegde waarde en werkgelegenheid naar topsector, 2010-2014 (slot)

	Productie basisprijzen					Toegevoegde waarde basisprijzen				
	2010	2011	2012	2013**	2014*	2010	2011	2012	2013**	2014*
	Mln euro									
Transport en opslag waarvan	58 711	61 977	60 053	59 262	61 237	26 531	27 139	25 427	25 482	26 877
transport en overslag	31 828	33 629	34 245	34 025	.	12 307	12 311	12 244	12 506	.
opslag, dienstverlening en supportactiviteiten	26 884	28 348	25 808	25 238	.	14 225	14 828	13 182	12 976	.
Tuinbouw en uitgangs- materialen sectoraal waarvan	15 822	16 275	15 918	15 815	15 697	8 539	8 029	8 429	8 578	8 724
primaire productie	9 953	9 952	9 798	10 315	.	5 028	4 416	4 748	5 132	.
overig	5 869	6 323	6 120	5 500	.	3 511	3 613	3 681	3 446	.
Water waarvan	14 607	14 295	14 826	15 151	15 632	5 773	5 437	5 081	5 138	5 395
maritieme maakindustrie	8 068	7 588	8 277	8 297	.	2 335	2 147	2 105	2 137	.
watertechnologie	2 142	2 154	2 426	3 091	.	1 214	1 180	1 217	1 331	.
deltatechnologie	3 220	3 483	3 147	2 915	.	1 396	1 432	1 129	1 061	.
kennis en advies	1 177	1 071	976	848	.	828	678	630	609	.

Bron: CBS

¹⁾ Exclusief de subsectoren 'Groot- en detailhandel' en 'Overig' van de Agri&food keten.

²⁾ Cijfer afkomstig uit de Economic Radar of the Sustainable Energy Sector in the Netherlands, Edition 2014, Den Haag/Heerlen, CBS (2015).

³⁾ Deze marges zijn gebaseerd op vergelijkingen voor de jaren 2011-2013. Er is hierbij vooral gekeken naar de gemiddelde afwijking in deze periode. De percentages betreffen de onzekerheid ten aanzien van de topsectorafbakening; onzekerheid in de regkol totalen (cijfers van Nationale Rekeningen) wordt buiten beschouwing gelaten. Er is voor gekozen om per topsector één marge te hanteren voor alle vier indicatoren.

	Werkzame personen					Werkzame personen (fte)					Geraamde marges	
	2010	2011	2012	2013**	2014*	2010	2011	2012	2013**	2014*	2014 ³⁾	
	x 1 000										%	
Transport en opslag waarvan	340	345	328	320	320	303	305	284	276	277	5	
transport en overslag opslag, dienstverlening en supportactiviteiten	202	206	204	199	.	170	172	167	163	.	.	
Tuinbouw en uitgangs- materialen sectoraal waarvan	137	140	124	120	.	133	133	117	113	.	.	
primaire productie	130	130	131	128	127	103	101	103	101	100	3	
overig	78	78	76	75	.	58	57	56	56	.	.	
Water	52	52	55	53	.	45	44	47	45	.	.	
waarvan	53	59	59	53	53	51	56	56	50	50	7	
maritieme maakindustrie	27	29	30	26	.	25	27	27	24	.	.	
watertechnologie	8	11	11	9	.	8	10	11	8	.	.	
deltatechnologie	12	12	12	12	.	11	12	11	11	.	.	
kennis en advies	7	7	7	6	.	7	7	7	6	.	.	

1b Aandeel productie, toegevoegde waarde en werkgelegenheid naar topsector, 2010-2014

	Productie basisprijzen					Toegevoegde waarde basisprijzen				
	2010	2011	2012	2013**	2014*	2010	2011	2012	2013**	2014*
	%									
Totaal Nederland	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100
Totaal topsectoren ¹⁾	33,7	35,2	35,4	35,5	35,1	24,8	25,0	25,0	25,4	25,0
<i>Topsector</i>										
Agri&food	5,7	5,9	6,1	6,4	6,3	2,7	2,6	2,7	2,9	2,9
waarvan										
primaire productie	1,4	1,4	1,5	1,5	.	0,9	0,8	0,8	0,9	.
voedingsmiddelenindustrie	4,3	4,5	4,6	4,9	.	1,8	1,8	1,9	2,0	.
Agri&food keten	9,5	9,7	10,0	10,2	.	7,0	7,1	7,3	7,5	.
waarvan										
primaire productie	1,4	1,4	1,5	1,5	.	0,9	0,8	0,8	0,9	.
voedingsmiddelenindustrie	4,3	4,5	4,6	4,9	.	1,8	1,8	1,9	2,0	.
groot- en detailhandel	3,3	3,3	3,3	3,2	.	4,0	4,1	4,2	4,2	.
overig	0,5	0,6	0,6	0,6	.	0,3	0,4	0,4	0,4	.
Chemie	6,2	7,1	7,6	7,2	6,9	2,0	2,1	2,1	2,0	2,1
waarvan										
aardolieverwerking	2,2	2,7	3,0	2,8	.	0,1	0,2	0,2	0,2	.
chemische industrie	3,3	3,9	4,0	3,8	.	1,5	1,5	1,5	1,4	.
rubber- en kunststofindustrie	0,6	0,6	0,6	0,6	.	0,4	0,4	0,4	0,4	.
Creatieve industrie	1,9	1,8	1,7	1,7	1,7	1,9	1,9	1,8	1,8	1,8
waarvan										
kunst	0,3	0,3	0,3	0,3	.	0,4	0,4	0,4	0,4	.
cultureel erfgoed	0,1	0,1	0,1	0,1	.	0,1	0,1	0,1	0,1	.
media en entertainment- industrie	0,8	0,8	0,7	0,7	.	0,8	0,8	0,8	0,8	.
creatieve zakelijke dienst- verlening	0,6	0,6	0,6	0,6	.	0,6	0,6	0,6	0,5	.
Energie ²⁾	3,4	3,4	3,5	3,8	3,3	4,2	4,3	4,7	5,1	4,1
waarvan										
aardgas	1,9	1,8	1,9	2,1	.	2,9	2,9	3,4	3,6	.
duurzame Energie: pre- exploitatiefase	0,6	0,7	0,7	0,7	.	0,5	0,5	0,5	0,6	.
gerelateerde activiteiten	0,8	0,9	0,9	0,9	.	0,7	0,8	0,8	0,9	.
High tech systemen en materialen	9,6	10,0	9,7	9,6	9,9	7,3	7,5	7,2	7,2	7,5
waarvan										
metaalindustrie	1,5	1,5	1,4	1,4	.	0,9	0,9	0,9	1,0	.
vervaardiging van machines en apparaten	4,8	5,3	5,1	5,1	.	2,9	3,1	2,9	2,8	.
vervaardiging van transport- middelen	0,9	1,0	1,0	1,0	.	0,7	0,7	0,7	0,7	.
overig	2,3	2,2	2,2	2,2	.	2,8	2,8	2,7	2,7	.
Life sciences & health	1,3	1,4	1,5	1,4	1,4	0,8	0,8	0,8	0,8	0,8
waarvan										
farmacie	0,5	0,4	0,5	0,5	.	0,5	0,5	0,5	0,5	.
medische instrumenten	0,8	0,9	0,9	0,8	.	0,3	0,3	0,3	0,2	.
onderzoek en ontwikkeling	0,1	0,1	0,1	0,1	.	0,1	0,1	0,0	0,1	.

	Werkzame personen					Werkzame personen (fte)					Geraamde marges	
	2010	2011	2012	2013**	2014*	2010	2011	2012	2013**	2014*	2014 ³⁾	
	%											
Totaal Nederland	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	.	
Totaal topsectoren ¹⁾	18,0	17,9	17,8	18,0	18,0	19,6	19,6	19,5	19,7	19,7	1	
<i>Topsector</i>												
Agri&food	2,8	2,7	2,7	2,7	2,7	3,0	2,9	2,9	2,9	2,9	1	
waarvan												
primaire productie	1,4	1,3	1,3	1,3	.	1,5	1,4	1,4	1,4	.	.	
voedingsmiddelenindustrie	1,4	1,4	1,4	1,4	.	1,5	1,5	1,5	1,5	.	.	
Agri&food keten	10,8	10,7	10,9	10,9	.	9,1	8,9	9,0	9,1	.	.	
waarvan												
primaire productie	1,4	1,3	1,3	1,3	.	1,5	1,4	1,4	1,4	.	.	
voedingsmiddelenindustrie	1,4	1,4	1,4	1,4	.	1,5	1,5	1,5	1,5	.	.	
groot- en detailhandel	7,7	7,8	8,0	8,1	.	5,8	5,8	5,9	6,0	.	.	
overig	0,2	0,2	0,2	0,2	.	0,3	0,3	0,3	0,2	.	.	
Chemie	0,9	0,9	0,9	0,9	0,9	1,1	1,1	1,1	1,1	1,1	0	
waarvan												
aardolieverwerking	0,1	0,1	0,1	0,1	.	0,1	0,1	0,1	0,1	.	.	
chemische industrie	0,5	0,5	0,5	0,5	.	0,6	0,6	0,6	0,6	.	.	
rubber- en kunststofindustrie	0,3	0,3	0,3	0,3	.	0,4	0,4	0,4	0,4	.	.	
Creatieve industrie	2,5	2,6	2,6	2,6	2,7	2,5	2,5	2,5	2,6	2,6	3	
waarvan												
kunst	0,6	0,6	0,6	0,6	.	0,7	0,7	0,7	0,7	.	.	
cultureel erfgoed	0,1	0,1	0,1	0,1	.	0,1	0,1	0,1	0,1	.	.	
media en entertainment- industrie	0,8	0,8	0,8	0,8	.	0,7	0,8	0,8	0,8	.	.	
creatieve zakelijke dienst- verlening	1,1	1,1	1,1	1,1	.	0,9	1,0	1,0	1,0	.	.	
Energie ²⁾	0,9	0,9	0,9	1,0	0,9	3	
waarvan												
aardgas	0,1	0,1	0,1	0,1	.	0,1	0,1	0,1	0,1	.	.	
duurzame Energie: pre- exploitatiefase	0,5	0,6	0,6	0,6	.	.	
gerelateerde activiteiten	0,2	0,2	0,2	0,2	.	0,2	0,2	0,2	0,2	.	.	
High tech systemen en materialen	5,4	5,4	5,4	5,5	5,6	6,3	6,3	6,4	6,5	6,5	2	
waarvan												
metaalindustrie	0,8	0,8	0,8	0,8	.	0,9	0,9	0,9	0,9	.	.	
vervaardiging van machines en apparaten	1,8	1,8	1,9	1,9	.	2,1	2,1	2,2	2,2	.	.	
vervaardiging van transport- middelen	0,5	0,5	0,5	0,5	.	0,6	0,6	0,6	0,6	.	.	
overig	2,3	2,3	2,3	2,3	.	2,7	2,6	2,7	2,7	.	.	
Life sciences & health	0,5	0,5	0,4	0,4	0,4	0,5	0,5	0,5	0,5	0,5	4	
waarvan												
farmacie	0,2	0,2	0,1	0,1	.	0,2	0,2	0,2	0,2	.	.	
medische instrumenten	0,2	0,2	0,2	0,2	.	0,2	0,2	0,2	0,2	.	.	
onderzoek en ontwikkeling	0,1	0,1	0,1	0,1	.	0,1	0,1	0,1	0,1	.	.	

1b Aandeel productie, toegevoegde waarde en werkgelegenheid naar topsector, 2010-2014 (slot)

	Productie basisprijzen					Toegevoegde waarde basisprijzen				
	2010	2011	2012	2013**	2014*	2010	2011	2012	2013**	2014*
	%									
Transport en opslag waarvan	5,0	5,0	4,8	4,7	4,9	4,7	4,7	4,4	4,3	4,5
transport en overslag	2,7	2,7	2,7	2,7	.	2,2	2,1	2,1	2,1	.
opslag, dienstverlening en supportactiviteiten	2,3	2,3	2,1	2,0	.	2,5	2,6	2,3	2,2	.
Tuinbouw en uitgangs- materialen sectoraal waarvan	1,3	1,3	1,3	1,3	1,2	1,5	1,4	1,4	1,5	1,5
primaire productie	0,8	0,8	0,8	0,8	.	0,9	0,8	0,8	0,9	.
overig	0,5	0,5	0,5	0,4	.	0,6	0,6	0,6	0,6	.
Water waarvan	1,2	1,2	1,2	1,2	1,2	1,0	0,9	0,9	0,9	0,9
maritieme maakindustrie	0,7	0,6	0,7	0,7	.	0,4	0,4	0,4	0,4	.
watertechnologie	0,2	0,2	0,2	0,2	.	0,2	0,2	0,2	0,2	.
deltatechnologie	0,3	0,3	0,3	0,2	.	0,2	0,2	0,2	0,2	.
kennis en advies	0,1	0,1	0,1	0,1	.	0,1	0,1	0,1	0,1	.

Bron: CBS

¹⁾ Exclusief de subsectoren 'Groot- en detailhandel' en 'Overig' van de Agri&food keten.

²⁾ Cijfer afkomstig uit de Economic Radar of the Sustainable Energy Sector in the Netherlands, Edition 2015, Den Haag/Heerlen, CBS (2015).

³⁾ Deze marges zijn gebaseerd op vergelijkingen voor de jaren 2011-2013. Er is hierbij vooral gekeken naar de gemiddelde afwijking in deze periode. De percentages betreffen de onzekerheid ten aanzien van de topsectorafbakening; onzekerheid in de regkol totalen (cijfers van Nationale Rekeningen) wordt buiten beschouwing gelaten. Er is voor gekozen om per topsector één marge te hanteren voor alle vier indicatoren.

	Werkzame personen					Werkzame personen (fte)					Geraamde marges	
	2010	2011	2012	2013**	2014*	2010	2011	2012	2013**	2014*	2014 ³⁾	
	%											
Transport en opslag waarvan	3,9	3,9	3,7	3,7	3,7	4,3	4,3	4,0	3,9	4,0	5	
transport en overslag opslag, dienstverlening en supportactiviteiten	2,3	2,3	2,3	2,3	.	2,4	2,4	2,4	2,3	.	.	
Tuinbouw en uitgangs- materialen sectoraal waarvan	1,5	1,5	1,5	1,5	1,5	1,5	1,4	1,5	1,4	1,4	3	
primaire productie	0,9	0,9	0,9	0,9	.	0,8	0,8	0,8	0,8	.	.	
overig	0,6	0,6	0,6	0,6	.	0,6	0,6	0,7	0,6	.	.	
Water waarvan	0,6	0,7	0,7	0,6	0,6	0,7	0,8	0,8	0,7	0,7	7	
maritieme maakindustrie	0,3	0,3	0,3	0,3	.	0,4	0,4	0,4	0,3	.	.	
watertechnologie	0,1	0,1	0,1	0,1	.	0,1	0,1	0,2	0,1	.	.	
deltatechnologie	0,1	0,1	0,1	0,1	.	0,2	0,2	0,2	0,2	.	.	
kennis en advies	0,1	0,1	0,1	0,1	.	0,1	0,1	0,1	0,1	.	.	

2 Investerings in materiële vaste activa naar topsector, 2010-2013

	Totaal				waarvan computers en randapparatuur				Totaal				waarvan computers en randapparatuur			
	2010	2011	2012	2013	2010	2011	2012	2013	2010	2011	2012	2013	2010	2011	2012	2013
	Mln euro								%							
Totaal Nederland ¹⁾	40 272	50 123	48 144	47 090	1 521	1 917	2 295	2 231	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Totaal topsectoren ²⁾	17 087	21 888	19 927	20 508	628	750	690	700	42,4	43,7	41,4	47,2	41,3	39,1	30,1	35,4
<i>Topsector</i>																
Agri&food	1 601	1 660	1 830	2 163	33	30	34	51	4,0	3,3	3,8	4,6	2,2	1,5	1,5	2,3
waarvan																
primaire productie ³⁾	329	387	278	465	2	2	2	4	0,8	0,8	0,6	1,0	0,1	0,1	0,1	0,2
voedingsmiddelen- industrie	1 272	1 273	1 552	1 697	32	28	32	47	3,2	2,5	3,2	3,6	2,1	1,5	1,4	2,1
Agri&food keten	3 287	4 176	3 767	4 316	107	146	127	159	8,2	8,3	7,8	9,2	7,0	7,6	5,5	7,1
waarvan																
primaire productie ³⁾	329	387	278	465	2	2	2	4	0,8	0,8	0,6	1,0	0,1	0,1	0,1	0,2
voedingsmiddelen- industrie	1 272	1 273	1 552	1 697	32	28	32	47	3,2	2,5	3,2	3,6	2,1	1,5	1,4	2,1
groot- en detailhandel	1 528	1 993	1 750	1 920	65	104	83	97	3,8	4,0	3,6	4,1	4,3	5,4	3,6	4,3
overig	158	522	187	234	9	12	10	11	0,4	1,0	0,4	0,5	0,6	0,6	0,5	0,5
Chemie	1 656	2 377	2 649	1 899	23	36	31	23	4,1	4,7	5,5	4,0	1,5	1,9	1,3	1,0
waarvan																
aardolieverwerking	460	535	.	421	7	13	.	.	1,1	1,1	.	0,9	0,5	0,7	.	.
chemische industrie	1 009	1 532	1 690	1 200	9	16	12	13	2,5	3,1	3,5	2,5	0,6	0,8	0,5	0,6
rubber- en kunststof- industrie	187	310	.	279	7	7	.	.	0,5	0,6	.	0,6	0,4	0,3	.	.
Creatieve industrie	.	.	.	254	.	.	.	83	.	.	.	0,5	.	.	.	3,7
waarvan																
kunst
cultureel erfgoed
media en entertainment- industrie	197	197	179	171	40	38	67	56	0,5	0,4	0,4	0,4	2,6	2,0	2,9	2,5
creatieve zakelijke dienstverlening	82	151	110	83	31	35	25	28	0,2	0,3	0,2	0,2	2,0	1,8	1,1	1,2
Energie ⁴⁾	5 547	7 115	6 190	6 585	.	.	.	45	13,8	14,2	12,9	14,0	.	.	.	3,1
waarvan																
aardgas	2 248	3 036	3 783	3 852	6	7	10	4	5,6	6,1	7,9	8,2	0,4	0,3	0,4	0,2
duurzame Energie:																
pre-exploitatiefase	950	450	260	280	2,4	0,9	0,5	0,6
gerelateerde activiteiten	2 349	3 629	2 147	2 453	51	69	47	33	5,8	7,2	4,5	5,2	3,4	3,6	2,0	1,5
High tech systemen en materialen	2 430	2 954	2 631	3 200	254	276	272	341	6,0	5,9	5,5	6,8	16,7	14,4	11,9	15,3
waarvan																
metaalindustrie	393	421	496	495	9	12	12	15	1,0	0,8	1,0	1,1	0,6	0,6	0,5	0,7
vervaardiging van machines en apparaten	929	1 284	1 141	966	69	65	63	59	2,3	2,6	2,4	2,1	4,5	3,4	2,8	2,6
vervaardiging van trans- portmiddelen	583	639	440	635	7	12	10	33	1,4	1,3	0,9	1,3	0,4	0,6	0,5	1,5
overig	525	609	555	1 104	169	186	186	236	1,3	1,2	1,2	2,3	11,1	9,7	8,1	10,6

2 Investerings in materiële vaste activa naar topsector, 2010-2013 (slot)

	Totaal				waarvan computers en randapparatuur				Totaal				waarvan computers en randapparatuur			
	2010	2011	2012	2013	2010	2011	2012	2013	2010	2011	2012	2013	2010	2011	2012	2013
	Mln euro								%							
Life sciences & health	245	248	220	268	11	13	16	19	0,6	0,5	0,5	0,6	0,7	0,7	0,7	0,8
waarvan																
farmacie	169	109	.	182	4	4	.	10	0,4	0,2	.	0,4	0,3	0,2	.	0,4
medische instrumenten	39	64	.	50	2	5	.	5	0,1	0,1	.	0,1	0,1	0,2	.	0,2
onderzoek en ontwikkeling	38	75	61	36	5	4	5	4	0,1	0,1	0,1	0,1	0,3	0,2	0,2	0,2
Transport en opslag	4665	5937	5035	5092	131	180	117	137	11,6	11,8	10,5	10,8	8,6	9,4	5,1	6,1
waarvan																
transport en overslag	1900	2619	1786	2002	35	44	44	38	4,7	5,2	3,7	4,3	2,3	2,3	1,9	1,7
opslag, dienstverlening																
en supportactiviteiten	2765	3317	3249	3089	96	136	72	100	6,9	6,6	6,7	6,6	6,3	7,1	3,1	4,5
Tuinbouw en uitgangsmaterialen sectoraal	.	.	.	423	.	.	.	27	.	.	.	0,9	.	.	.	1,2
waarvan																
primaire productie	.	.	.	0	.	.	.	0	.	.	.	0,0	.	.	.	0,0
overig	253	396	302	423	22	27	28	27	0,6	0,8	0,6	0,9	1,4	1,4	1,2	1,2
Water	1106	1063	831	951	21	34	36	26	2,7	2,1	1,7	2,0	1,4	1,8	1,6	1,2
waarvan																
maritieme maakindustrie	90	115	124	.	4	6	6	6	0,2	0,2	0,3	.	0,3	0,3	0,3	0,3
watertechnologie	471	.	430	391	6	.	18	8	1,2	.	0,9	0,8	0,4	.	0,8	0,3
deltatechnologie	.	455	249	.	.	6	6	2	.	0,9	0,5	.	.	0,3	0,3	0,1
kennis en advies	.	.	27	44	.	.	6	10	.	.	0,1	0,1	.	.	0,2	0,4

Bron: CBS

- ¹⁾ Totaal Nederland bevat alle SBI's binnen het waarneemdomein van de statistiek Investerings in materiële vaste activa.
- ²⁾ Exclusief de subsectoren 'Groot- en detailhandel' en 'Overig' van de Agro&food keten.
- ³⁾ Exclusief de volgende SBI's: 0111, 0113, 0140, 0150, 0170 en 03 (worden niet waargenomen).
- ⁴⁾ Cijfer afkomstig uit de Economic Radar of the Sustainable Energy Sector in the Netherlands, Edition 2015, Den Haag/Heerlen, CBS (2015).

3 Uitvoerwaarde van goederen naar topsector, 2010-2013

	Totaal				waarvan wederuitvoer				Totaal				waarvan wederuitvoer			
	2010	2011	2012	2013	2010	2011	2012	2013	2010	2011	2012	2013	2010	2011	2012	2013
	Mln euro								% van totaal Nederland							
Totaal Nederland ¹⁾	371 549	409 358	429 717	433 106	171 638	178 294	196 033	199 784	100	100	100	100	100	100	100	100
Totaal topsectoren ²⁾	149 127	162 301	172 944	175 132	32 838	32 814	40 506	47 973	40,1	39,6	40,2	40,4	19,1	18,4	20,7	24,0
<i>Topsector</i>																
Agri&food	24 057	27 085	26 992	27 184	2 588	2 832	3 857	3 074	6,5	6,6	6,3	6,3	1,5	1,6	2,0	1,5
waarvan																
primaire productie	2 467	2 669	2 874	2 937	331	411	388	335	0,7	0,7	0,7	0,7	0,2	0,2	0,2	0,2
voedingsmiddelen-																
industrie	21 590	24 415	24 119	24 247	2 257	2 421	3 470	2 739	5,8	6,0	5,6	5,6	1,3	1,4	1,8	1,4
Agri&food keten	48 604	53 113	55 822	57 812	9 710	10 864	12 051	12 491	13,1	13,0	13,0	13,3	5,7	6,1	6,1	6,3
waarvan																
primaire productie	2 467	2 669	2 874	2 937	331	411	388	335	0,7	0,7	0,7	0,7	0,2	0,2	0,2	0,2
voedingsmiddelen-																
industrie	21 590	24 415	24 119	24 247	2 257	2 421	3 470	2 739	5,8	6,0	5,6	5,6	1,3	1,4	1,8	1,4
groot- en detailhandel	20 607	21 692	23 602	25 754	6 643	7 374	7 456	8 697	5,5	5,3	5,5	5,9	3,9	4,1	3,8	4,4
overig	3 941	4 336	5 228	4 874	478	658	737	720	1,1	1,1	1,2	1,1	0,3	0,4	0,4	0,4
Chemie	28 514	30 604	37 502	40 116	2 947	3 647	8 705	14 018	7,7	7,5	8,7	9,3	1,7	2,0	4,4	7,0
waarvan																
aardolieverwerking	3 614	4 533	9 715	12 919	566	898	.	.	1,0	1,1	2,3	3,0	0,3	0,5	.	.
chemische industrie	21 095	22 194	23 677	22 459	1 991	2 296	2 814	3 007	5,7	5,4	5,5	5,2	1,2	1,3	1,4	1,5
rubber- en kunststof-																
industrie	3 805	3 876	4 110	4 738	391	454	.	.	1,0	0,9	1,0	1,1	0,2	0,3	.	.
Creatieve industrie	645	692	884	727	205	242	257	240	0,2	0,2	0,2	0,2	0,1	0,1	0,1	0,1
waarvan																
kunst	45	41	50	49	6	8	.	9	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	.	0,0
cultureel erfgoed	12	3	4	2	0	0	.	0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	.	0,0
media en entertainment-																
industrie	333	320	441	354	161	151	156	100	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1
creatieve zakelijke																
dienstverlening	255	328	390	322	38	82	90	131	0,1	0,1	0,1	0,1	0,0	0,0	0,0	0,1
Energie ³⁾⁴⁾	16 438	20 441	23 211	22 885	1 799	2 078	2 751	3 121	4,4	5,0	5,4	5,3	1,0	1,2	1,4	1,6
waarvan																
aardgas
duurzame Energie:																
pre-exploitatiefase	3 690	5 270	5 640	5 060	1,0	1,3	1,3	1,2
gerelateerde activiteiten
High tech systemen en materialen	41 321	47 763	44 971	44 600	11 088	11 396	11 689	11 936	11,1	11,7	10,5	10,3	6,5	6,4	6,0	6,0
waarvan																
metaalindustrie	8 967	10 213	9 653	9 288	1 313	1 460	1 266	1 425	2,4	2,5	2,2	2,1	0,8	0,8	0,6	0,7
vervaardiging van																
machines en apparaten	23 948	28 090	25 481	25 673	6 989	7 311	7 130	7 587	6,4	6,9	5,9	5,9	4,1	4,1	3,6	3,8
vervaardiging van trans-																
portmiddelen	5 978	6 910	7 238	7 358	1 810	1 677	2 013	2 072	1,6	1,7	1,7	1,7	1,1	0,9	1,0	1,0
overig	2 427	2 549	2 599	2 282	975	948	1 280	851	0,7	0,6	0,6	0,5	0,6	0,5	0,7	0,4

3 Uitvoerwaarde van goederen naar topsector, 2010-2013 (slot)

	Totaal				waarvan wederuitvoer				Totaal				waarvan wederuitvoer			
	2010	2011	2012	2013	2010	2011	2012	2013	2010	2011	2012	2013	2010	2011	2012	2013
	Mln euro								% van totaal Nederland							
Life sciences & health	7 161	6 633	6 403	4 992	1 048	1 062	1 118	1 737	1,9	1,6	1,5	1,2	0,6	0,6	0,6	0,9
waarvan																
farmacie	4 575	3 980	3 476	2 432	447	549	246	425	1,2	1,0	0,8	0,6	0,1	0,1	0,1	0,1
medische instrumenten	.	.	.	2 429	0,6
onderzoek en ontwikkeling	.	.	.	131	0,0
Transport en opslag	17 885	17 527	20 907	21 467	9 935	8 250	8 879	10 548	4,8	4,3	4,9	5,0	5,8	4,6	4,5	5,3
waarvan																
transport en overslag	1 747	1 151	1 605	1 151	746	389	677	610	0,5	0,3	0,4	0,3	0,4	0,2	0,3	0,3
opslag, dienstverlening																
en supportactiviteiten	16 137	16 376	19 303	20 316	9 189	7 862	8 202	9 937	4,3	4,0	4,5	4,7	5,4	4,4	4,2	5,0
Tuinbouw en uitgangsmaterialen sectoraal	14 420	14 458	15 040	15 732	2 594	2 655	2 709	3 043	3,9	3,5	3,5	3,6	1,5	1,5	1,4	1,5
waarvan																
primaire productie	1 711	1 873	2 051	1 963	259	320	311	275	0,5	0,5	0,5	0,5	0,2	0,2	0,2	0,2
overig	12 709	12 585	12 988	13 768	2 334	2 335	2 399	2 768	3,4	3,1	3,0	3,2	1,4	1,3	1,2	1,3
Water	2 377	2 370	2 674	2 492	635	652	542	257	0,6	0,6	0,6	0,6	0,4	0,4	0,3	0,1
waarvan																
maritieme maakindustrie	2 122	2 086	2 323	1 950	610	623	515	234	0,6	0,5	0,5	0,5	0,4	0,3	0,3	0,1
watertechnologie	72	76	95	324	4	6	8	6	0,0	0,0	0,0	0,1	0,0	0,0	0,0	0,0
deltatechnologie	124	167	180	174	20	22	17	16	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
kennis en advies	59	40	77	44	1	1	2	1	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0

Bron: CBS

- ¹⁾ Voor totaal Nederland de totale uitvoerwaarde van goederen (inclusief wederuitvoer). Dit bedrag is inclusief de uitvoer van buitenlandse bedrijven zonder Nederlandse vestiging, maar waarvan de handel wel in Nederland loopt.
- ²⁾ Exclusief de subsectoren 'Groot- en detailhandel' en 'Overig' van Agri&food keten. Bij uitsplitsing naar wederuitvoer exclusief subsector 'Duurzame energie'. De uitvoerwaarde van de topsectoren betreft alleen de uitvoerwaarde van bedrijven met een Nederlandse vestiging (inclusief wederuitvoer).
- ³⁾ Uitvoerwaarde totaal is inclusief subsector 'Duurzame energie'. Uitvoerwaarde wederuitvoer is exclusief subsector 'Duurzame energie'.
- ⁴⁾ Cijfer afkomstig uit de Economic Radar of the Sustainable Energy Sector in the Netherlands, Edition 2015, Den Haag/Heerlen, CBS (2015).

4 Exporteurs van goederen naar topsector, 2010-2013

	2010	2011	2012	2013	2010	2011	2012	2013
	Aantal				% van totaal Nederland			
Totaal Nederland	104630	113395	126460	118963	100	100	100	100
Totaal topsectoren ¹⁾	36685	39265	43945	40722	35,1	34,6	34,8	34,2
<i>Topsector</i>								
Agri&food	4320	4365	4645	4465	4,1	3,8	3,7	3,8
waarvan								
primaire productie	3170	3265	3495	3310	3,0	2,9	2,8	2,8
voedingsmiddelenindustrie	1150	1100	1150	1160	1,1	1,0	0,9	1,0
Agri&food keten	10745	10875	11680	11260	10,3	9,6	9,2	9,5
waarvan								
primaire productie	3170	3265	3495	3310	3,0	2,9	2,8	2,8
voedingsmiddelenindustrie	1150	1100	1150	1160	1,1	1,0	0,9	1,0
groot- en detailhandel	5945	6040	6520	6300	5,7	5,3	5,2	5,3
overig	480	470	515	495	0,5	0,4	0,4	0,4
Chemie	1375	1360	1410	1380	1,3	1,2	1,1	1,2
waarvan								
aardolieverwerking	25	30	25	25	0,0	0,0	0,0	0,0
chemische industrie	570	550	580	565	0,5	0,5	0,5	0,5
rubber- en kunststofindustrie	780	780	805	785	0,7	0,7	0,6	0,7
Creatieve industrie	7390	9000	10915	9555	7,1	7,9	8,6	8,0
waarvan								
kunst	1670	2230	2975	2415	1,6	2,0	2,4	2,0
cultureel erfgoed	50	65	70	60	0,0	0,1	0,1	0,1
media en entertainmentindustrie	2190	2510	2950	2550	2,1	2,2	2,3	2,1
creatieve zakelijke dienstverlening	3480	4200	4925	4525	3,3	3,7	3,9	3,8
Energie ²⁾	125	130	150	155	0,1	0,1	0,1	0,1
waarvan								
aardgas	65	80	85	80	0,1	0,1	0,1	0,1
duurzame Energie: pre-exploitatiefase
gerelateerde activiteiten	60	50	65	70	0,1	0,0	0,1	0,1
High tech systemen en materialen	12625	13490	14940	14130	12,1	11,9	11,8	11,9
waarvan								
metaalindustrie	1995	2040	2140	2060	1,9	1,8	1,7	1,7
vervaardiging van machines en apparaten	4125	4175	4435	4360	3,9	3,7	3,5	3,7
vervaardiging van transportmiddelen	810	790	845	850	0,8	0,7	0,7	0,7
overig	5700	6490	7520	6865	5,4	5,7	5,9	5,8
Life sciences & health	490	490	495	475	0,5	0,4	0,4	0,4
waarvan								
farmacie	115	115	115	110	0,1	0,1	0,1	0,1
medische instrumenten	250	250	255	250	0,2	0,2	0,2	0,2
onderzoek en ontwikkeling	125	120	125	115	0,1	0,1	0,1	0,1
Transport en opslag	4720	4835	5345	4780	4,5	4,3	4,2	4,0
waarvan								
transport en overslag	3210	3230	3615	3320	3,1	2,8	2,9	2,8
opslag, dienstverlening en supportactiviteiten	1510	1605	1735	1460	1,4	1,4	1,4	1,2

4 Exporteurs van goederen naar topsector, 2010-2013 (slot)

	2010	2011	2012	2013	2010	2011	2012	2013
	Aantal				% van totaal Nederland			
Tuinbouw en uitgangsmaterialen sectoraal	5 060	4 985	5 390	5 150	4,8	4,4	4,3	4,3
waarvan								
primaire productie	2 720	2 815	2 985	2 800	2,6	2,5	2,4	2,4
overig	2 340	2 165	2 410	2 350	2,2	1,9	1,9	2,0
Water	580	610	650	635	0,6	0,5	0,5	0,5
waarvan								
maritieme maakindustrie	415	450	470	460	0,4	0,4	0,4	0,4
watertechnologie	45	40	50	50	0,0	0,0	0,0	0,0
deltatechnologie	70	70	80	75	0,1	0,1	0,1	0,1
kennis en advies	50	50	50	50	0,0	0,0	0,0	0,0

Bron: CBS.

¹⁾ Exclusief de subsectoren 'Groot- en detailhandel' en 'Overig' van Agri&food keten, en subsector 'Duurzame energie'.

²⁾ Exclusief de subsector 'Duurzame energie'.

5 Bedrijven naar topsector, 2010-2013

	Totaal				Mkb (<250 wp)			
	2010	2011	2012	2013**	2010	2011	2012	2013**
	Aantal¹⁾							
Totaal Nederland	1 277 280	1 333 440	1 374 350	1 395 950	1 274 310	1 330 485	1 371 405	1 393 065
Totaal topsectoren ²⁾	304 875	313 765	321 005	326 330	304 290	313 170	320 410	325 730
<i>Topsector</i>								
Agri&food	66 015	62 615	61 370	62 045	65 940	62 540	61 290	61 965
waarvan								
primaire productie	61 405	57 805	56 355	57 025	61 400	57 800	56 345	57 020
voedingsmiddelenindustrie	4 615	4 810	5 015	5 020	4 540	4 740	4 945	4 945
Agri&food keten	135 815	133 255	132 735	133 155	135 645	133 080	132 555	132 975
waarvan								
primaire productie	61 405	57 805	56 355	57 025	61 400	57 800	56 345	57 020
voedingsmiddelenindustrie	4 615	4 810	5 015	5 020	4 540	4 740	4 945	4 945
groot- en detailhandel	68 850	69 680	70 415	70 160	68 770	69 590	70 325	70 070
overig	950	960	955	945	940	950	940	935
Chemie	2 165	2 175	2 170	2 115	2 100	2 115	2 105	2 055
waarvan								
aardolieverwerking	40	35	35	35	30	30	30	30
chemische industrie	800	805	795	780	755	760	750	735
rubber- en kunststofindustrie	1 325	1 335	1 340	1 305	1 315	1 325	1 325	1 290
Creatieve industrie	119 155	128 430	134 545	137 955	119 120	128 395	134 515	137 920
waarvan								
kunst	48 800	52 705	55 240	57 460	48 800	52 705	55 240	57 455
cultureel erfgoed	1 275	1 305	1 320	1 310	1 270	1 300	1 315	1 310
media en entertainmentindustrie	25 805	27 910	29 505	30 610	25 775	27 885	29 485	30 585
creatieve zakelijke dienstverlening	43 285	46 515	48 485	48 575	43 280	46 515	48 480	48 570
Energie ³⁾	1 535	1 565	1 580	1 580	1 425	1 460	1 475	1 475
waarvan								
aardgas	265	260	280	300	260	255	275	290
duurzame Energie: pre-exploitatiefase	1 075	1 090	1 085	1 040	980	995	995	950
gerelateerde activiteiten	215	235	240	265	205	225	230	250
High tech systemen en materialen	71 925	74 830	76 825	78 250	71 740	74 645	76 635	78 060
waarvan								
metaalindustrie	7 885	8 045	8 105	8 180	7 865	8 030	8 090	8 160
vervaardiging van machines en apparaten	10 770	11 125	11 515	11 720	10 705	11 050	11 440	11 650
vervaardiging van transportmiddelen	1 545	1 570	1 605	1 635	1 520	1 550	1 585	1 615
overig	51 725	54 085	55 595	56 715	51 655	54 015	55 520	56 640
Life sciences & health	2 480	2 480	2 465	2 435	2 460	2 460	2 445	2 410
waarvan								
farmacie	180	185	190	185	170	175	180	175
medische instrumenten	1 825	1 830	1 840	1 845	1 820	1 825	1 835	1 840
onderzoek en ontwikkeling	475	460	435	405	470	455	425	395
Transport en opslag	25 480	26 205	26 875	26 915	25 350	26 070	26 745	26 790
waarvan								
transport en overslag	19 715	20 225	20 735	20 510	19 660	20 170	20 685	20 465
opslag, dienstverlening en supportactiviteiten	5 765	5 980	6 145	6 405	5 695	5 900	6 065	6 325

	Totaal				Mkb (<250 wp)			
	2010	2011	2012	2013**	2010	2011	2012	2013**
	%							
Totaal Nederland	100	100	100	100	100	100	100	100
Totaal topsectoren ²⁾	23,9	23,5	23,4	23,4	23,9	23,5	23,4	23,4
<i>Topsector</i>								
Agri&food	5,2	4,7	4,5	4,4	5,2	4,7	4,5	4,4
waarvan								
primaire productie	4,8	4,3	4,1	4,1	4,8	4,3	4,1	4,1
voedingsmiddelenindustrie	0,4	0,4	0,4	0,4	0,4	0,4	0,4	0,4
Agri&food keten	10,6	10,0	9,7	9,5	10,6	10,0	9,7	9,5
waarvan								
primaire productie	4,8	4,3	4,1	4,1	4,8	4,3	4,1	4,1
voedingsmiddelenindustrie	0,4	0,4	0,4	0,4	0,4	0,4	0,4	0,4
groot- en detailhandel	5,4	5,2	5,1	5,0	5,4	5,2	5,1	5,0
overig	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1
Chemie	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,1
waarvan								
aardolieverwerking	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
chemische industrie	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1
rubber- en kunststofindustrie	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1
Creatieve industrie	9,3	9,6	9,8	9,9	9,3	9,7	9,8	9,9
waarvan								
kunst	3,8	4,0	4,0	4,1	3,8	4,0	4,0	4,1
cultureel erfgoed	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1
media en entertainmentindustrie	2,0	2,1	2,1	2,2	2,0	2,1	2,1	2,2
creatieve zakelijke dienstverlening	3,4	3,5	3,5	3,5	3,4	3,5	3,5	3,5
Energie ³⁾	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1
waarvan								
aardgas	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
duurzame Energie: pre-exploitatiefase	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1
gerelateerde activiteiten	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
High tech systemen en materialen	5,6	5,6	5,6	5,6	5,6	5,6	5,6	5,6
waarvan								
metaalindustrie	0,6	0,6	0,6	0,6	0,6	0,6	0,6	0,6
vervaardiging van machines en apparaten	0,8	0,8	0,8	0,8	0,8	0,8	0,8	0,8
vervaardiging van transportmiddelen	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1
overig	4,0	4,1	4,0	4,1	4,1	4,1	4,0	4,1
Life sciences & health	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2
waarvan								
farmacie	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
medische instrumenten	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1
onderzoek en ontwikkeling	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Transport en opslag	2,0	2,0	2,0	1,9	2,0	2,0	2,0	1,9
waarvan								
transport en overslag	1,5	1,5	1,5	1,5	1,5	1,5	1,5	1,5
opslag, dienstverlening en supportactiviteiten	0,5	0,4	0,4	0,5	0,4	0,4	0,4	0,5

5 Bedrijven naar topsector, 2010-2013 (slot)

	Totaal				Mkb (<250 wp)			
	2010	2011	2012	2013**	2010	2011	2012	2013**
	Aantal¹⁾							
Tuinbouw en uitgangsmaterialen sectoraal	25 670	24 430	23 635	23 450	25 650	24 405	23 610	23 425
waarvan								
primaire productie	21 385	20 120	19 350	19 210	21 380	20 110	19 345	19 205
overig	4 285	4 310	4 285	4 235	4 270	4 295	4 265	4 220
Water	3 010	3 080	3 180	3 200	2 975	3 045	3 140	3 165
waarvan								
maritieme maakindustrie	2 280	2 320	2 345	2 335	2 265	2 305	2 325	2 320
watertechnologie	155	145	170	180	145	135	160	170
deltatechnologie	490	530	570	600	485	525	565	595
kennis en advies	80	85	95	85	80	80	90	85

Bron: CBS.

¹⁾ Alle aantallen zijn afgerond op 5-tallen

²⁾ Exclusief de subsectoren 'Groot- en detailhandel' en 'Overig' van de Agri&food keten.

³⁾ Cijfer voor de subsector Duurzame energie zonder de bedrijven die isolatiewerkzaamheden uitvoeren of aan installatie van zonne-of windenergie doen.

	Totaal				Mkb (<250 wp)			
	2010	2011	2012	2013**	2010	2011	2012	2013**
	%							
Tuinbouw en uitgangsmaterialen sectoraal	2,0	1,8	1,7	1,7	2,0	1,8	1,7	1,7
waarvan								
primaire productie	1,7	1,5	1,4	1,4	1,7	1,5	1,4	1,4
overig	0,3	0,3	0,3	0,3	0,3	0,3	0,3	0,3
Water	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2
waarvan								
maritieme maakindustrie	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2
watertechnologie	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
deltatechnologie	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
kennis en advies	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0

6 Opperichte bedrijven naar topsector, 2010-2013

	2010	2011	2012	2013**	2010	2011	2012	2013**
	Aantal ¹⁾				%			
Totaal Nederland	161230	166765	156110	156110	100	100	100	100
Totaal Topsectoren	37035	34390	32325	33275	22,97	20,62	20,71	21,32
<i>Topsector</i>								
Agri&food	7110	3820	3305	3080	4,41	2,29	2,12	1,97
waarvan								
primaire productie	6785	3275	2760	2560	4,21	1,96	1,77	1,64
voedingsmiddelenindustrie	325	545	545	525	0,2	0,33	0,35	0,34
Agri&food keten	13825	11440	10710	10170	8,57	6,86	6,86	6,51
waarvan								
primaire productie	6785	3275	2760	2560	4,21	1,96	1,77	1,64
voedingsmiddelenindustrie	325	545	545	525	0,2	0,33	0,35	0,34
groot- en detailhandel	6655	7565	7340	7030	4,13	4,54	4,7	4,5
overig	60	60	65	60	0,04	0,04	0,04	0,04
Chemie	110	145	95	115	0,07	0,09	0,06	0,07
waarvan								
aardolieverwerking	0	5	5	5	0	0	0	0
chemische industrie	45	55	35	45	0,03	0,03	0,02	0,03
rubber- en kunststofindustrie	65	90	55	65	0,04	0,05	0,04	0,04
Creatieve industrie	18185	17710	16295	17705	11,28	10,62	10,44	11,34
waarvan								
kunst	8205	6995	6420	7075	5,09	4,19	4,11	4,53
cultureel erfgoed	75	90	65	70	0,05	0,05	0,04	0,04
media en entertainmentindustrie	3780	3955	3795	3995	2,34	2,37	2,43	2,56
creatieve zakelijke dienstverlening	6125	6670	6020	6565	3,8	4	3,86	4,21
Energie ²⁾	130	115	115	95	0,08	0,07	0,07	0,06
waarvan								
aardgas	45	50	55	50	0,03	0,03	0,04	0,03
duurzame Energie: pre-exploitatiefase	50	35	25	0	0,03	0,02	0,02	0
gerelateerde activiteiten	35	30	35	40	0,02	0,02	0,02	0,03
High tech systemen en materialen	7085	8245	8235	8265	4,39	4,94	5,28	5,29
waarvan								
metaalindustrie	510	615	555	560	0,32	0,37	0,36	0,36
vervaardiging van machines en apparaten	895	970	940	910	0,56	0,58	0,6	0,58
vervaardiging van transportmiddelen	105	130	120	115	0,07	0,08	0,08	0,07
overig	5580	6530	6620	6675	3,46	3,92	4,24	4,28
Life sciences & health	170	155	160	140	0,11	0,09	0,1	0,09
waarvan								
farmacie	10	15	20	15	0,01	0,01	0,01	0,01
medische instrumenten	140	125	135	120	0,09	0,07	0,09	0,08
onderzoek en ontwikkeling	20	20	5	10	0,01	0,01	0	0,01
Transport en opslag	2840	3285	3345	3120	1,76	1,97	2,14	2
waarvan								
transport en overslag	2275	2625	2730	2315	1,41	1,57	1,75	1,48
opslag, dienstverlening en support-activiteiten	565	660	615	805	0,35	0,4	0,39	0,52

6 Ongerichte bedrijven naar topsector, 2010-2013 (slot)

	2010	2011	2012	2013**	2010	2011	2012	2013**
	Aantal ¹⁾				%			
Tuinbouw en uitgangsmaterialen sectoraal	2110	1245	910	900	1,31	0,75	0,58	0,58
waarvan								
primaire productie	1810	875	575	560	1,12	0,52	0,37	0,36
overig	300	370	335	340	0,19	0,22	0,21	0,22
Water	230	255	265	225	0,14	0,15	0,17	0,14
waarvan								
maritieme maakindustrie	155	185	170	145	0,1	0,11	0,11	0,09
watertechnologie	5	0	10	10	0	0	0,01	0,01
deltatechnologie	65	65	80	65	0,04	0,04	0,05	0,04
kennis en advies	5	5	5	5	0	0	0	0

Bron: CBS.

¹⁾ Alle aantallen zijn afgerond op 5-tallen

²⁾ Cijfer voor de subsector Duurzame energie zonder de bedrijven die isolatiewerkzaamheden uitvoeren of aan installatie van zonne-of windenergie doen.

7 Opgeheven bedrijven naar topsector, 2010-2013

	2010	2011	2012	2013**	2010	2011	2012	2013**
	Aantal ¹⁾				%			
Totaal Nederland	98310	106660	127050	120110	100	100	100	100
Totaal Topsectoren	20160	20975	25950	24440	20,5	19,7	20,4	20,3
<i>Topsector</i>								
Agri&food	5030	3325	3275	3010	5,1	3,1	2,6	2,5
waarvan								
primaire productie	4770	3030	2925	2590	4,9	2,8	2,3	2,2
voedingsmiddelenindustrie	260	295	350	420	0,3	0,3	0,3	0,3
Agri&food keten	11005	9665	10135	9160	11,2	9,1	8,0	7,6
waarvan								
primaire productie	4770	3030	2925	2590	4,9	2,8	2,3	2,2
voedingsmiddelenindustrie	260	295	350	420	0,3	0,3	0,3	0,3
groot- en detailhandel	5935	6295	6800	6100	6,0	5,9	5,4	5,1
overig	35	45	60	50	0,0	0,0	0,0	0,0
Chemie	120	115	120	135	0,1	0,1	0,1	0,1
waarvan								
aardolieverwerking	5	5	0	5	0,0	0,0	0,0	0,0
chemische industrie	50	45	40	45	0,1	0,0	0,0	0,0
rubber- en kunststofindustrie	65	65	75	85	0,1	0,1	0,1	0,1
Creatieve industrie	7180	8620	11680	11285	7,3	8,1	9,2	9,4
waarvan								
kunst	2795	3345	4535	4215	2,8	3,1	3,6	3,5
cultureel erfgoed	70	50	65	75	0,1	0,0	0,1	0,1
media en entertainmentindustrie	1570	1855	2450	2500	1,6	1,7	1,9	2,1
creatieve zakelijke dienstverlening	2745	3365	4630	4495	2,8	3,2	3,6	3,7
Energie ²⁾	60	60	60	70	0,1	0,1	0,0	0,1
waarvan								
aardgas	45	40	35	35	0,0	0,0	0,0	0,0
duurzame Energie: pre-exploitatiefase	0	5	0	10	0,0	0,0	0,0	0,0
gerelateerde activiteiten	20	15	25	25	0,0	0,0	0,0	0,0

7 Opgeheven bedrijven naar topsector, 2010-2013 (slot)

	2010	2011	2012	2013**	2010	2011	2012	2013**
	Aantal ¹⁾				%			
High tech systemen en materialen	4 325	5 140	6 735	6 215	4,4	4,8	5,3	5,2
waarvan								
metaalindustrie	450	455	515	445	0,5	0,4	0,4	0,4
vervaardiging van machines en apparaten	510	570	680	655	0,5	0,5	0,5	0,5
vervaardiging van transportmiddelen	70	80	105	110	0,1	0,1	0,1	0,1
overig	3 295	4 035	5 440	5 005	3,4	3,8	4,3	4,2
Life sciences & health	135	135	140	145	0,1	0,1	0,1	0,1
waarvan								
farmacie	15	5	10	10	0,0	0,0	0,0	0,0
medische instrumenten	90	95	105	105	0,1	0,1	0,1	0,1
onderzoek en ontwikkeling	30	30	30	30	0,0	0,0	0,0	0,0
Transport en opslag	2 270	2 655	2 915	2 620	2,3	2,5	2,3	2,2
waarvan								
transport en overslag	1 870	2 210	2 395	2 105	1,9	2,1	1,9	1,8
opslag, dienstverlening en support-activiteiten	400	440	520	515	0,4	0,4	0,4	0,4
Tuinbouw en uitgangsmaterialen sectoraal	1 345	1 110	1 150	1 160	1,4	1,0	0,9	1,0
waarvan								
primaire productie	1 045	780	780	805	1,1	0,7	0,6	0,7
overig	300	330	375	355	0,3	0,3	0,3	0,3
Water	140	180	215	200	0,1	0,2	0,2	0,2
waarvan								
maritieme maakindustrie	115	140	170	150	0,1	0,1	0,1	0,1
watertechnologie	0	5	5	5	0,0	0,0	0,0	0,0
deltatechnologie	25	35	45	45	0,0	0,0	0,0	0,0
kennis en advies	0	0	0	0	0,0	0,0	0,0	0,0

Bron: CBS.

¹⁾ Alle aantallen zijn afgerond op 5-tallen.

²⁾ Cijfer voor de subsector Duurzame energie zonder de bedrijven die isolatiewerkzaamheden uitvoeren of aan installatie van zonne-of windenergie doen.

8a Werknemers naar topsector, 2010-2013¹⁾

	2010	2011	2012	2013	2010	2011	2012	2013
	Aantal				%			
Totaal Nederland	7 479 140	7 582 270	7 514 940	7 392 330	100	100	100	100
Totaal topsectoren ²⁾	1 279 770	1 297 950	1 279 380	1 269 130	17,1	17,1	17,0	17,2
<i>Topsector</i>								
Agri&food	178 270	177 600	178 170	177 110	2,4	2,3	2,4	2,4
waarvan								
primaire productie	59 390	59 320	59 530	58 450	0,8	0,8	0,8	0,8
voedingsmiddelenindustrie	118 880	118 290	118 640	118 650	1,6	1,6	1,6	1,6
Agri&food keten	800 470	825 980	838 400	843 390	10,7	10,9	11,2	11,4
waarvan								
primaire productie	59 390	59 320	59 530	58 450	0,8	0,8	0,8	0,8
voedingsmiddelenindustrie	118 880	118 290	118 640	118 650	1,6	1,6	1,6	1,6
groot- en detailhandel	604 230	629 310	641 120	647 320	8,1	8,3	8,5	8,8
overig	17 970	19 070	19 110	18 960	0,2	0,3	0,3	0,3

8a Werknemers naar topsector, 2010-2013¹⁾ (slot)

	2010	2011	2012	2013	2010	2011	2012	2013
	Aantal				%			
Chemie	79 070	79 710	79 610	78 590	1,1	1,1	1,1	1,1
waarvan								
aardolieverwerking	6 010	5 670	5 480	5 260	0,1	0,1	0,1	0,1
chemische industrie	43 590	44 350	44 510	44 090	0,6	0,6	0,6	0,6
rubber- en kunststofindustrie	29 480	29 690	29 630	29 240	0,4	0,4	0,4	0,4
Creatieve industrie	118 870	116 150	113 930	107 630	1,6	1,5	1,5	1,5
waarvan								
kunst	15 410	15 660	14 760	13 850	0,2	0,2	0,2	0,2
cultureel erfgoed	9 000	9 010	9 090	9 080	0,1	0,1	0,1	0,1
media en entertainmentindustrie	46 820	46 940	46 950	44 400	0,6	0,6	0,6	0,6
creatieve zakelijke dienstverlening	47 640	44 540	43 130	40 300	0,6	0,6	0,6	0,5
Energie ³⁾	45 100	46 750	50 170	51 290	0,6	0,6	0,7	0,7
waarvan								
aardgas	9 150	8 840	9 780	12 220	0,1	0,1	0,1	0,2
duurzame energie: niet-exploitatiefase	18 460	18 460	18 510	18 140	0,2	0,2	0,2	0,2
gerelateerde activiteiten	17 490	19 440	21 880	20 940	0,2	0,3	0,3	0,3
High tech systemen en materialen	429 720	441 640	440 670	438 400	5,7	5,8	5,9	5,9
waarvan								
metaalindustrie	66 450	65 890	65 540	64 760	0,9	0,9	0,9	0,9
vervaardiging van machines en apparaten	151 230	158 600	158 080	158 520	2,0	2,1	2,1	2,1
vervaardiging van transportmiddelen	42 190	42 100	42 850	42 020	0,6	0,6	0,6	0,6
overig	169 850	175 060	174 220	173 100	2,3	2,3	2,3	2,3
Life sciences & health	38 760	38 260	36 390	35 830	0,5	0,5	0,5	0,5
waarvan								
farmacie	16 360	14 560	12 770	12 030	0,2	0,2	0,2	0,2
medische instrumenten	15 290	16 160	15 770	15 460	0,2	0,2	0,2	0,2
onderzoek en ontwikkeling	7 110	7 540	7 850	8 340	0,1	0,1	0,1	0,1
Transport en opslag	324 870	329 400	307 930	301 090	4,3	4,3	4,1	4,1
waarvan								
transport en overslag	185 120	187 630	184 580	180 880	2,5	2,5	2,5	2,4
opslag, dienstverlening en support-activiteiten	139 750	141 770	123 350	120 210	1,9	1,9	1,6	1,6
Tuinbouw en uitgangsmaterialen	115 970	115 530	114 030	114 330	1,6	1,5	1,5	1,5
sectoraal								
primaire productie	69 750	69 090	67 560	67 990	0,9	0,9	0,9	0,9
overig	46 220	46 440	46 470	46 340	0,6	0,6	0,6	0,6
Water	49 790	51 470	49 540	50 890	0,7	0,7	0,7	0,7
waarvan								
maritieme maakindustrie	22 830	23 630	22 910	24 530	0,3	0,3	0,3	0,3
watertechnologie	7 820	7 590	8 060	8 550	0,1	0,1	0,1	0,1
deltatechnologie	10 930	12 280	11 690	11 110	0,1	0,2	0,2	0,2
kennis en advies	8 210	7 980	6 890	6 700	0,1	0,1	0,1	0,1

Bron: CBS.

¹⁾ Peilmoment laatste vrijdag voor kerst.

²⁾ Exclusief de subsectoren 'Groot- en detailhandel' en 'Overig' van de Agri&food keten.

³⁾ Cijfer voor de subsector Duurzame energie zonder de bedrijven die isolatiewerkzaamheden uitvoeren of aan installatie van zonne-of windenergie doen.

8b Werknemers naar topsector, leeftijd en geslacht, 2010¹⁾

	Leeftijd				Geslacht		
	Totaal	<55 jaar	55-59 jaar	60-64 jaar	≥65 jaar	man	vrouw
	Aantal						
Totaal Nederland	7 479 140	6 407 490	661 330	336 520	73 810	4 003 350	3 475 800
Totaal topsectoren ²⁾	1 279 770	1 094 370	114 220	55 570	15 610	968 520	311 240
<i>Topsector</i>							
Agri&food	178 270	154 570	14 190	7 280	2 240	120 350	57 920
waarvan							
primaire productie	59 390	52 500	3 450	2 210	1 240	42 140	17 250
voedingsmiddelenindustrie	118 880	102 080	10 740	5 070	1 000	78 210	40 670
Agri&food keten	800 470	734 060	38 730	21 030	6 650	438 070	362 410
waarvan							
primaire productie	59 390	52 500	3 450	2 210	1 240	42 140	17 250
voedingsmiddelenindustrie	118 880	102 080	10 740	5 070	1 000	78 210	40 670
groot- en detailhandel	604 230	564 360	22 640	12 940	4 290	302 400	301 840
overig	17 970	15 130	1 900	810	130	15 320	2 650
Chemie	79 070	66 730	8 460	3 540	340	64 900	14 180
waarvan							
aardolieverwerking	6 010	5 000	840	160	10	5 370	640
chemische industrie	43 590	36 440	4 990	2 020	150	35 340	8 250
rubber- en kunststofindustrie	29 480	25 290	2 640	1 370	190	24 190	5 290
Creatieve industrie	118 870	103 380	8 580	5 240	1 670	67 330	51 540
waarvan							
kunst	15 410	13 650	960	610	190	8 060	7 350
cultureel erfgoed	9 000	6 760	1 240	870	120	4 140	4 860
media en entertainmentindustrie	46 820	40 530	3 690	1 890	710	25 620	21 200
creatieve zakelijke dienstverlening	47 640	42 440	2 690	1 860	650	29 500	18 140
Energie ³⁾	45 100	37 380	5 410	2 180	130	36 110	8 990
waarvan							
aardgas	9 150	7 520	1 150	460	10	7 540	1 610
duurzame energie: niet-exploitatiefase	18 460	15 790	1 710	860	100	15 210	3 240
gerelateerde activiteiten	17 490	14 070	2 550	860	20	13 350	4 140
High tech systemen en materialen	429 720	371 560	38 080	17 280	2 810	356 000	73 720
waarvan							
metaalindustrie	66 450	55 380	7 210	3 300	570	58 970	7 480
vervaardiging van machines en apparaten	151 230	129 250	14 760	6 140	1 080	126 890	24 340
vervaardiging van transportmiddelen	42 190	35 900	4 450	1 620	220	35 320	6 880
overig	169 850	151 030	11 670	6 220	950	134 820	35 030
Life sciences & health	38 760	33 840	3 290	1 350	270	22 750	16 010
waarvan							
farmacie	16 360	14 360	1 430	540	30	9 670	6 690
medische instrumenten	15 290	12 920	1 530	650	190	10 030	5 260
onderzoek en ontwikkeling	7 110	6 570	330	160	50	3 050	4 060
Transport en opslag	324 870	275 740	30 970	14 040	4 130	257 870	67 010
waarvan							
transport en overslag	185 120	151 800	20 290	9 590	3 430	148 830	36 290
opslag, dienstverlening en support-activiteiten	139 750	123 940	10 670	4 450	700	109 040	30 720

8b Werknemers naar topsector, leeftijd en geslacht, 2010¹⁾ (slot)

	Leeftijd				Geslacht		
	Totaal	<55 jaar	55-59 jaar	60-64 jaar	≥65 jaar	man	vrouw
	Aantal						
Tuinbouw en uitgangsmaterialen sectoraal	115970	98420	7640	5470	4450	76050	39930
waarvan							
primaire productie	69750	58980	3930	3140	3710	43140	26610
overig	46220	39440	3710	2330	740	32910	13320
Water	49790	41360	5440	2690	310	42490	7300
waarvan							
maritieme maakindustrie	22830	19000	2470	1180	180	20450	2370
watertechnologie	7820	6310	1090	390	30	6200	1620
deltatechnologie	10930	9110	1130	610	80	9920	1010
kennis en advies	8210	6940	750	510	20	5910	2300

Bron: CBS.

¹⁾ Peilmoment laatste vrijdag voor kerst.

²⁾ Exclusief de subsectoren 'Groot- en detailhandel' en 'Overig' van de Agri&food keten.

³⁾ Cijfer voor de subsector Duurzame energie zonder de bedrijven die isolatiewerkzaamheden uitvoeren of aan installatie van zonne- of windenergie doen.

8c Werknemers naar topsector, leeftijd en geslacht, 2011¹⁾

	Leeftijd				Geslacht		
	Totaal	<55 jaar	55-59 jaar	60-64 jaar	≥65 jaar	man	vrouw
	Aantal						
Totaal Nederland	7582270	6433890	686160	370360	91840	4053120	3529150
Totaal topsectoren ²⁾	1297950	1099680	118260	61390	18620	981350	316600
<i>Topsector</i>							
Agri&food	177600	152960	14600	7520	2520	119510	58100
waarvan							
primaire productie	59320	52200	3590	2180	1340	42050	17260
voedingsmiddelenindustrie	118290	100760	11010	5340	1180	77450	40830
Agri&food keten	825980	755580	40250	22190	7970	452960	373030
waarvan							
primaire productie	59320	52200	3590	2180	1340	42050	17260
voedingsmiddelenindustrie	118290	100760	11010	5340	1180	77450	40830
groot- en detailhandel	629310	586610	23660	13780	5270	317380	311930
overig	19070	16010	1980	900	180	16070	3000
Chemie	79710	66650	8630	4000	440	65170	14540
waarvan							
aardolieverwerking	5670	4620	800	240	10	5040	630
chemische industrie	44350	36760	5110	2300	190	35860	8490
rubber- en kunststofindustrie	29690	25270	2720	1460	240	24270	5420
Creatieve industrie	116150	100170	8530	5350	2100	65550	50600
waarvan							
kunst	15660	13700	1000	660	290	8270	7390
cultureel erfgoed	9010	6710	1250	890	160	4110	4900
media en entertainmentindustrie	46940	40410	3690	1990	850	25850	21090
creatieve zakelijke dienstverlening	44540	39360	2590	1810	790	27330	17220

8c Werknemers naar topsector, leeftijd en geslacht, 2011¹⁾ (slot)

	Leeftijd				Geslacht		
	Totaal	<55 jaar	55-59 jaar	60-64 jaar	≥65 jaar	man	vrouw
Aantal							
Energie ²⁾	46750	38270	5690	2630	160	37360	9390
waarvan							
aardgas	8840	7200	1130	500	20	7390	1450
duurzame energie: niet-exploitatiefase	18460	15710	1740	890	120	15150	3320
gerelateerde activiteiten	19440	15360	2810	1250	20	14830	4620
High tech systemen en materialen	441640	378710	40180	19050	3710	364150	77490
waarvan							
metaalindustrie	65890	54600	7240	3370	680	58390	7500
vervaardiging van machines en apparaten	158600	134520	15800	6880	1400	132560	26040
vervaardiging van transportmiddelen	42100	35200	4700	1920	290	35010	7090
overig	175060	154390	12440	6890	1340	138190	36870
Life sciences & health	38260	33090	3300	1520	350	22210	16060
waarvan							
farmacie	14560	12610	1320	580	50	8680	5880
medische instrumenten	16160	13540	1640	740	240	10230	5930
onderzoek en ontwikkeling	7540	6940	350	200	60	3290	4250
Transport en opslag	329400	275400	32000	16660	5350	260690	68710
waarvan							
transport en overslag	187630	151210	20550	11460	4420	150290	37340
opslag, dienstverlening en support-activiteiten	141770	124190	11450	5200	930	110400	31370
Tuinbouw en uitgangsmaterialen sectoraal	115530	97860	7790	5390	4500	75970	39560
waarvan							
primaire productie	69090	58460	4020	3040	3580	42800	26290
overig	46440	39400	3770	2350	910	33170	13270
Water	51470	42500	5610	3000	370	43930	7540
waarvan							
maritieme maakindustrie	23630	19550	2550	1310	220	21100	2530
watertechnologie	7590	6000	1080	480	20	5980	1610
deltatechnologie	12280	10200	1270	710	100	11110	1160
kennis en advies	7980	6740	710	490	40	5750	2230

Bron: CBS.

¹⁾ Peilmoment laatste vrijdag voor kerst.

²⁾ Exclusief de subsectoren 'Groot- en detailhandel' en 'Overig' van de Agri&food keten.

³⁾ Cijfer voor de subsector Duurzame energie zonder de bedrijven die isolatiewerkzaamheden uitvoeren of aan installatie van zonne- of windenergie doen.

8d Werknemers naar topsector, leeftijd en geslacht, 2012¹⁾

	Leeftijd					Geslacht	
	Totaal	<55 jaar	55-59 jaar	60-64 jaar	≥65 jaar	man	vrouw
	Aantal						
Totaal Nederland	7 514 940	6 326 260	695 470	393 690	99 510	3 995 710	3 519 230
Totaal topsectoren ²⁾	1 279 380	1 073 910	118 860	66 230	20 380	964 760	314 620
<i>Topsector</i>							
Agri&food	178 170	152 280	14 970	8 250	2 670	120 060	58 120
waarvan							
primaire productie	59 530	52 130	3 740	2 280	1 390	42 270	17 260
voedingsmiddelenindustrie	118 640	100 150	11 240	5 970	1 280	77 780	40 860
Agri&food keten	838 400	765 090	41 250	23 500	8 560	459 980	378 420
waarvan							
primaire productie	59 530	52 130	3 740	2 280	1 390	42 270	17 260
voedingsmiddelenindustrie	118 640	100 150	11 240	5 970	1 280	77 780	40 860
groot- en detailhandel	641 120	596 830	24 310	14 290	5 700	323 910	317 220
overig	19 110	15 980	1 970	970	190	16 020	3 090
Chemie	79 610	65 880	8 930	4 350	450	65 100	14 510
waarvan							
aardolieverwerking	5 480	4 410	820	250	10	4 890	600
chemische industrie	44 510	36 500	5 240	2 560	210	35 950	8 560
rubber- en kunststofindustrie	29 630	24 970	2 870	1 550	240	24 270	5 360
Creatieve industrie	113 930	97 610	8 490	5 420	2 410	64 210	49 720
waarvan							
kunst	14 760	12 800	1 010	650	310	7 830	6 930
cultureel erfgoed	9 090	6 740	1 280	910	160	4 130	4 970
media en entertainmentindustrie	46 950	39 880	3 760	2 190	1 120	25 940	21 010
creatieve zakelijke dienstverlening	43 130	38 200	2 450	1 660	810	26 320	16 810
Energie ³⁾	50 170	40 770	6 050	3 150	190	39 520	10 650
waarvan							
aardgas	9 780	7 880	1 280	590	40	8 030	1 750
duurzame energie: niet-exploitatiefase	18 510	15 640	1 770	970	130	15 150	3 350
gerelateerde activiteiten	21 880	17 260	3 000	1 600	30	16 330	5 540
High tech systemen en materialen	440 670	374 690	41 160	20 780	4 050	363 490	77 190
waarvan							
metaalindustrie	65 540	53 570	7 530	3 660	780	58 140	7 400
vervaardiging van machines en apparaten	158 080	132 660	16 230	7 710	1 480	132 290	25 790
vervaardiging van transportmiddelen	42 850	35 720	4 720	2 150	260	35 550	7 300
overig	174 220	152 740	12 680	7 270	1 530	137 510	36 710
Life sciences & health	36 390	31 390	3 140	1 500	360	21 140	15 250
waarvan							
farmacie	12 770	11 190	1 070	460	40	7 660	5 100
medische instrumenten	15 770	13 000	1 690	830	260	10 060	5 710
onderzoek en ontwikkeling	7 850	7 210	370	210	60	3 420	4 430
Transport en opslag	307 930	253 140	30 320	18 100	6 360	241 270	66 650
waarvan							
transport en overslag	184 580	146 040	20 270	12 930	5 350	146 010	38 570
opslag, dienstverlening en support-activiteiten	123 350	107 110	10 060	5 170	1 010	95 270	28 080

8d Werknemers naar topsector, leeftijd en geslacht, 2012¹ (slot)

	Leeftijd				Geslacht		
	Totaal	<55 jaar	55-59 jaar	60-64 jaar	≥65 jaar	man	vrouw
	Aantal						
Tuinbouw en uitgangsmaterialen sectoraal	114 030	96 410	7 960	5 280	4 380	74 940	39 090
waarvan							
primaire productie	67 560	57 260	4 100	2 860	3 350	41 890	25 680
overig	46 470	39 150	3 870	2 420	1 030	33 060	13 420
Water	49 540	40 360	5 560	3 210	400	42 290	7 250
waarvan							
maritieme maakindustrie	22 910	18 730	2 560	1 390	230	20 380	2 530
watertechnologie	8 060	6 270	1 160	600	40	6 390	1 670
deltatechnologie	11 690	9 670	1 190	730	100	10 530	1 160
kennis en advies	6 890	5 700	660	500	40	5 000	1 890

Bron: CBS.

¹⁾ Peilmoment laatste vrijdag voor kerst.

²⁾ Exclusief de subsectoren 'Groot- en detailhandel' en 'Overig' van de Agri&food keten.

³⁾ Cijfer voor de subsector Duurzame energie zonder de bedrijven die isolatiewerkzaamheden uitvoeren of aan installatie van zonne- of windenergie doen.

8e Werknemers naar topsector, leeftijd en geslacht, 2013¹⁾

	Leeftijd				Geslacht		
	Totaal	<55 jaar	55-59 jaar	60-64 jaar	≥65 jaar	man	vrouw
	Aantal						
Totaal Nederland	7 392 330	6 167 670	698 950	420 520	105 190	3 922 820	3 469 510
Totaal topsectoren ²⁾	1 269 130	1 055 500	119 550	71 730	22 350	956 520	312 610
<i>Topsector</i>							
Agri&food	177 110	150 090	15 270	8 910	2 830	119 620	57 490
waarvan							
primaire productie	58 450	50 840	3 790	2 370	1 450	41 630	16 820
voedingsmiddelenindustrie	118 650	99 250	11 480	6 540	1 390	77 990	40 670
Agri&food keten	843 390	767 060	42 300	24 990	9 030	462 620	380 760
waarvan							
primaire productie	58 450	50 840	3 790	2 370	1 450	41 630	16 820
voedingsmiddelenindustrie	118 650	99 250	11 480	6 540	1 390	77 990	40 670
groot- en detailhandel	647 320	601 380	24 940	14 990	6 010	326 900	320 420
overig	18 960	15 590	2 100	1 090	180	16 110	2 860
Chemie	78 590	64 170	9 180	4 750	490	64 080	14 510
waarvan							
aardolieverwerking	5 260	4 130	830	290	10	4 740	520
chemische industrie	44 090	35 650	5 390	2 820	230	35 410	8 690
rubber- en kunststofindustrie	29 240	24 380	2 960	1 650	250	23 930	5 310

8e Werknemers naar topsector, leeftijd en geslacht, 2013¹⁾ (slot)

	Leeftijd				Geslacht		
	Totaal	<55 jaar	55-59 jaar	60-64 jaar	≥65 jaar	man	vrouw
Aantal							
Creatieve industrie	107 630	92 190	8 030	5 190	2 220	60 530	47 110
waarvan							
kunst	13 850	12 070	860	600	310	7 330	6 520
cultureel erfgoed	9 080	6 730	1 260	920	180	4 080	5 000
media en entertainmentindustrie	44 400	37 720	3 650	2 140	900	24 650	19 760
creatieve zakelijke dienstverlening	40 300	35 670	2 260	1 540	840	24 470	15 830
Energie ²⁾	51 290	41 300	6 120	3 650	220	40 690	10 600
waarvan							
aardgas	12 220	9 780	1 570	810	60	10 140	2 080
duurzame energie: niet-exploitatiefase	18 140	15 200	1 780	1 020	130	14 870	3 270
gerelateerde activiteiten	20 940	16 320	2 780	1 820	30	15 690	5 250
High tech systemen en materialen	438 400	369 340	41 430	23 250	4 370	361 040	77 370
waarvan							
metaalindustrie	64 760	52 210	7 480	4 270	810	57 450	7 310
vervaardiging van machines en apparaten	158 520	131 390	16 630	8 880	1 630	132 790	25 740
vervaardiging van transportmiddelen	42 020	34 430	4 810	2 480	300	34 480	7 540
overig	173 100	151 320	12 520	7 630	1 640	136 320	36 780
Life sciences & health	35 830	30 680	3 130	1 610	410	20 790	15 040
waarvan							
farmacie	12 030	10 500	1 010	480	40	7 290	4 740
medische instrumenten	15 460	12 570	1 710	890	300	9 890	5 580
onderzoek en ontwikkeling	8 340	7 620	410	230	70	3 610	4 720
Transport en opslag	301 090	244 470	29 890	19 110	7 610	234 420	66 660
waarvan							
transport en overslag	180 880	140 900	19 850	13 620	6 520	142 150	38 730
opslag, dienstverlening en support-activiteiten	120 210	103 580	10 040	5 490	1 100	92 280	27 930
Tuinbouw en uitgangsmaterialen sectoraal	114 330	95 900	8 160	5 550	4 710	75 330	39 010
waarvan							
primaire productie	67 990	57 240	4 140	2 950	3 650	42 320	25 670
overig	46 340	38 660	4 020	2 600	1 060	33 010	13 340
Water	50 890	41 260	5 630	3 580	410	43 470	7 410
waarvan							
maritieme maakindustrie	24 530	19 930	2 720	1 630	250	21 840	2 690
watertechnologie	8 550	6 630	1 170	720	30	6 770	1 780
deltatechnologie	11 110	9 160	1 110	750	90	9 990	1 130
kennis en advies	6 700	5 540	640	480	40	4 880	1 820

Bron: CBS.

¹⁾ Peilmoment laatste vrijdag voor kerst.

²⁾ Exclusief de subsectoren 'Groot- en detailhandel' en 'Overig' van de Agri&food keten.

³⁾ Cijfer voor de subsector Duurzame energie zonder de bedrijven die isolatiewerkzaamheden uitvoeren of aan installatie van zonne- of windenergie doen.

9a Zelfstandigen naar topsector en leeftijd, 2010-2013

	2010					2011				
	totaal	leeftijd				totaal	leeftijd			
		<55 jaar	55-59 jaar	60-64 jaar	≥65 jaar		<55 jaar	55-59 jaar	60-64 jaar	≥65 jaar
Totaal Nederland	959220	720380	101100	81080	55550	1004200	748830	106930	82370	65080
Totaal topsectoren ¹⁾	264680	192270	27390	23720	21150	274710	198820	28550	23670	23530
<i>Topsector</i>										
Agri&food	90590	59370	10730	9800	10640	91780	59650	11060	9600	11430
waarvan										
primaire productie	86180	55930	10270	9450	10490	87380	56270	10570	9260	11240
voedingsmiddelenindustrie	4410	3430	460	360	150	4400	3380	480	340	190
Agri&food keten	167240	118410	18790	15800	14120	169030	118570	19370	15500	15480
waarvan										
primaire productie	86180	55930	10270	9450	10490	87380	56270	10570	9260	11240
voedingsmiddelenindustrie	4410	3430	460	360	150	4400	3380	480	340	190
groot- en detailhandel	76280	58780	8010	5960	3460	76860	58650	8260	5860	4030
overig	380	260	50	40	30	390	270	50	40	30
Chemie	690	470	80	90	50	690	460	100	60	60
waarvan										
aardolieverwerking	10	0	0	0	0	10	0	0	0	0
chemische industrie	170	110	20	30	10	170	110	20	20	20
rubber- en kunststofindustrie	510	360	60	60	40	520	350	70	40	50
Creatieve industrie	87410	70700	7650	5520	3520	94030	75860	8160	5740	4250
waarvan										
kunst	37330	29990	3410	2320	1610	40090	32010	3660	2490	1920
cultureel erfgoed	120	70	20	20	10	120	70	20	10	20
media en entertainmentindustrie	17790	14390	1560	1130	700	19190	15480	1670	1180	850
creatieve zakelijke dienstverlening	32170	26240	2670	2060	1200	34630	28290	2810	2060	1470
Energie ²⁾	700	330	100	120	160	620	300	80	100	150
waarvan										
aardgas	410	160	60	80	130	300	120	40	50	100
duurzame energie: niet-exploitatiefase	270	160	30	40	30	300	170	40	50	50
gerelateerde activiteiten	20	10	10	0	0	20	20	0	0	0
High tech systemen en materialen	41860	32080	3820	3440	2490	43870	33360	4080	3420	2990
waarvan										
metaalindustrie	5680	4490	530	410	250	5860	4590	560	430	290
vervaardiging van machines en apparaten	6060	4400	740	560	350	6410	4610	780	590	420
vervaardiging van transportmiddelen	750	520	100	70	50	750	530	100	70	60
overig	29370	22660	2460	2410	1830	30860	23640	2650	2340	2230
Life sciences & health	1490	930	280	190	90	1500	880	290	200	120
waarvan										
farmacie	20	10	10	0	0	20	10	0	10	0
medische instrumenten	1380	860	250	170	80	1380	810	270	180	110
onderzoek en ontwikkeling	90	60	20	10	0	90	50	20	10	10

2012

2013

	leeftijd					leeftijd				
	totaal	<55 jaar	55-59 jaar	60-64 jaar	≥65 jaar	totaal	<55 jaar	55-59 jaar	60-64 jaar	≥65 jaar
	Totaal Nederland	1 029 410	757 490	111 260	84 730	75 810	1 056 870	767 020	117 250	87 740
Totaal topsectoren ¹⁾	282 900	201 170	29 860	24 220	27 640	287 670	202 720	30 900	24 410	29 630
<i>Topsector</i>										
Agri&food	91 750	57 920	11 240	9 700	12 880	91 670	56 920	11 510	9 690	13 540
waarvan										
primaire productie	87 240	54 490	10 760	9 350	12 650	87 120	53 510	11 000	9 310	13 290
voedingsmiddelenindustrie	4 510	3 440	480	350	240	4 550	3 410	520	370	250
Agri&food keten	168 880	116 100	19 650	15 630	17 500	169 100	114 400	20 380	15 770	18 540
waarvan										
primaire productie	87 240	54 490	10 760	9 350	12 650	87 120	53 510	11 000	9 310	13 290
voedingsmiddelenindustrie	4 510	3 440	480	350	240	4 550	3 410	520	370	250
groot- en detailhandel	76 740	57 910	8 360	5 880	4 580	77 040	57 220	8 810	6 050	4 960
overig	390	270	50	40	30	390	250	60	40	40
Chemie	670	440	90	70	70	650	410	100	80	70
waarvan										
aardolieverwerking	10	0	0	0	0	10	0	0	0	0
chemische industrie	170	110	20	20	20	160	100	30	20	20
rubber- en kunststofindustrie	500	330	60	50	50	480	310	70	60	40
Creatieve industrie	98 230	78 640	8 620	6 030	4 940	101 040	80 310	9 030	6 220	5 480
waarvan										
kunst	41 290	32 570	3 890	2 610	2 210	43 370	33 960	4 160	2 770	2 490
cultureel erfgoed	120	60	20	20	10	130	70	20	20	20
media en entertainmentindustrie	20 040	16 040	1 780	1 250	990	20 820	16 580	1 880	1 260	1 100
creatieve zakelijke dienstverlening	36 780	29 970	2 930	2 150	1 730	36 720	29 710	2 960	2 170	1 880
Energie ²⁾	600	300	70	80	140	660	330	80	90	160
waarvan										
aardgas	310	120	40	40	110	300	110	40	40	110
duurzame energie: niet-exploitatiefase	260	160	30	40	40	220	140	30	30	30
gerelateerde activiteiten	30	20	10	0	0	130	80	20	20	20
High tech systemen en materialen	45 260	34 150	4 310	3 360	3 440	47 260	35 390	4 520	3 520	3 830
waarvan										
metaalindustrie	5 960	4 600	600	410	350	6 050	4 590	620	440	400
vervaardiging van machines en apparaten	6 630	4 730	800	600	500	6 850	4 800	830	670	550
vervaardiging van transportmiddelen	770	530	100	80	60	770	520	110	80	60
overig	31 900	24 290	2 810	2 270	2 530	33 590	25 480	2 960	2 330	2 820
Life sciences & health	1 490	860	290	210	140	1 490	820	300	230	150
waarvan										
farmacie	20	10	10	0	0	30	10	10	0	0
medische instrumenten	1 380	800	270	190	130	1 380	750	280	210	140
onderzoek en ontwikkeling	90	60	20	10	10	90	50	10	20	10

9a Zelfstandigen naar topsector en leeftijd, 2010-2013 (slot)

	2010					2011				
	leeftijd					leeftijd				
	totaal	<55 jaar	55-59 jaar	60-64 jaar	≥65 jaar	totaal	<55 jaar	55-59 jaar	60-64 jaar	≥65 jaar
Transport en opslag waarvan	24 760	16 950	2 770	2 640	2 380	25 300	17 200	2 860	2 650	2 560
transport en overslag opslag, dienstverlening en supportactiviteiten	21 710	14 770	2 460	2 320	2 140	22 100	14 940	2 510	2 350	2 280
Tuinbouw en uitgangs- materialen sectoraal waarvan	23 960	15 650	3 030	2 770	2 500	23 700	15 110	3 010	2 820	2 750
primaire productie	21 480	13 870	2 750	2 510	2 330	21 170	13 320	2 720	2 570	2 540
overig	2 480	1 780	280	250	170	2 530	1 780	290	260	200
Water waarvan	1 970	1 390	220	210	140	2 040	1 420	240	190	190
maritieme maakindustrie	1 630	1 130	190	190	120	1 690	1 150	200	170	170
watertechnologie	60	50	10	0	0	60	50	10	0	0
deltatechnologie	270	210	20	20	20	290	220	30	20	20
kennis en advies	10	10	0	0	0	10	10	0	0	0

Bron: CBS.

¹⁾ Exclusief de subsectoren 'Groot- en detailhandel' en 'Overig' van de Agri&food keten.

²⁾ Cijfer voor de subsector Duurzame energie zonder de bedrijven die isolatiewerkzaamheden uitvoeren of aan installatie van zonne- of windenergie doen.

9b Aandeel zelfstandigen naar topsector en leeftijd, 2010-2013

	2010					2011				
	leeftijd					leeftijd				
	totaal	<55 jaar	55-59 jaar	60-64 jaar	≥65 jaar	totaal	<55 jaar	55-59 jaar	60-64 jaar	≥65 jaar
	%									
Totaal Nederland	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100
Totaal topsectoren ¹⁾	27,6	26,7	27,1	29,3	38,1	27,4	26,6	26,7	28,7	36,2
<i>Topsector</i>										
Agri&food waarvan	9,4	8,2	10,6	12,1	19,2	9,1	8,0	10,3	11,7	17,6
primaire productie	9,0	7,8	10,2	11,7	18,9	8,7	7,5	9,9	11,2	17,3
voedingsmiddelenindustrie	0,5	0,5	0,5	0,4	0,3	0,4	0,5	0,4	0,4	0,3
Agri&food keten waarvan	17,4	16,4	18,6	19,5	25,4	16,8	15,8	18,1	18,8	23,8
primaire productie	9,0	7,8	10,2	11,7	18,9	8,7	7,5	9,9	11,2	17,3
voedingsmiddelenindustrie	0,5	0,5	0,5	0,4	0,3	0,4	0,5	0,4	0,4	0,3
groot- en detailhandel	8,0	8,2	7,9	7,4	6,2	7,7	7,8	7,7	7,1	6,2
overig	0,0	0,0	0,0	0,0	0,1	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Chemie waarvan	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1
aardolieverwerking	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
chemische industrie	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
rubber- en kunststofindustrie	0,1	0,0	0,1	0,1	0,1	0,1	0,0	0,1	0,0	0,1

2012

2013

	leeftijd					leeftijd				
	totaal	<55 jaar	55-59 jaar	60-64 jaar	≥65 jaar	totaal	<55 jaar	55-59 jaar	60-64 jaar	≥65 jaar
	Transport en opslag waarvan	28120	18170	3250	2930	3760	28220	18130	3320	2810
transport en overslag opslag, dienstverlening en supportactiviteiten	24620	15780	2860	2590	3380	24280	15500	2870	2470	3440
Tuinbouw en uitgangs- materialen sectoraal waarvan	3500	2390	390	340	380	3940	2640	450	330	520
primaire productie	23420	14420	3070	2780	3150	23440	14090	3130	2770	3450
overig	20910	12680	2780	2540	2920	20970	12430	2820	2530	3190
Water	2500	1740	290	240	230	2480	1670	320	240	250
waarvan	2140	1450	240	210	240	2170	1450	250	210	260
maritieme maakindustrie	1740	1140	200	180	210	1760	1130	210	190	230
watertechnologie	70	50	10	0	0	70	50	10	0	10
deltatechnologie	320	250	30	20	20	330	260	30	20	20
kennis en advies	10	10	0	0	0	10	10	0	0	0

2012

2013

	leeftijd					leeftijd				
	totaal	<55 jaar	55-59 jaar	60-64 jaar	≥65 jaar	totaal	<55 jaar	55-59 jaar	60-64 jaar	≥65 jaar
		%								
Totaal Nederland	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100
Totaal topsectoren ¹⁾	27,5	26,6	26,8	28,6	36,5	27,2	26,4	26,4	27,8	35,0
<i>Topsector</i>										
Agri&food	8,9	7,6	10,1	11,4	17,0	8,7	7,4	9,8	11,0	16,0
waarvan										
primaire productie	8,5	7,2	9,7	11,0	16,7	8,2	7,0	9,4	10,6	15,7
voedingsmiddelenindustrie	0,4	0,5	0,4	0,4	0,3	0,4	0,4	0,4	0,4	0,3
Agri&food keten	16,4	15,3	17,7	18,4	23,1	16,0	14,9	17,4	18,0	21,9
waarvan										
primaire productie	8,5	7,2	9,7	11,0	16,7	8,2	7,0	9,4	10,6	15,7
voedingsmiddelenindustrie	0,4	0,5	0,4	0,4	0,3	0,4	0,4	0,4	0,4	0,3
groot- en detailhandel	7,5	7,6	7,5	6,9	6,0	7,3	7,5	7,5	6,9	5,8
overig	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Chemie	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1
waarvan										
aardolieverwerking	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
chemische industrie	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
rubber- en kunststofindustrie	0,0	0,0	0,1	0,1	0,1	0,0	0,0	0,1	0,1	0,1

9b Aandeel zelfstandigen naar topsector en leeftijd, 2010-2013 (slot)

	2010					2011				
	totaal	leeftijd				totaal	leeftijd			
		<55 jaar	55-59 jaar	60-64 jaar	≥65 jaar		<55 jaar	55-59 jaar	60-64 jaar	≥65 jaar
Creatieve industrie	9,1	9,8	7,6	6,8	6,3	9,4	10,1	7,6	7,0	6,5
waarvan										
kunst	3,9	4,2	3,4	2,9	2,9	4,0	4,3	3,4	3,0	3,0
cultureel erfgoed	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
media en entertainment-										
industrie	1,9	2,0	1,5	1,4	1,3	1,9	2,1	1,6	1,4	1,3
creatieve zakelijke dienst-										
verlening	3,4	3,6	2,6	2,5	2,2	3,4	3,8	2,6	2,5	2,3
Energie ²⁾	0,1	0,0	0,1	0,1	0,3	0,1	0,0	0,1	0,1	0,2
waarvan										
aardgas	0,0	0,0	0,1	0,1	0,2	0,0	0,0	0,0	0,1	0,2
duurzame energie:										
niet-exploitatiefase	0,0	0,0	0,0	0,0	0,1	0,0	0,0	0,0	0,1	0,1
gerelateerde activiteiten	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
High tech systemen en										
materialen	4,4	4,5	3,8	4,2	4,5	4,4	4,5	3,8	4,2	4,6
waarvan										
metaalindustrie	0,6	0,6	0,5	0,5	0,5	0,6	0,6	0,5	0,5	0,4
vervaardiging van machines										
en apparaten	0,6	0,6	0,7	0,7	0,6	0,6	0,6	0,7	0,7	0,6
vervaardiging van transport-										
middelen	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1
overig	3,1	3,1	2,4	3,0	3,3	3,1	3,2	2,5	2,8	3,4
Life sciences & health										
waarvan										
farmacie	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
medische instrumenten	0,1	0,1	0,2	0,2	0,1	0,1	0,1	0,3	0,2	0,2
onderzoek en ontwikkeling	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Transport en opslag										
waarvan										
transport en overslag	2,6	2,4	2,7	3,3	4,3	2,5	2,3	2,7	3,2	3,9
opslag, dienstverlening en										
supportactiviteiten	2,3	2,1	2,4	2,9	3,9	2,2	2,0	2,3	2,9	3,5
overig	0,3	0,3	0,3	0,4	0,4	0,3	0,3	0,3	0,4	0,4
Tuinbouw en uitgangs-										
materialen sectoraal	2,5	2,2	3,0	3,4	4,5	2,4	2,0	2,8	3,4	4,2
waarvan										
primaire productie	2,2	1,9	2,7	3,1	4,2	2,1	1,8	2,5	3,1	3,9
overig	0,3	0,2	0,3	0,3	0,3	0,3	0,2	0,3	0,3	0,3
Water										
waarvan										
maritieme maakindustrie	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,3
watertechnologie	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
deltatechnologie	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
kennis en advies	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0

Bron: CBS.

¹⁾ Exclusief de subsectoren 'Groot- en detailhandel' en 'Overig' van de Agri&food keten.

²⁾ Cijfer voor de subsector Duurzame energie zonder de bedrijven die isolatiewerkzaamheden uitvoeren of aan installatie van zonne-of windenergie doen.

2012

2013

	leeftijd					leeftijd				
	totaal	<55 jaar	55-59 jaar	60-64 jaar	≥65 jaar	totaal	<55 jaar	55-59 jaar	60-64 jaar	≥65 jaar
Creatieve industrie	9,5	10,4	7,7	7,1	6,5	9,6	10,5	7,7	7,1	6,5
waarvan										
kunst	4,0	4,3	3,5	3,1	2,9	4,1	4,4	3,5	3,2	2,9
cultureel erfgoed	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
media en entertainment-										
industrie	1,9	2,1	1,6	1,5	1,3	2,0	2,2	1,6	1,4	1,3
creatieve zakelijke dienst-										
verlening	3,6	4,0	2,6	2,5	2,3	3,5	3,9	2,5	2,5	2,2
Energie ²⁾	0,1	0,0	0,1	0,1	0,2	0,1	0,0	0,1	0,1	0,2
waarvan										
aardgas	0,0	0,0	0,0	0,0	0,1	0,0	0,0	0,0	0,1	0,1
duurzame energie:										
niet-exploitatiefase	0,0	0,0	0,0	0,0	0,1	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
gerelateerde activiteiten	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
High tech systemen en										
materialen	4,4	4,5	3,9	4,0	4,5	4,5	4,6	3,9	4,0	4,5
waarvan										
metaalindustrie	0,6	0,6	0,5	0,5	0,5	0,6	0,6	0,5	0,5	0,5
vervaardiging van machines										
en apparaten	0,6	0,6	0,7	0,7	0,7	0,6	0,6	0,7	0,8	0,6
vervaardiging van transport-										
middelen	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1
overig	3,1	3,2	2,5	2,7	3,3	3,2	3,3	2,5	2,7	3,3
Life sciences & health										
waarvan										
farmacie	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
medische instrumenten	0,1	0,1	0,2	0,2	0,2	0,1	0,1	0,2	0,2	0,2
onderzoek en ontwikkeling	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Transport en opslag										
waarvan										
transport en overslag	2,7	2,4	2,9	3,5	5,0	2,7	2,4	2,8	3,2	4,7
opslag, dienstverlening en										
supportactiviteiten	2,4	2,1	2,6	3,1	4,5	2,3	2,0	2,4	2,8	4,1
overig	0,3	0,3	0,4	0,4	0,5	0,4	0,3	0,4	0,4	0,6
Tuinbouw en uitgangs-										
materialen sectoraal	2,3	1,9	2,8	3,3	4,2	2,2	1,8	2,7	3,2	4,1
waarvan										
primaire productie	2,0	1,7	2,5	3,0	3,9	2,0	1,6	2,4	2,9	3,8
overig	0,2	0,2	0,3	0,3	0,3	0,2	0,2	0,3	0,3	0,3
Water										
waarvan										
maritieme maakindustrie	0,2	0,2	0,2	0,2	0,3	0,2	0,1	0,2	0,2	0,3
watertechnologie	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
deltatechnologie	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
kennis en advies	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0

10 Uitgaven aan R&D, 2011-2013

	Uitgaven R&D eigenactiviteiten			Uitgaven R&D uitbestede activiteiten ¹⁾	
	2011	2012	2013*	2012	2013*
	x mln euro				
Totaal bedrijven en instellingen ²⁾	8 241	8 560	8 654	3 520	3 677
Totaal bedrijven ³⁾	6 922	7 078	7 095	3 236	3 442
Totaal topsectoren ⁴⁾	6 114	6 202	6 322	2 845	3 080
<i>Topsector</i>					
Agri&food	541	453	432	114	121
waarvan					
primaire productie	134	60	56	44	47
voedingsmiddelenindustrie	406	393	376	70	74
Agri&food keten	757	772	688	255	212
waarvan					
primaire productie	134	60	56	44	47
voedingsmiddelenindustrie	406	393	376	70	74
groot- en detailhandel	66	115	64	84	45
overig	150	204	192	57	45
Chemie	761	801	790	636	607
waarvan					
aardolieverwerking	108	224	222	529	485
chemische industrie	555	503	483	99	111
rubber- en kunststofindustrie	98	75	85	9	10
Creatieve industrie	51	61	76	9	11
waarvan					
kunst
cultureel erfgoed
media en entertainmentindustrie	32	43	41	5	6
creatieve zakelijke dienstverlening	14	14	26	3	4
Energie ⁵⁾	1 056	1 126	1 088	354	279
waarvan					
aardgas	3	2	4	12	13
duurzame energie: niet-exploitatiefase	1 040	1 105	1 049	299	254
gerelateerde activiteiten	12	20	35	43	12
High tech systemen en materialen	3 452	3 530	3 689	1 278	1 509
waarvan					
metaalindustrie	146	118	131	20	22
vervaardiging van machines en apparaten	1 925	2 026	2 168	865	1 139
vervaardiging van transportmiddelen	233	205	228	73	66
overig	1 148	1 182	1 161	320	283
Life sciences & health	774	688	670	525	542
waarvan					
farmacie	321	261	229	321	328
medische instrumenten	136	138	172	118	87
onderzoek en ontwikkeling	317	289	269	86	128
Transport en opslag	152	193	187	69	70
waarvan					
transport en overslag	4	7	4	9	5
opslag, dienstverlening en supportactiviteiten	148	186	183	60	65

10 Uitgaven aan R&D, 2011-2013 (slot)

	Uitgaven R&D eigenactiviteiten			Uitgaven R&D uitbestede activiteiten ¹⁾	
	2011	2012	2013*	2012	2013*
	Mln euro				
Tuinbouw en uitgangsmaterialen sectoraal	241	289	265	218	240
waarvan					
primaire productie	123	40	24	0	2
overig	117	249	241	218	238
Water	491	512	627	87	106
waarvan					
maritieme maakindustrie	51	75	90	10	13
watertechnologie
deltatechnologie
kennis en advies	410	419	520	65	81

Bron: CBS.

¹⁾ Voor 2011 zijn de uitbestede R&D-uitgaven niet bekend.

²⁾ Totaal van Nederlandse bedrijven. Instellingen en hoger onderwijs worden niet meegerekend.

³⁾ Totaal van Nederlandse bedrijven. Instellingen worden niet meegerekend.

⁴⁾ Exclusief de subsectoren 'Groot- en detailhandel' en 'Overig' van de Agri&food keten.

⁵⁾ Cijfer voor de subsector Duurzame energie zonder de bedrijven die isolatiewerkzaamheden uitvoeren of aan installatie van zonne- of windenergie doen.

11a Behaalde hoofddiploma's in het totale en middelbare (beroeps-)onderwijs naar topsector, schooljaren 2008-2013

	Totaal						Middelbaar beroepsonderwijs					
	2008/ 2009	2009/ 2010	2010/ 2011	2011/ 2012	2012/ 2013	2013/ 2014*	2008/ 2009	2009/ 2010	2010/ 2011	2011/ 2012	2012/ 2013	2013/ 2014*
Totaal Nederland	286400	328770	310790	327830	317200	314830	161750	200380	175390	179190	182430	177630
Totaal topsectoren	62110	67160	69430	71890	70470	71350	35840	39940	40530	39900	40400	40070
<i>Topsector</i>												
Agri&food	7390	7940	8290	8840	9330	8940	5610	6100	6510	6850	7290	6700
Agri&food keten	12580	13550	13500	14220	15200	14510	10800	11700	11720	12230	13170	12280
Chemie	4890	6270	6530	5440	5420	5870	2470	3770	3790	2290	2600	2790
Creatieve industrie	11630	12940	14260	15400	15080	15370	4120	4850	5420	5970	6230	6490
Energie	6830	5870	5080	3880	3170	2560	5350	4390	3450	2300	1600	1170
High tech systemen en materialen	25070	26210	26550	27210	25900	25550	15520	16760	16830	16400	16090	15380
Life sciences & health	6310	6470	6970	7600	7550	8090	1100	1080	1010	950	1050	1130
Transport en opslag	5430	6250	6360	6970	6500	7040	4410	5060	5040	5380	5000	5400
Tuinbouw en uitgangsmaterialen sectoraal	3900	4360	4940	5200	5230	5060	3080	3490	4130	4390	4430	4200
Water	1410	1510	1650	2050	2100	2240	150	200	360	470	710	760

Bron: CBS.

11b Behaalde hoofddiploma's in het hoger en wetenschappelijk (beroeps-)onderwijs naar topsector, schooljaren 2008-2013

	Hoger beroepsonderwijs						Wetenschappelijk onderwijs					
	2008/ 2009	2009/ 2010	2010/ 2011	2011/ 2012	2012/ 2013	2013/ 2014*	2008/ 2009	2009/ 2010	2010/ 2011	2011/ 2012	2012/ 2013	2013/ 2014*
Totaal Nederland	66 550	67 230	67 440	70 930	64 370	65 780	58 100	61 160	67 960	77 710	70 410	71 420
Totaal topsectoren	13 900	14 270	14 240	14 940	14 130	14 580	12 370	12 950	14 670	17 060	15 940	16 690
<i>Topsector</i>												
Agri&food	1 110	1 150	1 080	1 020	1 070	1 140	670	700	710	970	970	1 100
Agri&food keten	1 110	1 150	1 080	1 020	1 070	1 140	670	700	710	970	970	1 100
Chemie	970	1 090	1 120	1 160	1 120	1 130	1 440	1 410	1 620	1 990	1 710	1 950
Creatieve industrie	5 420	5 800	6 080	6 400	6 050	6 290	2 090	2 290	2 770	3 040	2 810	2 590
Energie	810	750	780	680	590	430	680	740	860	890	980	960
High tech systemen en materialen	5 030	4 880	4 640	4 920	4 530	4 520	4 520	4 570	5 090	5 890	5 270	5 650
Life sciences & health	970	1 020	1 100	1 050	1 160	1 250	4 240	4 380	4 850	5 590	5 340	5 710
Transport en opslag	720	750	760	800	700	730	300	440	560	780	800	910
Tuinbouw en uitgangsmaterialen sectoraal	600	640	580	520	550	560	220	230	230	290	250	300
Water	580	580	500	580	540	570	680	720	790	1 000	860	910

Bron: CBS.

12a Hoofdinschrijvingen in het totale en middelbare (beroeps-)onderwijs naar topsector, 1 oktober 2009-2014

	Totaal						Middelbaar beroepsonderwijs					
	2009	2010	2011	2012	2013	2014*	2009	2010	2011	2012	2013	2014*
Totaal Nederland	1 172 210	1 204 660	1 204 020	1 188 370	1 202 680	1 195 280	535 760	545 640	534 650	525 300	512 200	493 210
Totaal topsectoren	275 070	281 470	284 910	286 550	294 150	300 190	133 460	133 910	131 760	129 770	126 420	123 970
<i>Topsector</i>												
Agri&food	26 400	27 510	27 930	26 880	25 700	23 580	18 410	18 910	18 880	17 320	15 280	12 460
Agri&food keten	41 050	42 330	42 720	41 480	40 430	38 360	33 060	33 730	33 670	31 910	30 010	27 250
Chemie	24 330	24 130	23 230	23 320	24 380	24 990	11 370	11 010	9 700	9 160	8 530	7 530
Creatieve industrie	71 230	74 410	76 090	76 860	78 100	79 210	26 100	27 650	28 380	29 110	29 590	30 420
Energie	17 960	14 800	12 310	10 960	10 610	10 940	10 790	7 530	4 970	3 520	2 810	2 570
High tech systemen en materialen	108 070	108 380	108 460	107 420	111 200	116 020	57 040	55 590	53 550	51 560	50 330	50 920
Life sciences & health	27 430	28 950	30 380	31 840	34 750	36 380	3 260	3 160	3 170	3 410	3 550	3 560
Transport en opslag	17 510	18 350	19 130	20 760	21 530	21 690	10 900	11 420	11 720	12 780	12 680	12 330
Tuinbouw en uitgangsmaterialen sectoraal	13 270	13 550	14 510	14 050	13 810	12 180	9 690	9 850	10 700	10 010	9 470	7 600
Water	7 580	8 370	9 200	9 780	10 330	10 940	980	1 580	2 080	2 390	2 250	2 400

Bron: CBS.

12b Hoofdinschrijvingen in het hoger en wetenschappelijk (beroeps-)onderwijs naar topsector, 1 oktober 2009-2014

	Hoger beroepsonderwijs						Wetenschappelijk onderwijs					
	2009	2010	2011	2012	2013	2014*	2009	2010	2011	2012	2013	2014*
Totaal Nederland	403 280	416 640	423 950	421 690	440 290	446 460	233 170	242 380	245 430	241 370	250 190	255 610
Totaal topsectoren	84 500	87 460	90 510	92 670	98 760	103 640	57 110	60 110	62 650	64 110	68 980	72 580
<i>Topsector</i>												
Agri&food	5 730	5 950	6 100	6 350	6 800	7 200	2 260	2 650	2 950	3 220	3 620	3 920
Agri&food keten	5 730	5 950	6 100	6 350	6 800	7 200	2 260	2 650	2 950	3 220	3 620	3 920
Chemie	6 700	6 930	7 240	7 650	8 530	9 590	6 250	6 190	6 290	6 520	7 330	7 870
Creatieve industrie	34 950	36 070	37 230	37 700	38 710	39 210	10 180	10 700	10 490	10 050	9 810	9 580
Energie	4 070	3 960	3 810	3 550	3 530	3 540	3 110	3 310	3 540	3 900	4 280	4 830
High tech systemen en materialen	29 210	30 330	31 350	31 870	34 550	36 960	21 820	22 460	23 570	23 990	26 330	28 140
Life sciences & health	6 390	6 900	7 360	7 900	8 990	9 830	17 780	18 900	19 850	20 530	22 220	22 990
Transport en opslag	4 780	4 770	5 000	5 220	5 810	6 100	1 830	2 160	2 410	2 760	3 040	3 260
Tuinbouw en uitgangsmaterialen sectoraal	2 890	2 890	2 950	3 090	3 260	3 370	690	810	860	950	1 080	1 220
Water	3 100	3 200	3 350	3 510	3 830	3 990	3 500	3 590	3 770	3 880	4 250	4 560

Bron: CBS.

13 Productie, toegevoegde waarde en werkgelegenheid in Logistiek functioneel¹⁾, 2010-2013

	Productie basisprijzen				Toegevoegde waarde basisprijzen				Werkzame personen				Werkzame personen (fte)			
	2010	2011	2012	2013	2010	2011	2012	2013	2010	2011	2012	2013	2010	2011	2012	2013
	Mln euro								x 1 000							
Logistiek functioneel waarvan	120 505	126 639	133 363	138 175	50 486	50 878	53 021	56 625	766	775	793	798	627	629	646	650
transport en overslag opslag en warehousing	50 169	52 637	55 126	56 424	20 987	21 095	21 843	22 929	332	334	341	339	273	272	279	275
ketenregie/SCM	38 353	40 746	42 238	42 935	16 138	16 471	16 905	17 738	238	244	246	244	193	196	198	197
	31 983	33 256	35 998	38 816	13 361	13 312	14 273	15 958	196	197	206	215	161	160	169	178

Bron: CBS.

¹⁾ Functionele benadering van de topsector Logistiek.

14 Productie, toegevoegde waarde, uitvoerwaarde en werkgelegenheid in Tuinbouwcomplex¹⁾, 2010-2013

	Productie basisprijzen	Toegevoegde waarde basisprijzen	Uitvoerwaarde goederen	Werkzame personen (fte)
	Mln euro			x 1 000
2010	22 364	10 782	16 894	146
2011	21 969	10 186	16 507	143
2012	21 798	10 261	16 631	141
2013	22 856	10 777	17 464	142

¹⁾ Bron: Het Nederlandse agrocomplex 2015. (LEI, verwacht december 2015).

15a Groene groei indicatoren naar topsector, 2010-2014

	Broeikasgas emissies					Fijnstof emissies						
	2010	2011	2012	2013	2014*	Gemid. ¹⁾	2010	2011	2012	2013	2014*	Gemid. ¹⁾
	Mln kg											
Totaal Nederland	199 288	190 188	187 515	185 523	181 665	188 836	30,5	28,3	27,3	27,0	27,2	28,1
Totaal Topsectoren	144 810	137 765	133 150	131 784	130 199	135 541	22,7	20,9	20,4	20,4	20,6	21,0
<i>Topsector</i>												
Agri&food	22 847	22 437	22 184	22 425	22 681	22 515	8,2	8,6	8,2	8,3	8,6	8,4
Chemie	30 785	29 873	29 263	28 838	27 825	29 317	1,8	1,7	1,7	1,7	1,7	1,7
Creatieve industrie	476	393	397	420	351	407	0,0
Energie	53 634	49 218	46 484	45 910	47 302	48 510	0,5
High tech systemen en materialen	8 719	8 527	7 972	7 800	7 571	8 118	2,3	2,2	1,8	1,7	1,7	2,0
Life sciences & health	466	408	438	424	364	420	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Transport en opslag	15 884	15 761	16 152	15 551	15 354	15 740	9,1	7,2	7,6	7,5	7,6	7,8
Tuinbouw en uitgangsmaterialen sectoraal	11 544	10 672	10 037	9 882	8 177	10 062	0,4
Water	725	0,2

Bron: CBS.

¹⁾ Rekenkundig gemiddelde over de beschikbare verslagjaren heen.

15b Groene groei indicatoren naar topsector, 2010-2014

	Netto energieverbruik					Water verbruik				Bio-massa verbruik	Metalen verbruik	Mine-ralen verbruik
	2010	2011	2012	2013	Gemid. ¹⁾	2010	2011	2012	Gemid. ¹⁾	2010	2010	2010
	PJ					Mln m³				Mln kg		
Totaal Nederland	3 027	2 855	2 861	2 834	2 894	303	298	287	296	136 839	18 150	169 401
Totaal Topsectoren	2 182	2 062	2 051	2 018	2 078	183	180	169	177	108 114	13 547	33 817
<i>Topsector</i>												
Agri&food	118	115	112	111	114	96	98	95	96	98 257	138	3 929
Chemie	1 094	1 028	1 059	1 045	1 057	44	40	42	42	1 146	251	14 389
Creatieve industrie	11	10	10	10	10	2	2	2	2	.	.	.
Energie	390	354	338	322	351	9	10	5	8	243	304	4 867
High tech systemen en materialen	187	195	179	170	183	14	14	12	13	627	12 348	1 865
Life sciences & health	6	10	8	7	8	.	.	.
Transport en opslag	231	3	3	3	3	.	.	.
Tuinbouw en uitgangsmaterialen sectoraal	139	126	125	125	129	6	5	4	5	6 455	70	2 762
Water	16	.	.	.	2	.	.	.

Bron: CBS.

¹⁾ Rekenkundig gemiddelde over de beschikbare verslagjaren heen.

	Emissies zware metalen naar water				Emissies nutriënten				Afval aanbod		
	2010	2011	2012	Gemid. ¹⁾	2010	2011	2012	Gemid. ¹⁾	2010	2012	Gemid. ¹⁾
	1 000 kg				1 000 ton						
Totaal Nederland	46,8	43,8	44,8	45,1	16 331	15 880	15 554	15 921	51 466	52 346	51 906
Totaal Topsectoren	25,2	23,4	23,2	23,9	10 341	10 286	10 020	10 216	20 120	19 270	19 695
<i>Topsector</i>											
Agri&food	14,0	13,8	13,5	13,8	9 200	9 158	8 925	9 094	9 772	9 903	9 837
Chemie	2,8	1,3	1,2	1,8	403	366	346	372	1 737	1 704	1 721
Creatieve industrie	.	.	.	0,2	0	0	0	0	.	.	133
Energie	.	.	.	0,3	35	53	43	44	2 193	2 415	2 304
High tech systemen en materialen	.	.	.	1,5	.	.	.	96	2 548	2 627	2 588
Life sciences & health	0,1	0,1	0,0	0,1	50	45	83	59	121	129	125
Transport en opslag	4,2	4,3	4,4	4,3	.	.	.	3	497	452	474
Tuinbouw en uitgangsmaterialen sectoraal	.	.	.	0,3	562	572	529	554	.	.	1 581
Water	.	.	.	1,9	5	6	6	6	1 535	1 544	1 540

	Milieu belastingen						Impliciet belastingtarief op energie				
	2010	2011	2012	2013	2014*	Gemid. ¹⁾	2010	2011	2012	2013	Gemid. ¹⁾
	Mln euro						Euro/GJ				
Totaal Nederland	7 959	8 173	7 428	7 460	7 837	7 771	1,6	1,7	1,6	1,8	1,7
Totaal Topsectoren	2 454	2 665	2 371	2 462	2 699	2 530	0,7	0,9	0,8	1,0	0,8
<i>Topsector</i>											
Agri&food	574	582	541	445	469	522	2,5	2,7	2,5	3,0	2,7
Chemie	186	232	212	226	276	226	0,1	0,2	0,1	0,2	0,1
Creatieve industrie	93	98	85	98	97	94	5,3	6,1	5,6	6,4	5,8
Energie	74	127	106	213	290	162	0,1	0,2	0,2	0,5	0,3
High tech systemen en materialen	277	282	265	307	326	291	1,1	1,0	1,0	1,2	1,1
Life sciences & health	36	3,2	3,7	3,4	3,6	3,5
Transport en opslag	895	988	964	972	1 023	968	3,2	3,7	3,6	3,6	3,5
Tuinbouw en uitgangsmaterialen sectoraal	157	162	148	147	153	153	0,8	0,9	0,8	0,9	0,8
Water	201	196	51	50	59	111	2,1

15c Groene groei indicatoren naar topsector, 2010-2014

	Toegevoegde waarde milieusector				Werkzame personen milieusector			
	2010	2011	2012	Gemid. ¹⁾	2010	2011	2012	Gemid. ¹⁾
	Mln euro				1 000 arbeidsjaren			
Totaal Nederland	12 778	13 491	13 239	13 169	123	128	127	126
Totaal Topsectoren	3 377	3 500	3 303	3 393	53	62	57	58
<i>Topsector</i>								
Agri&food	.	.	.	229	2	2	2	2
Chemie	211	249	247	235	2	3	3	3
Creatieve industrie	88	72	63	74	1	1	1	1
Energie	.	.	.	895	37	42	40	40
High tech systemen en materialen	1 186	1 240	1 226	1 217	16	16	16	16
Life sciences & health	48	48	53	50	1	1	1	1
Transport en opslag	147	118	87	117	.	.	.	1
Tuinbouw en uitgangsmaterialen sectoraal	.	.	.	267	2	2	2	2
Water	430	433	463	442	.	.	.	7

Bron: CBS.

¹⁾ Rekenkundig gemiddelde over de beschikbare verslagjaren heen.

Centrum voor Beleidsstatistiek

Het CBS verzamelt gegevens bij personen, bedrijven en instellingen om deze daarna te verwerken tot statistische informatie over groepen mensen, bedrijven en hun omgeving. De resultaten stelt het CBS voor iedereen beschikbaar. Voor sommige vragen is deze informatie, die beschikbaar wordt gesteld via de CBS-website www.cbs.nl, echter niet toereikend. In dat geval kunnen externe partijen zich wenden tot het Centrum voor Beleidsstatistiek (CBS-CvB).

Het CBS-CvB bepaalt in nauw overleg met de klant welke informatie in welke vorm beschikbaar en nuttig is voor het beantwoorden van de vraag. Daarna voert het CBS-CvB het onderzoek uit en beschrijft de resultaten in een rapport of maatwerkpublicatie. Alle uitkomsten en publicaties worden openbaar gemaakt en zijn te vinden op de website van het CBS-CvB (www.cbs.nl/cvb).